

## PREVEDENICE — JEDAN OBLIK NEOLOGIZAMA

### 1. UVOD

1.1. Jezično posuđivanje našlo je svoje mjesto u lingvistici još ranih četrdesetih odnosno pedesetih godina dvadesetoga stoljeća kad su objavljena prva teoretska djela iz područja jezika u kontaktu (W. Leopold 1939—49; E. Haugen 1953, U. Weinreich 1953). Interes za taj segment jezičnih pojava rastao je iz godine u godinu, bio je (i jest) glavnom temom mnogih znanstvenih skupova, i ostaje i nadalje nepresušnim izvorom najrazličitijih tematskih cjelina koje još nisu riješene na zadovoljavajući način ili čak nisu ni načete. Čitajući literaturu koja se bavi međusobnim utjecajima jezika, primijetit ćemo kako mnogi autori u proces preciznije rečeno u rezultate posuđivanja, uključuju ne samo posuđenice nego i prevedenice, pa tako govore o anglicizmima, germanizmima, romanizmima itd. u vrlo širokom smislu, ne smatrajući rezultatom procesa posuđivanja samo one strane elemente koji su u jezik ušli neposrednim preuzimanjem, nego i one oblikovane od domaće jezične građe prema stranom modelu. Zapazit ćemo također da se iste (ili vrlo slične) pojave javljaju u raznim jezicima, tako da — bar što se nekih procesa tiče — možemo govoriti o stanovitom broju univerzalnih kategorija.

1.2. O prevedenicama se dosta pisalo — bilo u studijama koje se bave isključivo tom temom (usp. Betz, Schumann, Muljačić), bilo u radovima mnogo šireg opsega u kojima su prevedenice obrađene u sklopu cjelokupnog procesa jezičnog posuđivanja (usp. Haugen, Weinreich, Deroy). Dok neki radovi obrađuju pojavu prevedenica s posve teoretskog gledišta (usp. upravo navedene autore), drugima je cilj analiza raznih kategorija prevedenica primijenjena na konkretni jezik (usp. Carstensen, Duckworth, Sørensen, Ljung). I jedni i drugi radovi donose mnoge važne i korisne zaključke, o kojima će pobliže biti riječi u poglavlju o terminologiji i definicijama.

Što se tiče prevedenica u hrvatskom književnom jeziku, uz nekoliko manjih rasprava (usp. Babić, Vinja), jedina veća studija bavi se problemom njemačkih prevedenica (usp. Rammelmeyer, *Die deutschen Lehnübersetzungen im Serbokroatischen*), a pristup je dijakronijski i daje vrlo malo novijih primjera.

1.3. Naš je pristup, naprotiv, sinkronijski; zanima nas sadašnje stanje, prije svega prevedenice najnovijeg datuma. Zbog toga će nesumnjivo doći do velikog raskoraka u broju prevedenica iz jezika koje smo odabrali kao jezike-izvora: najviše prevedenica bit će porijeklom iz engleskog (britanskog i ame-

ričkog), mnogo manje iz njemačkog, a najmanje iz francuskog. Takav odnos nije slučajan — engleski je danas postao prvim svjetskim jezikom i, počevši negdje od 1945. nadalje, svakako drži čelnu poziciju u tom pogledu. Nije riječ samo o činjenici da je engleski u današnje vrijeme jezik međunarodne komunikacije, nego i o izuzetno snažnom razvoju tehnologije, prije svega Sjedinjenih Američkih Država, koje onda, uz tehnološka dostignuća, »izvoze« i nazive za najrazličitije nove pojmove.

Snažnom prodoru engleskog kao izvora nevjerovatno velikog broja posuđenica u gotovo svim evropskim jezicima (a i drugdje) pridonio je, dakako, i brz razvoj sredstava javne komunikacije. Danas neka nova pojava, nov proizvod, nov izum — a s njima, naravno, i odgovarajući naziv — obidu svijet za nekoliko sati; prijenosom vijesti iz novinskih agencija telefaksom i raznim drugim sličnim metodama može se danas zaista neopisivo brzo doći do najsvježijih informacija o svemu što se događa u svijetu. Zajedno s informacijama dolaze nam i novi pojmovi, a s njima i nove riječi.

S tim u vezi treba svakako spomenuti nadasve zanimljivu studiju H. Galinskog (1980:213—235), koji je istraživao koliko dugo treba nekom američkom neologizmu da dospije do Njemačke i bude u njemačkom prihvaćen bilo u obliku transfera (dakle, kao posuđenica), u obliku reprodukcije (što znači kao prevedenica) ili produkcije (tj. kao formalno nezavisan neologizam). Galinsky je ustanovio (doduše, na brojčano ograničenu korpusu) da se vremenski pomak od prve evidentirane upotrebe u Americi do prve upotrebe u Njemačkoj kreće od dva dana (za riječ 'cogeneration') do dvadeset i osam godina (za riječ 'motel')! Istraživanja ovakvog tipa vrlo su rijetka, ali bi daljnje studije te vrste svakako uvelike pridonijele cjelovitijoj slici o jezičnom posuđivanju uopće, a prije svega o ulozi što je u tom procesu ima engleski. Jer, iako ispitivanja vremenskog pomaka u recepciji nekog anglicizma u najširem smislu predstavlja samo jedan od aspekata u analizi, rezultati takva ispitivanja mogu dati mnogo popratnih podataka, kao što je područje iz kojeg neologizam potječe, zašto je on brže prihvaćen od nekog drugog, da li je i zašto preuzet kao posuđenica (ili prevedenica) itd. Ako sve to imamo na umu, neće nas iznenaditi činjenica da se u različitim jezicima (bez obzira na to jesu li srodni ili ne) javljaju iste posuđenice iz engleskog, da one pokrivaju ista područja života, da pripadaju istim sferama ljudskih interesa. U zaista velikom broju radova koji se bave anglicizmima (usp. Filipović, Sørensen, Carstensen, Dardano, Klajn, Ljung, Pratt, Ward itd.) javljaju se isti problemi, tako da zaista možemo govoriti o nekim općim principima primjenljivim na sve jezike. Konačno, opsežniji teoretski radovi na tu temu (usp. Filipović, Teorija jezika u kontaktu) to uvelike i dokazuju.

Gotovo sve što smo rekli o posuđenicama-anglicizmima vrijedi i za prevedenice engleskog porijekla: broj im je zaista vrlo velik, pojavljuju se u svim evropskim jezicima, uglavnom su to uvijek iste prevedenice, mahom identične po sadržaju (naravno, s odgovarajućim elementima iz konkretnog jezika).

Da smo se odlučili za dijakronijski pristup, omjer bi prevedenica nesumnjivo bio drukčiji s obzirom na činjenicu da je sve do ilirskog pokreta njemački, zbog svoje značajne društveno-političke uloge, vrlo snažno utjecao na hrvatski književni jezik (usp. Rammelmeyer, 1975:4—5). Ne samo da je taj utjecaj bio vrlo jak, već se radilo — a to je svakako bitna činjenica — o jezicima u neposrednom dodiru, što se, naravno, itekako odražava i na kvantiteti, kao i na kvaliteti, posuđenog materijala.

Francuski je, s druge strane, čini se gotovo u svim razdobljima s podjednakim intenzitetom utjecao na naš jezik. On je bio izvorom termina s područja diplomacije, likovnih i književnih pravaca, mode, kulinarstva i sl., a to je ostao i danas. Ipak, utjecaj francuskog neosporno je oslabio upravo u domeni političko-diplomatskih odnosa, jer je on svoje nekad istaknuto mjesto ustupio engleskom.

1.4. Haugen (1972:100) zgodno je primijetio kako se u neznatstvenih pisaca i govornika očituje zanimljiva tendencija: ako su monolingvni, nisu uopće svjesni posuđenica; ako su polilingvni, vide ih posvuda.<sup>1</sup> Ista se težnja opaža i pri procjeni prevedenica: ovdje je, međutim, mogućnost pogrešne identifikacije još mnogo veća jer se radi o domaćoj građi. Zbog toga treba biti vrlo oprezan, jer se, s jedne strane mnoge prevedenice lako previde, dok se, s druge strane, često događa da se prevedenicama proglašavaju mnogi izrazi koji su rezultat »unutrašnjih rezervi« jednog jezika i nastali su bez poticaja izvana. Svaki jezik ima velik potencijal u leksiku za stvaranje neologizama (bilo da se radi o novim, dotad nepostojećim, vezama dvaju ili više domaćih riječi, bilo o novim, najčešće metaforičkim, upotrebama starih, dobro poznatih izraza), pa tako razne društveno-političke, ekonomske i kulturne promjene, nove situacije i sl. pogoduju stvaranju novih izraza (usp. vrlo aktualne 'vatrogasne mjere', 'filozofiju crnog kruha', 'foteljaše', 'novokomponiranu kulturu', 'jogurt-revoluciju', 'balvan-revoluciju' i sl.).

S druge strane, ne treba zanemariti ni poligenezu (usp. Muljačić, 1968:16) kao jedan od faktora kojem neki autori pridaju prilično značajnu ulogu. Zaista se ne može osporiti činjenica da se stanovite promjene mogu razviti paralelno u više jezika, ali to je svakako češće prisutno u jezicima koji su srodni, a rjeđe ondje gdje je riječ o, genetski, vrlo različitim jezicima (usp. Carstensenovu i Ljungovu tvrdnju da se neke pojave u njemačkoj, odnosno švedskoj, sintaksi možda mogu pripisati utjecaju engleskog, iako nije isključena mogućnost da su se one razvile neovisno, upravo zbog vlastitih sličnih konstrukcija).<sup>2</sup> O poligenezi se, međutim, prema našem mišljenju ne može govoriti u slučajevima nekih — po svojem obliku ili, još češće, metaforici — neobičnih, čak egzotičnih izraza, koji teško da su se paralelno mogli razviti u više jezika (pogotovo genetski različitih). Kod takvih je, smatramo, vjerojatnost utjecaja nekog stranog jezika vrlo velika.

1.5. Zadaci ove studije usmjereni su u nekoliko pravaca koji se donekle poklapaju i s pojedinim poglavljima: jednome je od njih cilj da se kritički osvrne na vrlo različitu i neujednačenu terminologiju što je razni autori, za razne jezike, upotrebljavaju u svojim analizama; terminologiju ovdje gledamo prije svega kao odraz različitih pristupa problemu posuđivanja u najširem smislu, što implicira i vrlo različite podjele na kategorije od posuđenice do prevedenice sa svim mogućim podtipovima. Drugi je cilj da se ta terminologija (prema definicijama za pojedine kategorije) usporedi te da se odluči koji će se

<sup>1</sup> »Non-scientific writers show an interesting tendency: if they are monolinguals, they are quite unaware of loans; if they are polylinguals, they suspect them everywhere.«

<sup>2</sup> Carstensen (1979:93): »Innerhalb der Lehnsyntax sind Erscheinungen zu registrieren... die aber in keinem Falle die deutsche Syntax entscheidend beeinflussen und zu einem großen Teil innersprachliche Parallelen haben oder gemeinsame Tendenzen der beiden verwandten Sprachen zeigen.«

termini — bez obzira na to jesu li preuzeti i prilagođeni ili eventualno novi — upotrebljavati u daljnjem istraživanju. Jedna od nezaobilaznih zadaća svakako je i rješavanje problema identifikacije prevedenica, pa će se tako pokušati odrediti kriteriji prema kojima se stanoviti izraz kvalificira za jednu od kategorija prevedenica. U uskoj je vezi s identifikacijom određivanje porijekla pojedinih prevedenica, čemu će također biti posvećeno jedno od poglavlja: u njemu će se nastojati utvrditi principi po kojima bi se, sa što većom sigurnošću, moglo odrediti je li neka prevedenica primjerice engleskog ili njemačkog porijekla i zašto. U tom će poglavlju biti dosta govora i o jeziku posredniku kao jednom od značajnih faktora u procesu jezičnog posuđivanja uopće.

Bit ove studije čini, dakako, analiza sakupljenog materijala kojoj je cilj višestruk: ona bi, s jedne strane, trebala obuhvatiti sve primjere i svrstati ih u ranije utvrđene kategorije prevedenica u širem smislu, te s druge strane, obraditi najrazličitije aspekte toga tipa jezičnog posuđivanja što će se neminovno javiti u toku istraživanja. Tu svakako treba predvidjeti morfološko-tvorbene osobine prevedenica, njihovu produktivnost i sudjelovanje u aktivnoj tvorbi, stilističku vrijednost, razumljivost itd.

Kad govorimo o prevedenicama, nezaobilazna je pojava stanovitog stupnja purizma koji u većoj ili manjoj mjeri može utjecati na potrebu stvaranja neologizama; zato će u jednom poglavlju biti riječi i o tome.

1.6. Iako osnovnu temu ove studije čine prevedenice u hrvatskom književnom jeziku, smatrali smo korisnim, a ponekad i neophodnim, da se, gdje god je to moguće, naše domaće prevedenice usporede s prevedenicama iz drugih evropskih jezika. To nam se čini važnim iz dvaju razloga: jedan je činjenica da nam prisutnost iste ili vrlo slične prevedenice u drugim jezicima daje više sigurnosti pri utvrđivanju i kategoriji i porijekla; drugi je taj što pojavom identičnih oblika prevedenica u raznim jezicima možemo dokazati i neke opće zakonitosti koje vladaju u procesu jezičnog posuđivanja, prije svega one koje se odnose na kategoriju prevedenica u najširem smislu toga termina.

1.7. Da bi se mogla provesti analiza problema vezanih uz latentne utjecaje na hrvatski književni jezik, trebalo je sakupiti dosta građe koja će poslužiti kao osnova za istraživanje pojedinih kategorija prevedenica. Korpus, koji je sastavljen od ilustracija iz dnevnih novina te općih i specijaliziranih tjednika, utemeljen je vrlo široko; u obzir su, naime, uzeti najrazličitiji primjeri svih kategorija, dakako s dovoljno konteksta, kako bi se moglo što jasnije odrediti značenje prevedenice (koje vrlo često nije očito!). Primjeri pojedinih prevedenica uzimani su i po nekoliko puta ako su nađeni češće, i to iz dvaju razloga: prvo zato što, iako se nismo upuštali u precizno utvrđivanje učestalosti neke prevedenice, već i približna frekvencija upotrebe predstavlja za nas važan podatak jer svjedoči o prihvaćenosti pojedinog izraza; drugo, konteksti u kojima se javlja neka prevedenica ponekad su različiti, pa mogu dati korisne obavijesti o eventualnoj promjeni značenja prevedenice ili o njezinoj mnogostrukoj upotrebi. Naravno, uzeti su u obzir i različiti oblici jedne te iste prevedenice koji za naše istraživanje imaju stanovitu važnost (ponekad je riječ o razlikama u tvorbi, ponekad o nekoliko paralelnih oblika istog značenja koji pripadaju različitim kategorijama itd.). Ovako koncipiran korpus sigurno nije iscrpan, no budući da naš pristup isključuje statističke obradbe, smatramo da je dovoljno reprezentativan za vrst istraživanja koju smo odabrali. Pored ovoga osnovnog korpusa stvorili smo i jedan manji, pomoćni korpus s prevedenicama (u-

glavnom engleskoga porijekla) u nekoliko jezika (francuskom, njemačkom, švedskom, talijanskom i danskom); svrha je ovoga pomoćnog korpusa u tome da se komparativnom metodom odrede neke univerzalne zakonitosti u procesu stvaranja prevedenica u raznim jezicima te eventualne specifičnosti koje u tom procesu pokazuje naš jezik.

## 2. TERMINOLOGIJA I DEFINICIJE KATEGORIJA

2.1. Terminologiju ovdje gledamo kao odraz različitih pristupa pojedinih autora problemu posuđivanja u najširem smislu (što znači za sve kategorije od posuđenice do prevedenice), jer smatramo da je nemoguće odvojiti prevedenice od ostalih kategorija koje se javljaju u procesu jezičnog posuđivanja. Konačno, većina autora obrađuje problem prevedenice kao tek jedan od stupnjeva u ljestvici različitih pojava do kojih dolazi prilikom posuđivanja elemenata iz jezika davaoca (ili jezika modela) u jezik primalac. Terminologija je vrlo raznolika, a definicije za pojedine termine pokazuju kako se, s jedne strane, mnogi, posve različiti, nazivi ustvari odnose na istu kategoriju, te s druge strane, kako pojedini autori gledaju na jedan te isti problem s drukčijeg stanovišta. Pri određivanju kategorija koje se javljaju u procesu posuđivanja uzima se u obzir čitav niz faktora fonološke, morfološke, semantičke, pa i sociolingvističke prirode, što, naravno, dovodi do još većeg šarenila u definicijama pojedinih skupina. Pomnom se analizom i usporedbom pojedinih definicija može, međutim, utvrditi kako je ta raznolikost samo površinska; nema dvojbe da neki autori određene kategorije shvaćaju mnogo šire od drugih pa su stoga i definicije što ih daju koncipirane tako da obuhvaćaju i slučajeve koje će neki drugi autor svrstati u neku od podskupina. To je pogotovo vidljivo u graničnim skupinama kao što su hibridne složenice i poluprevedenice, koje neki autori svrstavaju u istu grupu, odnosno uopće ih ne razlikuju kao dvije kategorije. Kod nekih drugih kategorija opet gotovo da i nema razlika u definicijama i svi ih autori obrađuju na isti način (npr. semantička posuđenica).

Nadalje, neki se autori ograničavaju na svega nekoliko (upravo u takvim slučajevima širih) kategorija i ne ulaze u daljnje razgrađivanje sustava, dok su drugi skloniji vrlo preciznim podjelama do najmanjih (dakako mnogo užih) skupina. Osim toga, stanoviti broj autora (npr. Haugen, Weinreich, Betz, Derooy, Filipović, Muljačić) obrađuje ovu problematiku s posve teoretskog stanovišta i pokušava naći univerzalne kategorije, dok se drugi (npr. Viereck, Lehnert, Ward, Ljung) koriste već postojećom terminologijom i nastoje je eventualnim modifikacijama prilagoditi konkretnom jeziku koji proučavaju.

Nas prije svega zanimaju definicije doslovne prevedenice, djelomične prevedenice, hibridne složenice, semantičke posuđenice, frazeološkog i sintaktičkog kalka jer su te kategorije predmet analize ovog rada. Zato nećemo ulaziti u detalje kad je riječ o definicijama posuđenice, iako i u toj kategoriji (mada u znatno manjoj mjeri) postoje različita poimanja termina. Naime, neki autori gledaju posuđenicu mnogo šire, dok drugi pokušavaju povući dosta oštru granicu između onog što zovu 'Fremdwort' i onog što za njih znači 'Lehnwort'. Treba osim toga reći kako u nekih autora nalazimo samo terminologiju vezanu uz prevedenice i razne podskupine te kategorije, što ne znači da oni negdje drugdje nisu dali i termine za kategorije posuđenice ili hibridne složenice. Nama je, međutim, s obzirom na temu ovog rada, korisna i ovakva nepotpuna podjela.

2.2. Werner Betz bio je jedan od prvih lingvista koji se vrlo rano (još prije drugog svjetskog rata) počeo baviti problemom terminologije jezičnog kalka u najširem smislu, želeći utvrditi čvrst sustav koji bi obuhvaćao različite kategorije kalka a uz to bio primjenljiv na razne jezike. To mu je u velikoj mjeri i uspjelo, pa je njegova podjela — koju je razrađivao u nekoliko radova, a koja je zadobila konačan oblik u člancima iz 1944. i 1959. godine (usp. Duckworth, 1977:36) — postala okosnicom za sve daljnje pokušaje mnogih autora (najviše, naravno, njemačkih, ali i drugih) u stvaranju terminologije prevedenica u najširem smislu. Betzova podjela izgleda ovako:

Najviša kategorija *Lehnwort* dijeli se na *Lehnwort* i *Lehnprägung*; *Lehnwort* dijeli se na dvije podskupine: *Fremdwort* i *assimiliertes Lehnwort*, dok se *Lehnprägung* dijeli na *Lehnbildung* i *Lehnbedeutung*; *Lehnbildung* kao podskupine ima *Lehnübersetzung*, *Lehnübertragung* i *Lehnschöpfung*. Osim navedenih termina, Betz upotrebljava i termine *Lehnwendung* i *Lehnsyntax* kao i *Teillehnwort*.

Haugen (1972:85) temelji svoju podjelu u prvom redu na fonološkoj, odnosno morfološkoj, supstituciji, a ona izgleda ovako:

1. *Loanwords* — kategorija u kojoj je prisutna morfološka importacija bez supstitucije; dalje se morfološka importacija klasificira prema stupnju fonološke supstitucije, koja može biti nulta, djelomična ili potpuna;

2. *Loanblends* — kategorija koja pokazuje i morfološku supstituciju i importaciju — u ovu grupu uključeni su 'hibridi';

3. *Loanshifts* — skupina u kojoj je prisutna morfološka supstitucija bez importacije — u ovoj se skupini 'loan translations' i 'semantic loans'.

Weinreich (1963:51) donekle se oslanja na Betzovu podjelu, pa za Betzove termine (koje navodi u zagradi) daje paralelne engleske nazive. Tako za 'Lehnübersetzung' daje termin *loan translation (proper)*, za 'Lehnübertragung' daje *loan rendition*, a za 'Lehnschöpfung' *loan creation*. Osim prvog tipa interferencije na leksičkoj razini, koji se sastoji od posuđenica (*loanwords*) bez obzira na to jesu li to jednostavne riječi ili složenice, te drugog tipa u koji su uključene tri navedene kategorije (dakle prevedenice u širem smislu), Weinreich navodi i treći tip interferencije složenih leksičkih jedinica u kojem dolazi do transfera jednih a reprodukcije drugih elemenata. Takav tip interferencije on zove hibridnim složenicama (*hybrid compounds*). Što se tiče semantičkih posuđenica, Weinreich se uglavnom služi terminom *semantic extension*, uz primjedbu da se radi o Haugenovoj kategoriji *semantic loan*, odnosno Betzovoj *loan meaning* (*Lehnbedeutung*).

Schumann (1965) u vrlo iscrpnoj studiji posvećenoj upravo kalku u najširem smislu (dakle, *Lehnprägung*), daje, mogli bismo reći, najrazgranatiju podjelu, koja razlikuje čitav niz podskupina većih kategorija. Njegov je sustav, po našem mišljenju, prekomplikiran, sadrži čak deset širih kategorija od kojih se gotovo svaka dijeli na još po dvije, tri, četiri ili čak više podskupina. Za naše je istraživanje zanimljivo nekoliko kategorija, a to su *Lehnübersetzung*, *Lehnübertragung*, *Lehnbedeutung*, *Lehnsyntax*, *Lehnwendung* i *Teillehnwort*.

Muljačić (1968:8—9) analizira terminologiju jezičnog kalka uspoređujući sustave raznih autora te pokušava naći odgovarajuće nazive u hrvatskom. Tako za svaku od Betzovih šest osnovnih kategorija daje sljedeće hrvatske prijevode, odnosno opise:

- 1) *Doslovna prevedenica* (ili, kraće, *prevedenica*) < *Lehnübersetzung*
- 2) *Djelomična prevedenica* < *Lehnübertragung*
- 3) *Formalno nezavisan neologizam* < *Lehnschöpfung*
- 4) *Semantička posuđenica* < *Lehnbedeutung*
- 5) *Frazeološki kalk* < *Lehnwendung*
- 6) *Sintaktički kalk* < *Lehnsyntax*

Filipović (1986) bavi se prije svega *posuđenicom* kao jednom od najraširenijih oblika jezičnog posuđivanja. Spominje, međutim, i neke druge kategorije, kao što su *pseudoposudenice* (prije svega pseudoanglicizmi, ali i drugi pseudoizmi), zatim *prevedenice* ili *kalkove*, *semantičke posuđenice*, odnosno *semantičko proširenje*.

Deroy (1956) daje vrlo iscrpan pregled posuđivanja u najširem smislu, a od termina upotrebljava *emprunt*, *faux emprunt*, *calque* koji dijeli na *calque lexical* i *calque d'expression*, te *emprunt sémantique*.

Martinet (1982:110—111) u poglavlju o interferenciji razlikuje pored 'jednostavnog posuđivanja znaka' kategorije *calque*, *calque approximatif* i *équivalent suggéré*.

Vinja (1951:548—594) razlikuje *posuđenicu* od *kalka*, a *kalk* dijeli na tri podgrupe: *leksički*, *frazeološki* i *sintaktički kalk*. Te kategorije dijeli dalje na *književni* i *pučki kalk*. U jednom drugom radu Vinja (1954:199) obrađuje *hibridnu složenicu*, pa je dajemo kao još jedan element u njegovoj skali posuđenih tvorevina.

Wells (1985:275—278) dijeli kategorije u procesu posuđivanja na:

- A. *Loan-Words* (*Lehnwörter*),
- B. *Loan-Coinage* (*Lehnprägung*) — u ovoj su skupini *semantic loans* i *loan-translations*,
- C. *Hybrid Loans*,
- D. *Pseudo-Loans* (*Scheinentlehnung*).

Carstensen (1979:90—93) promatra posuđeno jezično blago s gledišta evidentnih i latentnih utjecaja (u konkretnom slučaju engleskog na njemački). Među rezultate evidentnih utjecaja ubraja kategorije *Lehnwort*, *Scheinentlehnung* i *Mischkompositum*. Rezultatima latentnih utjecaja smatra *Lehnübersetzung*, *Lehnübertragung*, tj. *Teil-Lehnübersetzung*, zatim *Lehnbedeutung* i *Lehnwendung*. Ovamo svrstava i utjecaje na sintaktičkoj razini (*Lehnsyntax*).

Duckworth (1979:222) daje terminologiju koja se u većem dijelu poklapa s onom što je u svojim radovima primjenjuju i ostali njemački lingvisti. Za posuđenicu upotrebljava *Lehnwort*, za slučajeve u kojima je neki pojam reproduciran elementima jezika koji posuđuje *Lehnprägung*, odnosno *Lehnformung* pri oblikovanju složenica. Zatim daje termine *Lehnübersetzung*, *Lehnübertragung*, *Lehnbedeutung* i konačno *Lehnschöpfung*. U njegovoj podjeli zanimljivo je da za hibride daje svoj termin *Lehnverbindung*, jer smatra da on preciznije određuje tu kategoriju od Betzova termina *Teillehnwort*.

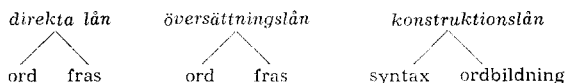
Rammelmeyer se (1975:22) u svojoj knjizi (zbog prirode istraživanja) ograničuje na podjelu koja ne uključuje posuđenicu, pa tako navodi kategorije *Lehnbedeutung*, *Lehnübersetzung*, *Lehnübertragung*, *Lehnschöpfung*, *Teillehnwort*, odnosno *Teilübersetzung*, *Lehnsyntax* i *Lehnphraseologie*.

Viereck (1986:115—119) određuje kategorije prema stupnju supstitucije pa tako u grupu zero substitutions ubraja *loans* i *pseudo-loans*. U drugoj su

grupi tzv. full substitutions, a uključuju *semantic loans* i *loan translations*. Između tih dviju skupina nalaze se partial substitutions ili — kako ih još naziva — *loan blends*.

Sørensen (1973) za klasifikaciju engleskog posuđenog leksika u danskom upotrebljava danske termine *direkte lån*, *pseudolån*, *hybrid*, *oversættelseslån* i *betydningslån*, dok za iste kategorije u drugim svojim radovima, pisanim na engleskom (npr. Sørensen, 1982:127—130), iznosi odgovarajuću englesku terminologiju: *direct loan*, *pseudo-loan*, *hybrid*, *translation loan* i *semantic loan*.

Ljung (1986:5—7) daje za švedski nešto drukčiji sistem:



Dijeli, dakle, čitav materijal koji se posuđuje iz engleskog na direktne posuđenice, prevedenice i konstrukcijske posuđenice. Prevedenice se (kao i druge dvije skupine) dalje dijele na riječi i fraze, što znači da će za nas interesantna kategorija prevedenica imati dvije podskupine: prevedenice-riječi i prevedenice-fraze. U *översättningslån* (prevedenice) Ljung ubraja i *betydelselån* (semantičke posuđenice). Iako se ova podjela ponešto razlikuje od Sørensenove, treba ipak reći da se, bar što se osnovnih naziva za pojedine kategorije tiče, danski i švedski gotovo ne razlikuju (d. *direkte lån* — šv. *direkt lån*; d. *oversættelseslån* — šv. *översättningslån*; d. *betydningslån* — šv. *betydelselån*).

A. Stene (1945:37, 174) zaokupljena je prije svega fonološkom (donekle i morfološkom) adaptacijom engleskih posuđenica u norveškom pa se vrlo malo bavi drugim problemima vezanim za proces posuđivanja. Kategorije koje ona daje jesu *loan-word*, *hybrid formation* i *calque*. Samo je prva kategorija obrađena detaljno, dok se druge dvije navode kao tek mogući oblici. Za *hybrid formation* čak kaže kako taj termin nerado upotrebljava jer je za neke složenice teško reći jesu li hibridi ili kalkovi.

Ward se (1986: 324—326) za potrebe svoje analize koristi terminima *loan-word*, *calque* ili *loan-translation*, *phraseological calque*, *loan-blend* ili *hybrid* i, konačno, *loan-meaning*.

Lehnert (1986: 134—135) donosi prilično razrađenu terminologiju i uzima u obzir kategorije *direct loanword*, zatim *loan-translation*, *loan-phrase*, *loan-meaning*, *loan-rendition* i *loan-creation*.

Pored navedenih autora koji se izričito bave jezičnim posuđivanjem, pa stoga, sasvim logično, i upotrebljavaju za to područje primjenjivu terminologiju, mnoge od termina koji nas ovdje zanimaju donose i rječnici lingvističkog nazivlja. Pored Mounina (1979) te Hartmanna i Storka (1972) za nas je nesumnjivo značajan Simeonov Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva (1969), koji daje priličan broj termina. Tako on ima *posuđenicu*, *kalk* ili *prevedenicu*, *prevedenu posuđenicu*, zatim *semantičku posuđenicu*; navodi i *hibrid* ili *hibridnu složenicu* te *polukalk*, dok *frazološki kalk* spominje samo unutar natuknice 'frazološki'; *sintaktički kalk* nije naveden.

2.3. Osvrnut ćemo se поближе na kategoriju prevedenice u najširem smislu i sve podskupine te kategorije te pokušati iznijeti sve paralelne nazive što ih navode pojedini autori.

2.3.1. Za doslovnu prevedenicu (ili, prema nekim autorima, *prevedenicu*) nalazimo nazive *loan translation*, *loan translation proper*, *translation loan*, *kalk*, *leksički kalk*, *calque*, *calque léxical*, *Lehnübersetzung*, *översättningslån* i *oversaettelseslån*.

2.3.2. Za djelomičnu prevedenicu javljaju se slijedeći termini: *loan rendition*, *calque approximatif*, *Lehnübertragung* i *Teil-Lehnübersetzung*. Neki autori ne određuju ovu podskupinu zasebno, nego slučajeve djelomičnih prevedenica svrstavaju u kategoriju prevedenica u širem smislu.

2.3.3. Formalno nezavisan neologizam autori označuju kao *loan creation*, *équivalent suggéré* ili *Lehnschöpfung*. I ova kategorija nije zastupljena u svih autora, jer jedni, kao i u slučaju djelomične prevedenice, smatraju da je to tek jedan vid široko shvaćenog pojma prevedenice, dok drugi misle da takva vrst neologizama nije nužno nastala pod utjecajem nekog jezika-modela, nego posve samostalno.

2.3.4. Semantička posuđenica je kategorija koja se javlja u gotovo svih autora, i čini se da u ovoj kategoriji ima najmanje razlika u određivanju samoga pojma. Termini su *semantic loan*, *loan-meaning*, *semantic extension*, *Lehnbedeutung*, *emprunt sémantique*, *betydelselån* i *betydningslån*. Manji broj autora dijeli ovu kategoriju na dvije podskupine: *homonimsku* i *sinonimsku* semantičku posuđenicu.

2.3.5. Što se tiče kategorije frazeološkog kalka, treba reći da ni tu skupinu neki autori ne dijele od kalkova općenito, iako je mnogi izdvajaju. Nazivi su *phraseological calque*, *loan phrase*, *Lehnphraseologie*, *Lehnwendung*, *calque d'expression* ili, prema Ljungovoj podjeli, *översättningslån-fras*.

2.3.6. Sintaktički kalk je kategorija koja također nije zastupljena kod svih autora, pa tako nemamo precizan engleski termin, iako bi Haugenov *syntactic substitution* ili Weinreichov *grammatical calque* dobrim dijelom mogli zapravo označavati ono što njemački lingvisti zovu *Lehnsyntax*. U švedskom je to *konstruktionslån*, koji se dijeli na tvorbenu i sintaktičku posuđenicu, pa prema tome ovamo spada i potonja.

2.3.7. Zadnja kategorija koja je za nas zanimljiva jest *hibridna složenica*, koja je zapravo granični oblik između posuđenice i doslovne prevedenice. Ovom su se kategorijom, čini se, bavili gotovo svi autori, što nije neobično s obzirom na činjenicu da je to vrlo raširena skupina u svim jezicima. Odras toga je i velik broj termina: *hybrid*, *hybrid compound*, *hybrid formation*, *hybrid loan*, *loan blend*, *Lehnverbindung*, *Teillehnwort* ili *Teilübersetzung* i *Mischkompositum*.

2.4. Kad bismo željeli rezimirati činjenice vezane uz problem terminologije jezičnog posuđivanja, morali bismo imati na umu nekoliko bitnih elemenata:

a) terminologija se, u grubim crtama, može podijeliti na englesku, njemačku i francusku, kao osnove s kojih se onda prema potrebama termini prevode na druge jezike ili se upotrebljavaju oni primjenjivi na određeni materijal;

b) njemačka je terminologija najrazrađenija i daje nazive za velik broj kategorija, dok su engleska i francuska jednostavnije, tj. ne daju toliko podvrsta neke šire kategorije;

e) zanimljivo je i to da se većina njemačkih autora i u svojim engleskim tekstovima oslanja ipak na njemački sustav, pa u načelu prevodi njemačke termine za svaku pojedinu kategoriju na engleski;

d) u pojedinim skandinavskim jezicima terminologija je gotovo identična, a oslanja se uglavnom na englesku podjelu;

e) francuski ima prilično razgranatu terminologiju za kalk u najširem smislu i za to područje daje čitav niz termina za sve moguće podskupine ove kategorije;

f) terminologija je kod mnogih autora odabrana na temelju građe koju obrađuju, pa tako ne čudi što mnogi posiju za podjelama koje pružaju veći broj kategorija;

g) s druge strane, upravo zbog materijala koji obrađuju, a još više zbog specifične problematike, neki se autori služe terminima za svega nekoliko kategorija koje ih zanimaju za konkretno istraživanje.

2.5. Za potrebe našeg istraživanja nastojali smo odrediti terminologiju prije svega prema građi koja je sakupljena. Budući da naš korpus pruža zaista velik broj najrazličitijih primjera, trebalo je posegnuti i za većim brojem kategorija u koje bi se svi ti primjeri mogli svrstati. Zbog toga neke podjele nisu, upravo zbog premalenog broja kategorija, došle u obzir; s druge strane, ni neke vrlo komplicirane podjele (poput npr. Schumannove) nisu nam se učinile primjerenima jer zaista ulaze u brojne pojedinosti koje za naše istraživanje nemaju osobita smisla. Dosta povoljnom učinila nam se Muljačičeva podjela (prema Betzu) jer pokriva uglavnom sve naše kategorije. Ponešto smo je modificirali i proširili jer su nam se još neke kategorije činile nezaobilaznima u našoj analizi. Jedna je od njih kategorija *poluprevedenice*, koju smo kao termin potvrdili u Babića (1986: 47), a druga, njoj vrlo bliska, kategorija *hibrida* ili *hibridne složenice*. Ustvari, kategoriju *poluprevedenice*, prema jednoj drugoj podjeli, spominje i Muljačić (1968: 17), ali je zove *poluposuđenicom* ili *polukalkom*. Kategorije *poluprevedenice* i *hibridne složenice* djelomično se preklapaju i vrlo su brojne, pa smo i jednu i drugu uzeli u obzir u obradbi naše građe. Uz to, kategoriju *semantičke posuđenice* dijelimo na dvije podskupine. Jedna obuhvaća semantičke posuđenice koje se temelje na podudarnosti oblika (i obično značenja), a druge samo na podudarnosti značenja. Te se dvije podskupine uglavnom poklapaju s kategorijama *homonimskih* i *sinonimskih* semantičkih posuđenica, kako ih zovu neki autori; nama se, međutim, oznake 'homonimski' i 'sinonimski' u ovom kontekstu ne čine primjerenima, pa smatramo da bi ih se, zbog njihova osnovnog značenja, možda moglo krivo interpretirati. (o tome više u 6.6.1.)

Termini koje ćemo upotrebljavati u ovom radu jesu:

1. *posuđenica*
2. *hibrid* ili *hibridna složenica*
3. *poluprevedenica*
4. *doslovna prevedenica*
5. *djelomična prevedenica*
6. *formalno nezavisan neologizam*
7. *semantička posuđenica* (dva tipa)
8. *frazološki kalk*
9. *sintaktički kalk*

Uz ovo poglavlje priložena su i dva tabelarna prikaza termina: prvi prema kategorijama, a drugi prema autorima.

**Tabelarni prikaz termina prema kategorijama**

**posuđenica (F, Mu, Si)**

loan-word (H, Wa, We, Wei)  
loan (Vie)  
direct loanword (Le)  
direct loan (S)  
Lehnwort (B, C, Du, Sch)  
direkt lån (Lj)  
direkte lån (S)  
emprunt (De, Ma)

**kalk (F, Mu, Si, Vi)**

calque (De)  
Lehnprägung (B, Du, Sch)  
Lehnformung (Du)  
loanshift (H)  
loan-coinage (We)

**djelomična prevedenica (Mu)**

loan rendition (Le, Wei)  
Lehnübertragung (B, C, Du, R, Sch)  
Teil-Lehnübersetzung (C)  
calque approximatif (Ma)

**semantička posuđenica (Ba, F, Mu, Si)**

semantic loan (H, S, Vie, We)  
loan-meaning (Le, Wa)  
semantic extension (Wei)  
Lehnbedeutung (B, C, Du, R, Sch)  
betydelselån (Lj)  
betydningslån (S)  
emprunt sémantique (De)

**sintaktički kalk (Mu, Vi)**

Lehnsyntax (B, C, R, Sch)  
konstruktionslån-syntax (Lj)  
syntactic substitution (H)  
grammatical calque (Wei)

**pseudoposuđenica (F)**

Scheinentlehnung (C)  
pseudo-loan (S, Vie, We)  
pseudolån (S)  
faux emprunt (De)

**doslovna prevedenica (Mu)**

prevedenica (Ba, F, Mu, Si)  
loan translation proper (Wei)  
loan translation (H, Le, Wa, We, Vie)  
translation loan (S)  
Lehnübersetzung (B, C, Du, R, Sch)  
översättningslån (Lj)  
översættelseslån (S)  
calque (Ma, St, Wa)  
calque lexical (De)  
leksički kalk (Vi)

**formalno nezavisan neologizam (Mu)**

loan creation (Le, Wei)  
Lehnschöpfung (B, C, Du, R, Sch)  
équivalent suggéré (Ma)

**frazeološki kalk (Mu, Si, Vi)**

phraseological calque (Wa)  
loan phrase (Le)  
Lehnphraseologie (R)  
Lehnwendung (B, C, Sch)  
översättningslån-fras (Lj)  
calque d'expression (De)  
phrasal loan (H)

**poluprevedenica (Ba)**

poluposuđenica (Mu)  
polukalk (Mu, Si)  
Teillehnwort (B, R, Sch)  
Teilübersetzung (R)

*hibrid* ili *hibridna složenica* (Ba, F, Mu, Si, Vi)

hybrid (S)

hybrid compound (W)

hybrid loan (We)

loan blend (H, Vie, Wa)

Mischkompositum (C)

Lehnverbindung (Du)

Termin koji upotrebljavamo u ovoj studiji naveden je na prvom mjestu i pisan kurzivom. U zagradi su abecednim redom dane šifre tj. skraćenice za imena pojedinih autora koji se služe određenim terminom.

B = Betz; Ba = Babić; C = Carstensen; De = Deroy; Du = Duckworth; F = Filipović; H = Haugen; Le = Lehnert; Lj = Ljung; Ma = Martinet; Mu = Muljačić; R = Rammelmeyer; S = Sørensen; Sch = Schumann; Si = Simon; Vie = Viereck; Vi = Vinja; Wa = Ward; We = Wells; Wei = Weinreich

| <i>Betz (B)</i> | <i>Carstensen (C)</i>                         | <i>Rammelmeyer (R)</i>               | <i>Viereck (Vie)</i>              | <i>Haugen (H)</i>         |
|-----------------|-----------------------------------------------|--------------------------------------|-----------------------------------|---------------------------|
| Lehnwort        | Lehnwort<br>Scheintlehnung<br>Mischkompositum |                                      | loan<br>pseudo-loan<br>loan blend | loanword<br><br>loanblend |
|                 |                                               | Teillehnwort oder<br>Teilübersetzung |                                   |                           |
| Lehnübersetzung | Lehnübersetzung                               | Lehnübersetzung                      | loan translation                  | loan translation          |
| Lehnübertragung | Lehnübertragung                               | Lehnübertragung                      |                                   |                           |
| Lehnschöpfung   | Lehnschöpfung                                 | Lehnschöpfung                        |                                   |                           |
| Lehnbedeutung   | Lehnbedeutung                                 | Lehnbedeutung                        | semantic loan                     | semantic loan             |
| Lehnwendung     | Lehnwendung                                   | Lehnwendung                          |                                   | phrasal loan              |
| Lehnsyntax      | Lehnsyntax                                    | Lehnsyntax                           |                                   | syntactic substitution    |

| <i>Wells (We)</i> | <i>Muljačić (Mu)</i>                                                               | <i>Martinet (Ma)</i>                                | <i>Ljung (Lj)</i>                                                  | <i>Vinja (Vi)</i>                   |
|-------------------|------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------|-------------------------------------|
| loan-word         | posuđenica                                                                         |                                                     | direkt lån                                                         | posuđenica                          |
| pseudoloan        |                                                                                    |                                                     |                                                                    | hibridna složenica                  |
| hybrid loan       | hibridna složenica<br>polukalk/poluposuđenica                                      |                                                     |                                                                    |                                     |
| loan translation  | doslovna prevedenica<br>djelomična prevedenica<br>formalno nezavisan<br>neologizam | calque<br>calque approximatif<br>équivalent suggéré | översättningslån                                                   | leksički kalk                       |
| semantic loan     | semantička posuđenica<br>frazološki kalk<br>sintaktički kalk                       |                                                     | betydelselån<br>översättningslån fras<br>konstruktionslån (syntax) | frazološki kalk<br>sintaktički kalk |

| <i>Lehnert (Le)</i> | <i>Ward (Wa)</i>        | <i>Sørensen (S)</i>      | <i>Weinreich (Wei)</i>          | <i>Deroy (De)</i>   |
|---------------------|-------------------------|--------------------------|---------------------------------|---------------------|
| direct loan word    | loanword                | direkte lån<br>pseudolån | loanword                        | emprunt             |
|                     | loan blend/hybrid       | hybrid                   | hybrid compound                 | faux emprunt        |
| loan translation    | calque/loan translation | oversættelseslån         | loan translation (proper)       | calque lexical      |
| loan rendition      |                         |                          | loan rendition<br>loan creation |                     |
| loan-creation       |                         |                          |                                 |                     |
| loan-meaning        | loan meaning            | betydningslån            | semantic extension              | emprunt sémantique  |
| loan-phrase         | phraseological calque   |                          | grammatical calque              | calque d'expression |

| <i>Duckworth (Du)</i> | <i>Filipović (F)</i>           | <i>Babić (B)</i>                             | <i>Simeon (Si)</i>             |
|-----------------------|--------------------------------|----------------------------------------------|--------------------------------|
| Lehnwort              | posuđenica<br>pseudoposuđenica |                                              | posuđenica                     |
| Lehnverbindung        | hibrid ili hibridna slož.      | hibrid ili hibridna slož.<br>poluprevedenica | hibridna složenica<br>polukalk |
| Lehnübersetzung       | prevedenica                    | prevedenica                                  | prevedenica/kalk               |
| Lehnübertragung       |                                |                                              |                                |
| Lehnschöpfung         |                                | formalno nezavisan<br>neologizam             |                                |
| Lehnbedeutung         | semantička posuđenica          | semantička posuđenica                        |                                |

### 3. PREDUVJETI ZA STVARANJE PREVEDENICA

#### 3.1. *Purizam*

3.1.1. Nužan preduvjet za stvaranje prevedenica u najširem smislu toga termina jest što kakav oblik jezičnog purizma. Kad govorimo o purizmu, želimo ovdje naglasiti da mislimo prije svega na pozitivnu konotaciju što je u sebi sadrži taj termin, jer se vrlo često upravo njegova negativna konotacija stavlja u prvi plan, pa se onda purizam smatra neželjenom pojavom. Međutim, kad ne bi bilo purističkih težnji u nekom jeziku, koje u svom pozitivnom vidu zapravo predstavljaju poticajan faktor, ne bi bilo ni razloga da se stvaraju nove riječi jer bi se naprosto preuzimali strani izrazi potrebni za izražavanje novih pojmova (kao što se, uostalom, vrlo često i radi u mnogim jezicima), a ne bi se niti pokušavalo naći zamjene za te posuđenice.

Odnos prema purizmu i njegov stupanj razlikuju se ne samo od jezika do jezika nego i od razdoblja do razdoblja za pojedini jezik. Neki su jezici zatvoreni prema stranim utjecajima, dok drugi mnogo lakše i u većem broju primaju strane elemente. Isto tako ima jezika koji su u određenom razdoblju bili izloženi vrlo jakom stranom utjecaju zbog specifične povijesno-političke situacije pa je to imalo za posljedicu, sasvim razumljivo, neobično snažnu purističku reakciju.

Purizam možemo shvatiti dvojako: jedan je usmjeren protiv velikog broja posuđenica, dok drugi osuđuje i, naizgled domaće, tvorevine koje su nastale pod utjecajem stranog elementa; upravo u ovoj posljednjoj skupini nalazi se obično i velik broj prevedenica. Kako kaže Katičić (1973/74: 86), »ne može se upoznati čistunstvo dok se ne shvati kako raznolika mogu biti njegova lica«. Jer, »alergija prema kovanicama nije manje puristička nego alergija prema tudicama«. Pored toga, »ne razlikuje se samo odnos jezičnih zajednica prema purizmu, ... nego se od jezične zajednice do jezične zajednice razlikuju i kriteriji purizma« (ibid, 84).

3.1.2. Neki jezici, najčešće visokostandardizirani, usmjerili su gotovo cjelokupno posuđivanje na područje prevedenica (Weinreich, 1954: 45).<sup>3</sup>

Takav je jezik npr. islandski, koji je vrlo rano (još u 12. stoljeću) imao svoju književnost. Eiriksson (1982) nam potvrđuje da je islandski zaista skloniji prevedenicama nego posuđenicama i da »nevoljkost pri preuzimanju stranih riječi dovodi do toga da te riječi dugo ostaju na crnoj listi, ponekad tako dugo da se u međuvremenu probila neka domaća riječ« (ibid, 284).<sup>4</sup>

Jedan od jezika koji je također poznat po svojem purističkom pristupu stranom elementu jest mađarski. U različitim razdobljima svog razvoja, mađarski je u većoj ili manjoj mjeri bio sklon purističkim tendencijama. Zanimljiv je, međutim, vrlo konkretan val purizma koji je nastupio kao reakcija na golem broj engleskih sportskih termina što su u prva tri desetljeća 20. sto-

<sup>3</sup> »It is a well known fact that some languages have channelled all their borrowing into the loan-translation field; this is true, for instance, of Icelandic as contrasted with Modern English, of Polish as contrasted with Russian, and so on. But the evidence on record concerns only these highly standardized languages.«

<sup>4</sup> »The reluctance of Icelandic to take in foreign words in fact often keeps foreign words on the black list for a long time, making their users conscious of their alienness and thus postponing their adaptation, sometimes for so long that a native word has won the day.«

ljeća upravo nahrupili u madžarski. Taj je snažan priliv anglicizama izazvao reakciju u obliku pokreta koji je kao cilj imao zamjenu engleskih termina domaćim izrazima. Pokret su započeli sportski komentatori Radio Budimpešte, a s obzirom na brojno slušateljstvo, pokret je bio vrlo uspješan. Stvarale su se nove riječi ili su se prevodile engleske, pa se tako kao rezultat pojavio velik broj kalkova (Vidi Németh, 1982:246<sup>5</sup> i Csapó, 1971:41<sup>6</sup>)

I u turskom je (Başkan, 1982:490—491) snažan prodor stranih riječi, naročito britanskog i američkog porijekla, sredinom 20. stoljeća naišao na jak puristički trend, što je rezultiralo stvaranjem brojnih neologizama kao zamjena za posuđenice.<sup>7</sup> Najviše se to opaža u stručnim terminologijama u kojima prevladavaju riječi s domaćim osnovama i sufiksima, dok je broj posuđenica relativno malen.

Primjer vrlo strogih purističkih shvaćanja nesumnjivo je stav francuskih lingvističkih, a jednako tako i političkih, krugova. Da bi se francuski jezik obranio od najezde anglicizama, da bi se spriječilo širenje 'franglaisa' (Etiemble, 1964), francuska je vlada 1966. godine osnovala Comité de la langue française, tijelo kojemu je osnovna zadaća bila očuvanje francuskog jezika, njegova standardizacija i vrlo čvrsta jezična politika. Osnovani su brojni terminološki odbori kojima je povjereno sastavljanje lista termina za pojedine struke. Te su liste sadržavale tisuće francuskih ekvivalenata za anglo-američke termine. Osim toga, nekoliko godina kasnije donesen je i zakon koji omogućuje kažnjavanje visokim novčanim kaznama onih poduzeća koja se ne drže uputa pa i dalje u svojim reklamama upotrebljavaju anglicizme. Treba, doduše, reći i to da neologizme u francuskom možemo podijeliti u dvije skupine (Hausmann, 1986: 94): one obavezne i one koji su samo preporuke; logično slijedi da ima anglicizama koji su službeno zabranjeni i onih koji se smatraju nepoželjnim, ali ih zakon izričito ne zabranjuje.<sup>8</sup> Jezična stvarnost je, ipak, nešto drukčija. Čitamo li francuske časopise, svjedoci smo i nadalje golemog broja anglicizama. Dokaz tome su i, po opsegu prilično veliki, rječnici anglicizama (Höflerov /La-rousse/ iz 1982, DA /Robert/ iz 1984. i drugi) te rječnici neologizama poput DMC-a, koji među neologizmima najrazličitijeg porijekla donosi mnogo anglicizama.

Vrlo je zanimljiv stav njemačkih lingvista prema francuskom purizmu. Oni su mahom protiv i smatraju da njima ne treba nikakav 'zakon za čišćenje jezika' ('Sprachreinigungsgesetz'). Takav bi zakon za Njemačku značio korak unatrag s obzirom na uglavnom prevladanu političku prošlost, koja je za vri-

<sup>5</sup> »New words were created, or the English ones were translated, as a result of which a number of calques appeared.«

<sup>6</sup> »Calques, the process of loan translation, has been, and still is, a source of considerable enrichment of Hungarian vocabulary from various languages, but mainly from German, and in the 20th century to an ever increasing extent from English.«

<sup>7</sup> »Such an overwhelmingly suffocating potentiality coupled with the puristic trend at its climax, resulted in the ever-growing tendency of neologizing almost all counterparts of foreign and/or English scientific technical terminology by having recourse to the native roots and suffixes of Turkish.«

<sup>8</sup> It is important to note that the neologisms of the government consist of two types: the obligatory ones and the mere recommendations (many of which later become obligatory though). Hence, logically, there are Anglicisms which are officially forbidden and the others which are only considered undesirable, but are not (yet) affected by the law.«

jeme Hitlera značila potpunu zatvorenost prema bilo kakvom stranom utjecaju (upravo je ta zatvorenost bila uzrokom snažnog prodora anglicizama nakon 1945. godine). Takav je, uostalom, i stav Društva za njemački jezik (Gesellschaft für deutsche Sprache) /usp. Nüssler, 1979: 188—189/, koje posvećuje svu pažnju odmjerenoj jezičnoj upotrebi i u govornom jeziku i u stručnoj terminologiji, koje se jednakom mjerom nepotrebno suprotstavlja nepotrebnim, većinom pomodarskim, posuđenicama ali i nejasnim, praznim njemačkim riječima.<sup>9</sup>

Sličan stav imaju i švedski lingvisti okupljeni u instituciji Švedski jezični odbor (Svenska språknämnden). I oni smatraju da ne treba gubiti suviše energije i boriti se protiv posuđenica koje se dobro uklapaju u švedski fonološki i morfološki sustav; jednako tako ne treba se brinuti za semantičke posuđenice, tj. nova značenja koja poprimaju neke domaće riječi. Čak ni stanoviti broj sintaktičkih kalkova ne smeta; to ne treba gledati kao gubitak za jezik, nego naprotiv, kao dobitak /Ellegård, 1986: 3/.<sup>10</sup> Ono čemu se treba suprotstaviti jesu posuđenice koje se ne uklapaju u domaći sustav bez obzira na to radi li se o fonološkom ili morfološkom aspektu, odnosno o tvorbi riječi. Za takve treba tražiti odgovarajuće švedske zamjene.

Talijani su, kao i Nijemci, bili svjedoci vrlo izraženog neprijateljskog stava prema svemu tuđem za vrijeme fašističke vlasti. Kao suprotnost tome, danas u Italiji vlada priličan liberalizam u upotrebi posuđenica, iako to ne treba shvatiti doslovno. Prihvaćaju se, naime, strane riječi (prije svega anglicizmi) za koje postoji opravdanje (to se naročito odnosi na tehnički vokabular), a odbacuju one koje su nepotrebne i odraz su svojevrsnog verbalnog ekshibicionizma pojedinih stručnjaka<sup>11</sup> /Dardano, 1986: 236/.

Prema mišljenju finskih jezičnih stručnjaka (Sajavaara, 1986:66), primarna je funkcija jezika da prenosi poruke, uspostavlja komunikaciju i izražava osjećaje. Neispunjavanje te osnovne funkcije ne mora se nužno dovoditi u vezu sa stranim elementom: i domaći, finski izrazi mogu biti jednako loši kao i posuđenice, često i gori, manje razumljivi.<sup>12</sup> Napokon, strani element ponekad je tako adaptiran da ga prosječni Finac više i ne osjeća stranim.

Zemlja koju je u posljednje vrijeme zahvatio snažan val posuđenica, naročito anglicizama, jest Portugal. Taj prodor nije, međutim, naišao na otpor u obliku kakvog purističkog zakona, što je s jedne strane možda posljedica činjenice da se Akademija s premalo autoriteta suprotstavlja takvom stanju, a

<sup>9</sup> »Sie (Gesellschaft für deutsche Sprache) widmet ihre Aufmerksamkeit weiterhin dem angemessenen Sprachgebrauch... den Fremdwörtern und auch den sinnentleerten, nichtssagenden, unklaren deutschen Wörtern, die ebenso wie die meisten modernen Fremdwörter (auch in den Wissenschaften!) nur Blendwerk sind und in mißbrauchlicher Verwendung mehr Unheil anrichten als so mancher nachgeplapperte kurzlebige Anglizismus oder — Gallizismus.«

<sup>10</sup> »Vi bör inte, anser jag, i onödan slösa energi på att bekämpa lån av sådana ord och uttrycksätt som stämmer överens med svenskans natur... Inte heller betydelseutvidgningar eller förskjutningar behöver vi i princip ställa oss avvisande till... Samma sak gäller syntaktiska lån... Men det är ingen förlust, snarare tvärtom.«

<sup>11</sup> »For the most part, specialists have accepted the justifiable use of foreign words and expressions in technical language, while rejecting the unjustified acceptance of Anglicisms and slavish translations, defects which can be blamed on the verbal exhibitionism of young researchers or on the lack of effort by the layman's press to find the corresponding Italian terms.«

<sup>12</sup> »Vague concepts can distort ideas, and the language used may become inappropriate, but no foreign elements are needed for this: this may be the case with purely Finnish expressions.«

i toga da nema nekog čvršće etabliranog rječnika portugalskog jezika; osim toga, tu je i, čini se vrlo pozitivan, stav Portugala prema svemu novom što dolazi iz tehnološki naprednijih zemalja sjeverne Evrope (Schmidt-Radefeldt, 1986: 283).

Zanimljiva je situacija u Indiji, koja se, dakako, vrlo razlikuje od evropskih jezičnih zajednica. Bez obzira na različite stavove pojedinih krugova, od kojih su neki za a drugi protiv engleskog jezika kao službenog, »taj je jezik nezaobilazna realnost« (Jauk-Pinhak, 1986: 145). Terminologija raznih struka preuzima se, s jedne strane, direktno iz engleskog, međutim »u puritanskim se krugovima prevodi na sanskrt procesom jezičnog kalkiranja ili svojevrsnom perifrantom« (ibid, 146). Zbog toga se, naravno, javlja i velik broj dubleta (engleske i sanskrtске), a često i hibridne tvorenice.

3.1.3. U hrvatskom književnom jeziku oduvijek je bila jasno izražena težnja za jezičnom čistoćom. Taj puristički stav očrtavao se uglavnom u dva smjera: prvi je bio protiv posuđenica (u prvom redu germanizama, i to u najširem smislu, dakle ne samo posuđenica nego i prevedenica stvorenih prema njemačkom uzoru), a drugi je bio tzv. štokavski purizam kojem je cilj bio prilično radikalno uklanjanje kajkavskih i čakavskih riječi iz književnog jezika. Nas ovdje zanima upravo prvi vid purizma u nas, jer je on, s jedne strane, važan preduvjet za stvaranje neologizama (pa tako i prevedenica), a s druge osuđuje neke već prihvaćene prevedenice i nastoji naći bolje zamjene.

Purističke težnje pokazuju mnogi autori u raznim razdobljima naše povijesti, pa tako već u 17. stoljeću Vitezović iznosi svoj stav prema upotrebi tuđica (Filipović, 1977/78: 140).

U 18. stoljeću Reljkoviću, za ono doba prilično uspješno, polazi za rukom ostvariti neke zamisli u vezi s prijevodom stanovitog broja stranih riječi, pronalazeći odgovarajuće domaće izraze (Samardžija, 1986: 142—143).

Kasnije, u 19. i 20. stoljeću puristički se stavovi javljaju kod mnogih hrvatskih filologa s jačom ili slabijom žestinom.

Tako Kurelac vrlo oštro osuđuje upotrebu naročito njemačkih riječi, pa u tome i pretjeruje (Vince, 1979/80: 66); čak je izraze poput *otputovati* < njem. *abreisen* htio ukloniti i zamijeniti nekim sinonimom, ali u tome nije uspio.

Germanizme (u najširem smislu) uvelike progoni i Maretić. On osuđuje riječi poput *velevlast*, *veletrgovac*, *veleizdaja* < njem. *Großmacht*, *Großhändler*, *Hochverrath* (Vince, ibid, 69), međutim kasnije uvida da ne treba u tome pretjerivati, nego zadržati u jeziku potrebne riječi bez obzira na njihovo porijeklo. Maretić je i protiv mnogih kovanica kao što su *glazba*, *učionica*, *tvornica* itd. te smatra da ih ne treba »kad ostala Evropa govori *muzika*, *škola*, *fabrika*...« (Vince, ibid, 70).

Za hrvatski leksik najviše je učinio nesumnjivo Šulek, kojemu treba zahvaliti brojne kovanice od kojih su mnoge ušle u naš književni jezik i zadržale se sve do danas (npr. *dojam*, *dragulj*, *klesar*, *kolodvor*, *latica*, *plin*, *poduzetnik*, *pojam*, *velegrad*, *predbrojka* itd.). Zbog njegova strogog purizma neki su ga autori osuđivali ali mu je većina priznala velike zasluęe, među njima Jagić, Belić i Skok (Vince, ibid, 73). Konačno, kao što Vince kaže (ibid, 72): »Iz višesveščanog velikog Heinsiusova njemačkog rječnika prevesti gotovo čitav leksički fond, i to pedesetih godina 19. stoljeća, doista nije bio lak posao!«

Kad je 1938. godine pod uredništvom S. Ivšića pokrenut časopis Hrvatski jezik, ubrzo se »na njega osvrnuo s pozicija pretjeranog i prenatrženog purizma Martin Kuzmić, koji je uredniku Ivšiću prigovorio zbog gotovo svake strane riječi što ih je ovaj upotrijebio u svojim člancima i dopustio drugima da ih upotrebljavaju« (Vince, 1984/85: 106). Nabraja zatim velik broj riječi (mahom posuđenice) za koje traži zamjene. Ivšić se nije mogao složiti s takvim stavom, pa je u odgovoru rekao između ostalog i ovo: »Jer kao što prava narodna svijest nije ni u seljačkom opanku ni u gospodskoj cipeli, ni u kožuhi ni u fraku, nego u srcu i glavi svjesnoga pojedinca, tako se doista čisti duh, koji je u jeziku znatniji i dragocjeniji od ruha, ne očituje u pojedinim riječima, nego u onoj osobitoj moći, koja i tuđice i našice umije oblikovati, uređivati i slagati za jasno izricanje svojih misli i svojih čuvstava« (Vince, *ibid.*, 107). Ivšić je ovom vrlo lijepom i slikovitom rečenicom izrekao gledište koje je zaista opravdano i prihvatljivo; konačno, većina se suvremenih lingvisti, a isto tako i književnika i publicista, priklonila upravo takvom umjerenom stavu prema jezičnoj čistoći.

Ognjen Prica je 1938. izdao svoj Rječnik stranih riječi i tim povodom napisao: »Moderni život sa svojim međunarodnim vezama, u tehničkom i uopće kulturnom pogledu, uveo je i stalno uvodi u naš jezik strane riječi. A hrvatski je jezik kulturni jezik, jezik naroda, koji već tisuću godina pripada zapadnoevropskom kulturnom krugu. Ovim ne mislim reći da ne treba jezik čistiti od suvišnih stranih riječi. Ondje gdje imamo dobru hrvatsku riječ, nepotrebno je i smiješno upotrebljavati stranu riječ. Ali isto je tako smiješno nastojati izbaci sve strane riječi iz hrvatskog jezika. To je uostalom i nemoguće, jer jezik nijedne evropske kulture, pa ni hrvatske, ne može biti bez stranih riječi.« (Klaić, 1978: IX)

Vrlo sličan stav ima i Jonke (1953/54: 2), koji kaže: »Kao što je zbog kulturne povezanosti s ostalim narodima nemoguće prihvatiti načelo, da iz književnog jezika valja ukloniti sve tuđe riječi, isto je tako zbog potrebe čuvanja naravi i duha našega jezika neprihvatljivo i načelo, da se tuđe riječi mogu primati bez ikakva ograničenja.« Jonke je svjestan i stanovitog napora koji pisac ili govornik mora uložiti ako želi svoje misli izraziti što ljepše, i to vlastitim jezičnim izrazom. Često se, međutim, taj napor ne ulaže, uzima se bilo kakva riječ, linijom manjeg otpora često i posuđenica.

Doduše, pronalaženje odgovarajućeg domaćeg izraza nije tako jednostavan zadatak. O tome nam govori i Klaić (1952/53: 108), navodeći kako je kao priređivač i urednik Rječnika stranih riječi pokušavao neke posuđenice zamijeniti našim riječima, ali je vrlo često morao odustati od te namjere jer mu se »pronađena riječ činila ili zastarjela, ili nategnuta, ili loše skovana, ili je bila i sasvim nepoznata.«

Za velik broj posuđenica zamjene nisu ni potrebne jer se »veliko mnoštvo tuđih riječi . . . u dugoj upotrebi prilagodilo hrvatskom jezičnom sustavu i tako su se integrirale da ih prepoznaju kao tuđe samo stručnjaci.« (Filipović, 1978/79: 140).

Vince (1979/80: 77) smatra da »treba uzeti elastičan stav prema pitanjima jezične čistoće u književnom jeziku, promatrajući ih funkcionalno. Česta upotreba neologizama, pa i nekih barbarizama, uvrstila je mnoge takve riječi u fond književnoga jezika i nepotrebno je i štetno da se uklanjaju.«

U povijesti hrvatskoga književnog jezika bilo je bez sumnje i vrlo strogog purizma koji je često išao u takvu krajnost da je odbacivao svaki strani element i nastojao uvesti isključivo uporabu domaćih riječi.

No, kako kaže Katičić (1973/74:89), »to onda odvodi zasukanoj i odbojnoj isključivosti prema svakoj tudici, tupi stilističku osjetljivost, razbija uspostavljene odnose, smanjuje misaono bogatstvo i koči stvaralački zamah. Jednom riječju, postaje dogmatsko čistunstvo.«

Takvo čistunstvo sigurno nije prihvatljivo, a u današnje vrijeme vjerojatno ni izvedivo. Međunarodna suradnja na svim planovima društvenog i privrednog života toliko je intenzivna, sredstva masovne komunikacije toliko su razvijena da je zaista nemoguće zamisliti jezičnu sredinu koja bi se mogla izolirati u tolikoj mjeri da ne prima ništa strano ili koja bi takvom brzinom mogla stvarati vlastite izraze za sve nove pojmove koji se neminovno »uvoze« zajedno s tehnološkim i drugim dostignućima. To ne znači, naravno, da sve strane elemente treba bezrezervno prihvaćati i ne ulagati napor da se za njih nađe domaća zamjena.

Napokon, možemo reći da i ovdje, jednako kao i na drugim područjima života, vrijedi pravilo zlatne sredine. Umjeren stav prema čistoći jezika, bez obzira na to je li riječ o posuđenicama, preveđenicama ili formalno nezavisnim neologizmima, bolji je od strogog purizma bilo koje vrste. U gotovo svim jezičnim zajednicama javlja se nekoliko zajedničkih crta jedne opće težnje: 1) da se prihvaćaju potrebne posuđenice, a odbacuju nepotrebne (vidi između ostalog i Haugen, 1973:532—533); 2) da »ne treba tražiti zamjene za potpuno prilagođene i usvojene strane riječi« (Babić, 1975/76:120), ali to treba učiniti za one koje su neprihvatljive s gledišta fonološkog ili morfološkog sustava te tvorbe riječi; 3) da treba nastojati i među, već stvorenim, domaćim zamjenama odabrati one najbolje, tražiti povoljnija rješenja za one koje nisu građene u skladu s domaćom jezičnom normom, prije svega tvorbenom.

### 3.2. *Pokušaji zamjene posuđenica domaćim izrazima*

3.2.1. Bez obzira na snagu purističkih tendencija i strogost kojom se prihvaćaju ili odbacuju strane riječi, odnosno posuđenice, u svim jezicima teži se tome da se one pokušaju zamijeniti domaćim riječima. U nekim su jezicima takvi pokušaji stvar institucija čija je briga upravo »čišćenje« jezika od stranih elemenata i nastojanje da se oni izbace iz upotrebe gdje god je to moguće, u drugima su pokušaji te vrste ograničeni na pojedince koji u svojim radovima predlažu nove izraze kojima bi se mogle zamijeniti nepotrebne posuđenice.

I u jednim i u drugim jezicima radi se, dakle (i to treba svakako naglasiti), o *pokušajima* da se nađe odgovarajuća domaća riječ za neki strani pojam. Te 'zamjene' ('Ersatzwörter' u njemačkom, 'ersättningsord' u švedskom) ne moraju, naime, biti uvijek i povoljna rješenja; izrazi koji se predlažu ponekad su dobri i prihvatljivi, a ponekad nisu. Čak i uspjele zamjene obično teško prodiru, pogotovo kod onih — već dobrano udomaćenih — posuđenica koje su u jeziku uhvatile korijenje.

Pokušat ćemo analizirati neke primjere takvih intervencija u raznim jezicima i vidjeti u kojoj su mjeri uspješne. Pritom treba imati na umu još jednu činjenicu, a to je da se u većini slučajeva radi o pokušaju da se nađe zamjena

za neku posuđenicu, no ponekad se traži i bolje rješenje za neku prevedenicu (u najširem smislu tog termina) koja se već upotrebljava.

3.2.2. U DA se navode dva zanimljiva slučaja iz francuskog: *drainage de cerveaux* isključiva je prevedenica za engl. *brain drain* iako je bilo prijedloga da se uvede izraz *fuite de cerveaux* (usp. naše *odliv mozgova*, koje se upotrebljava mnogo češće od izraza *bijeg mozgova*!).

Za *chewing-gum* predložena je prevedenica *gomme à macher*, koja, međutim, nije ušla u upotrebu, pa se i dalje pojavljuje anglicizam (i Larousse, 1982, ima isključivo *chewing-gum*). Za razliku od francuskog — hrvatski, njemački i švedski imaju samo prevedenice: *guma za žvakanje*, *Kaugummi*, *tuggummi*.

Dardano (1986:246) pokazuje kako nije čudo što se u talijanskom i dalje upotrebljavaju anglicizmi *hardware* i *software*, kad su predložene zamjene neekonomične, a i prijedloga ima čitav niz (*apparecchiatore*, *strumentazione*, *strumentario*, *parte rigida*, *componenti fisiche*, *componenti di buse*, *componenti macchina* — za 'hardware', a otprilike isto toliko prijedloga za 'software'). Slično je i u češkom, gdje je za *hardware* prema normi uveden oblik *technické vybavení* (počítače), ali je ipak lakše načiniti pridjev od anglicizma: *hardwarový*. (usp. Salzmann 1991:153).

U švedskom se jako nastoji sačuvati jezik od suvišnih stranih riječi i posuđenica, u posljednje vrijeme najviše anglicizama, međutim, dok se neke od predloženih zamjena prihvaćaju, druge nikako ne uspijevaju prodrijeti u širu upotrebu. Nilsson (1986:23) govori o sportskim izjaviteljima koji uporno upotrebljavaju anglicizme *foul* i *time out*, smatrajući kako će ih čitaoci bolje razumjeti od kakva švedskog prijevoda. Ne misle, međutim, na činjenicu da je npr. i *målvakt* ('vratar') nekad bio novostvoren izraz umjesto engleskog *keeper* i da je također trebalo vremena da se prihvati — danas je to jedini termin koji se upotrebljava.<sup>13</sup> Nilsson nadalje spominje engl. *marketing* koje se šezdesetih godina smatralo nezamjenjivom posuđenicom — danas nema nikakva prigovora švedskom izrazu *marknadsföring*. Zanimljiv je slučaj o kojem piše Jonsson (1986:30). On je, kao osoba odgovorna za jezična pitanja na švedskom radiju, predložio da se umjesto *offshoreföretaget* upotrebljava švedsko *havsteknikföretaget*, i donekle je u tome uspio. No, kao što kaže, ne može biti siguran da će njegovi suradnici ustrajati u toj upotrebi kad gotovo svakodnevno u novinama (i to vodećim!) čitaju i dalje *offshoreföretaget*.<sup>14</sup>

Sasvim je apsurdno nastojanje, smatra Viereck (1980:18—19), da se sve strane riječi (konkretno anglicizmi) zamijene domaćima (njemačkim), pogotovo stoga što se u nekim slučajevima to ne može učiniti na jednostavan način.

To se odnosi u prvom redu na riječi koje su preuzete zajedno s posve novim stranim pojmom.<sup>15</sup> Tako se npr. nijedan pokušaj zamjene engl. *Park and*

<sup>13</sup> »Och sportskrivaren menar att de som läser hans alster bättre förstår *forechecking*, *foul* och *time out* än möjliga översättningar. Han tänker inte på att också till exempel *målvakt* i stället för *keeper* en gång var en nyskapelse, som kunde te sig onödig för sportens utövare.«

<sup>14</sup> »Om jag får mina medarbetare att säga 'havsteknikföretaget Consafe', så finns det alltid risk för återfall i 'offshoreföretaget', så länge som det i stora tidningar — inte minst i sådana som brukar benämnas ledande — varje dag står 'offshoreföretaget Consafe'.«

<sup>15</sup> »Auf Grund der Erfahrungen in Vergangenheit und Gegenwart, die neben außersprachlich-psychologischen natürlich auch auf innersprachlich-lexikologischen und -kommunikativen Erwägungen beruhen, ist es völlig absurd, alle Fremdwörter

*Ride* ili *Park-and-Ride-Parkplatz*, što ih je predlagalo Društvo za brigu o jeziku (Verein für Sprachpflege) iz Hamburga, nije uspio probiti, pa se umjesto zamjena *Wechsel*, *Wechselort* ili *Wagenwechsel* i dalje upotrebljava anglicizam. Za razliku od navedenog primjera, izraz *Wasserglätte*, što ga je kao zamjenu za anglicizam *Aquaplaning* predložilo Ministarstvo za saobraćaj pokrajine Hessen (Hessisches Verkehrsministerium), naišao je na odobravanje i za njega se založilo i Društvo za njemački jezik (Gesellschaft für deutsche Sprache) /vidi M. Dietrich, 1979:184/. Isti anglicizam (dakle *aquaplaning*) pokušava se domaćim izrazom zamijeniti i u danskom, ali zasad nijedan od četiri prijedloga (*daekslip*, *vandskred*, *vandglid* i *vandglidning*) nije definitivno odabran (Sørensen, 1990:32).

3.2.3. Pokušali smo načiniti malu analizu sličnih takvih prijedloga u hrvatskom što su ih tokom godina u Jeziku objavljivali razni autori. Izraze smo podijelili u dvije skupine: jedno su sugestije za zamjene stanovitih posuđenica a drugo, po mišljenju pojedinih autora, bolja rješenja za neke već postojeće zamjene. Nastojali smo da za svaki od prijedloga utvrdimo je li prihvaćen, imamo li potvrda iz novina te da li se, ako je prihvaćen, upotrebljava isključivo, ili paralelno s posuđenicom umjesto koje bi trebao stajati.

Još 1969. godine Babić (1969/70:154—157) smatra da je *računalo* dobra i prihvatljiva zamjena za *computer* jer je »riječ lingvistički bez prigovora i treba je upotrebljavati kako bi se uklonilo veliko šarenilo«. *Računalo* je zaista prihvaćeno i održalo se u upotrebi, iako treba reći da se i dalje javlja posuđenica *kompjutor* (ili *kompjuter*) a i još jedna zamjena: *računar*.

Početkom 1982. pisao je Babić (1983:154—157) u Vjesniku o vrlo učestalom anglicizmu *play off* i ubrzo se u novinama pojavilo nekoliko zamjena za tu posuđenicu: *doigravanje*, *završnica*, *razigravanje*. *Doigravanje* je očito bila najprihvatljivija zamjena, pa se održala sve do danas. I ovdje se, međutim, i dalje javlja anglicizam *play off* kao moguć usporedan izraz.

Drukčije je s posuđenicom *time-out* (ili *tajm-aut*). U istom članku Babić ne vidi razloga da se umjesto tog anglicizma ne upotrijebi naprosto naš *predah*. To nije naišlo na odjek, i tako se u sportskim susretima i dalje traži *tajm-aut*. Taj se izraz upotrebljava i u drugim kontekstima, u zaista široku rasponu (vidi Filipović, 1990, Rječnik anglicizama u hrvatskom ili srpskom jeziku).

Škarić (1982/83:101—103) predlaže da »demistificiramo *hardware* riječju *željezarija*«, ali za sada nismo našli potvrde da je bilo tko upotrijebio ovu prevedenicu, tj. semantičku posuđenicu. S jedne strane razlog može biti u tome što nije lako naći odgovarajuću zamjenu za *software*, a ta su dva termina čvrsto povezana. Osim toga, Filipovićev Rječnik anglicizama daje čitav niz primjera u kojima su navedeni anglicizmi upotrijebljeni u mnogo širem, pa i prenesenom, značenju — dakle, ne samo kao kompjutorski termini, nego i u raznim drugim kontekstima. Dakako, u takvoj je situaciji mnogo teže progurati neki domaći izraz, pa bio on ne znam kako dobar. Smatramo osim toga, da je asocijacija što je većina ljudi ima kad čuje riječ 'željezarija' toliko udaljena od pojma 'hardware', da je zaista teško povjerovati u mogućnost da se Škarićev prijedlog ikad prihvati.

bzw. — in unserem Fall — alle Anglicismen ausmerzen bzw. verdeutschen zu wollen. Neben Fachausdrücken und internationalen Bezeichnungen gibt es viele Anglicismen, die nur auf sehr umständliche Weise im Deutschen wiedergegeben werden konnten. Dies ist besonders bei Wörtern der Fall, die zusammen mit der Sache aus dem Englischen übernommen wurden.«

Jednako tako nisu uspjeli prijedlozi da se *marketing* i *leasing* zamijene našim izrazima *tržišтво* i *zakupništvo* (Šimundić, 1973/74:122—124). Ti su anglicizmi još uvijek vrlo česti, pogotovo prvi, koji je postao sastavnim dijelom naziva nekih organizacija (npr. Vjesnikova Agencija za marketing).

Osim toga, naš je dojam da predloženi izrazi i nisu najsretnije odabrani, pogotovo prvi, koji je čak i po svojoj fonološkoj strukturi nespretn.

Za *hoverkraft* Babić (1977/78:158—159) kaže da već postoji usvojen termin *lebdjelica*, koji navode Klaić i Dabac. Po obliku je *lebdjelica* sasvim prihvatljiva. Mi je, međutim, nismo potvrdili u našem korpusu, dok se anglicizam povremeno javlja. Možda je razlog u tome što kod nas nema te vrste brodova, pa nema ni mnogo prilike da se o njima piše.

Veliko šarenilo postoji već niz godina u vezi sa zamjenama za engl. *space shuttle*. Babić (1982:63—64) citira prijedlog Z. Ašpergera koji u Vjesniku od 20. 4. 81. zagovara izraz 'svemirski čunak'. Babić misli da nam »prijenos od tkalačkog čunka do svemirskog« ipak predstavlja problem, pa predlaže *svemiroplav* umjesto, koji anglicizma ili raznih drugih zamjena (*svemirski taksi*, *svemirski tramvaj*, *svemirski/ raketoplan*). Danas nalazimo uglavnom *svemirski transporter*, *svemirski taksi* i (*svemirski*) *raketoplan* dok *svemiroplav* nismo potvrdili. Ni ovdje anglicizam ne uzmiče, nego se i dalje javlja.

Za anglicizam *grejp frut* Babić (1975/76:120—122) pokušava naći odgovarajuću zamjenu, i od raznih mogućnosti daje »izrazitu prednost riječi *limunika*«. Anglicizam se i dalje upotrebljava u svim mogućim varijantama (kao elipsa *grejp*, pisan engleskom grafijom itd.), ali smo ipak u VL od 28. 4. 88. našli jednu potvrdu za *limuniku* (doduše u zagradi, uz *grejp-frut*)!

*Body scanner* je također jedan od termina za koje se smatralo da se mogu zamijeniti odgovarajućim domaćim izrazom, pa Babić (1981:29—31) citira S. Vuk-Pavlovića koji se zalaže za termine *pretražnik* (skener), *pretraživati* (skenirati) i *pretražnik tijela* (bodi skener). Babić se slaže s tim prijedlozima, mijenja jedino posljednji izraz u *tjelesni pretražnik*. Nismo našli nijednu potvrdu za bilo koji od predloženih termina; možda je razlog u tome što je u raznim specijaliziranim terminologijama (pa tako i medicinskoj) postotak posuđenica vrlo velik zbog neprestanog priliva novih pojmova (naravno, i termina) iz stranih jezika, te stručnjaci (većinom) ostaju neosjetljivi na tu činjenicu.

Z. Vuković (1978/79:150—151) primjećuje vrlo čestu pojavu anglicizma *non-stop* i pita se zašto umjesto te posuđenice ne bi moglo stajati naše *neprekidno*. Razlike u značenju nema, pa ipak i dalje se na većini trgovina (a i u tisku) nalazi *non-stop*, a potvrdili smo i primjer koji citira i Z. Vuković »Radimo *neprekidno* — *non-stop*«!

Prijeći ćemo sad na drugu skupinu, tj. na nove prijedloge za neke izraze (također zamjene, ali ranijeg datuma) koji su se već udomačili u jeziku. Takvih je slučajeva manje možda i zato što lingvisti osjećaju kao prvotnu zadaću zamjenjivanje posuđenica domaćim riječima, a tek onda nalaženje boljih rješenja za stanovit broj prevedenica koje su, iako ne uvijek najsretnije odabrane, ipak stvorene od domaćih elemenata.

Jedna od prevedenica o kojoj je mnogo bilo riječi jest *samoposluživanje* ili *samoposluža* < engl. *self service*, za koju Alerić (1971/72:153—154) predlaže bolji oblik *samoposluživaonica*. Prva dva izraza su se, međutim, toliko učvrstila u jeziku da novi prijedlog očito nije imao snage da ih istisne iz upotrebe.

Drugi se prijedlog javlja za, treba priznati, zaista nespretna i dugačak izraz *stroj za pranje (rublja)* < njem. *Waschmaschine*. E. Barić (1982:77—80) odlučuje se, od nekoliko mogućnosti, za *peračicu (rublja)*, uz napomenu da Dabac daje oblik *perilica* koji također nije loš. Nijedan od tih dvaju izraza nismo potvrdili u našem korpusu; *stroj za pranje (rublja)* i dalje je jedini oblik koji se javlja u novinskim tekstovima i reklamama (da ne govorimo o kolokvijalnom *vešmašina*, koje se, osim u svakodnevnoj komunikaciji, nalazi ponekad i u tisku — npr. u V od 28. 2. 88). Najnoviji pokušaj zamjene jest oblik *rubljoper* što ga je predložila studentica K. Ljubić (vidi Babić, 1990:64).

Šimunović (1966/67:89—90) nastoji naći zamjenu za *lož-ulje*, koje je prema njegovu mišljenju ušlo u naš jezik »kao kalk, vjerojatno prema engleskom uzoru *Fuel oil*«. Kako konstrukcije takvog tipa »ozbiljno mogu narušiti sintaktično-tvorbenu strukturu«, autor predlaže *ulje za loženje* ili *loživo ulje* i smatra da posljednji izraz ima najviše uvjeta da se ustali. Koliko smo mogli ispitati, čini se da *lož-ulje* i dalje prednjači u upotrebi, da se ponekad nađe na oblik *ulje za loženje* (prijedložne konstrukcije vrlo su česte), dok *loživo ulje* nismo potvrdili.

3.2.4. Ovim malim pregledom nastojali smo pokazati u kojoj mjeri briga za jezik nailazi na odjek u javnosti, u kojoj se mjeri prihvaćaju sugestije te da li su neke od predloženih zamjena ušle u opću upotrebu.

Kako posuđenice u golemom broju prodiru u jezik, nemoguće je — a i nepotrebno — da se baš sve zamijene domaćim riječima. Konačno, u pokušajima da se načini neki odabir među posuđenicama u raznim jezicima i u različitim razdobljima, lingvisti su, kao što smo kazali u prethodnom odjeljku, morali doći do zaključka da su neke posuđenice sasvim dobre i upotrebljive, da se potpuno uklapaju u fonološki i morfološki sustav jezika primaoca, da su ekvonične i stoga ponekad bolje od mogućih zamjena domaćim elementima.

Slažemo se s M. Dietrich (1979:183), koja kaže: »Strane riječi mogu obogatiti neki jezik ako služe značenjskom razlikovanju ili pojednostavnjenju, promjeni u izrazu i drugim stilističkim nastojanjima.«<sup>18</sup>

Problem je, osim toga, u tome što se neke posuđenice, iako se često njeznom svojom osobinom ne uklapaju u domaći sustav, ustaljuju u jeziku i vrlo ih je teško izbaciti iz upotrebe. Jednako tako mnoge prevedenice koje nisu naročito uspješno oblikovane toliko se često i slobodno upotrebljavaju da svaki pokušaj nekog boljeg rješenja uopće nema izgleda da uspije.

#### 4. PROBLEM IDENTIFIKACIJE PREVEDENICA

4.1. Jedno od pitanja koje se nameće već na samom početku istraživanja jest problem identifikacije prevedenica, odnosno kriterija koji će nam u tom poslu poslužiti. Kad kažemo prevedenica, mislimo na taj pojam u najširem smislu, dakle na Betzov 'Lehnprägung' ili Muljačićev 'kalk', Wellsov 'loan-coinage' ili Carstensenove 'latentne utjecaje' te Viereckove 'full substitutions'. Smatramo, naime, da je problem identifikacije u biti isti kod svih potkatego-

<sup>18</sup> »Fremdwörter können eine Sprache bereichern, wenn sie der genaueren begrifflichen Unterscheidung oder der Vereinfachung, der Abwechslung im Ausdruck und anderen stilistischen Absichten dienen.«

rija o kojima je bilo riječi u poglavlju o terminologiji i definicijama, iako bez sumnje postoje neznatne razlike o kojima ćemo govoriti na kraju ovog poglavlja.

U našem pristupu prevedenicama značajan je udio kulturološkoga i sociolingvističkoga aspekta, iako nipošto ne smijemo zanemariti morfološku i tvorbenu strukturu jezika koja u znatnoj mjeri određuje oblik prevedenice, njezino uklapanje u vokabular jezika primaoca ili odstupanje od ustaljenih normi, što će svakako pridonijeti težem ili lakšem utvrđivanju prevedenice.

Gledajući na problem s kulturološkog i sociolingvističkog stanovišta, smatramo nužnim utvrditi uzroke zbog kojih dolazi do stvaranja prevedenica, iz kojih su jezika modeli i zašto baš iz njih, jesu li neka područja podložnija utjecaju jednog jezika, a druga nekog drugog. Ovi će nam faktori pomoći i u detekciji prevedenica, jer će nas uputiti na neka životna područja za koja pouzdano znamo da su zbog ovog ili onog razloga pod izrazitim utjecajem nekog jezika. Tako je npr. očito da je utjecaj britanskog/američkog engleskog u području pop-kulture izuzetno snažan, pa u čitavom nizu novostvorenih izraza poput *novovalac*, *teškometalac* i slično lako prepoznamo prevedenice engl. izraza *new-wave*, *heavy metal* itd. Poznat je isto tako i utjecaj što ga Francuska ima na polju mode — i ovdje će nam ta činjenica pomoći da utvrdimo kako je npr. *haljina-kaput* stvorena pod utjecajem franc. *robe-manteaux* ili *pullover-haljna* od franc. *robe-pull*.

U nekih prevedenica ranijeg datuma neosporan je utjecaj njemačkog jezika, koji je, naročito u Zagrebu i sjevernoj Hrvatskoj, zbog poznatih povijesnih okolnosti bio vrlo značajan — primjera ovakvih prevedenica ima mnogo — od posebne *kobasice* < njem. *Extrawurst* pa do *sljepog okvira* < njem. *Blindrahmen*.

4.2. Iako razni autori imaju različit pristup problemu identifikacije prevedenica, u jednome se svi slažu: utvrđivanje prevedenica mnogo je teži postupak od utvrđivanja posuđenica te zahtijeva od lingvista ne samo dobro poznavanje obaju jezika (to znači jezika davaoca i jezika primaoca) nego i razvijen »osjećaj« za jezik koji će mu omogućiti da neki izraz s (relativnom) sigurnošću svrsta u kategoriju prevedenica.

Ljung (1984:76) smatra da je identifikacija prevedenica u biti stvar nagađanja, jer se vrlo teško može pouzdano utvrditi je li neki izraz odraz utjecaja jednog jezika na drugi ili se radi o neovisno razvijenom terminu.<sup>17</sup>

Klajn (1971:184) kaže da je »kalk, znači, moguće dokazati tamo gde je između više alternativa izabrana neka koja nije sasvim spontana i neizbežna.« Ako mislimo na taj moment nećemo načiniti grešku kao Mackenzie, »koji recimo *courses de chevaux* proglašava kalkom engleskog *horse racing*, ne pitajući se kako bi se drukčije na francuskom mogle zvati konjske trke ako ne *courses de chevaux*... Isto tako ne smemo upasti u obrnutu krajnost, da za kalk smatramo samo oblike koji 'nisu u duhu jezika'... : time bismo se ogrešili o princip da se pozajmljuje samo ono što odgovara sistemu. Svaki kalk je, u stvari, potencijalno mogućan domaći oblik, kome strani uzor pruža poticaj da se realizuje.«

<sup>17</sup> »As always in the case of translation and construction loans, it is a matter of guesswork whether any given loan really reflects the influence of language A on language B, or whether the item in question has simply developed independently in language B.«

Rammelmeyer (1975:25) misli da pri utvrđivanju prevedenica treba svako imati na umu dvije komponente: morfološku i semantičku. Jer, kao što kaže, »vrijedne indikacije mogu nam pružiti slučajevi u kojima se ogriješilo o principe tradicionalne tvorbe riječi — oni nam a priori bude sumnju da se radi o prevedenici. Sa semantičke strane možemo naslućivati prevedenicu naročito onda kad se značenje dotične riječi, odnosno izraza, ne može tek tako izvesti iz prisutnih leksema, već postoji neuobičajena metaforika, koja se znatno udaljuje od samih leksema i koja se jedino može objasniti razvojem iz metaforike jezika-uzora.«<sup>18</sup>

Carstensen (1979:92) smatra da je »daleko teže utvrditi latentne ili 'skrivenе' utjecaje engleskog na njemački od evidentnih. Neke novije prevedenice govornik njemačkog jezika koji ne zna engleski teško će prepoznati kao (izraze) engleskog porijekla...«<sup>19</sup>

Prema Muljačiću (1968:15—16) se »ne može tvrditi da je nešto kalk ako se prethodno nije ustanovilo da je isključena tvorba po domaćim principima ili polisemija, nastala semantičkom analogijom bez stranog utjecaja. Za svaki jezik i za svaku njegovu epohu treba pojave za koje postoji sumnja da su kalkovi posebno studirati, jer isti rezultat može u nekom jeziku (ili u jednoj njegovoj fazi) biti kalk, a u drugom samostalna pojava. Ne treba zaboraviti da se samostalne pojave mogu paralelno razviti u više jezika (poligeneza) i da kalk u nekom jeziku može biti plod ukrštanja više stranih uzora...«

4.3. Na nizu primjera iz našeg korpusa pokušat ćemo prikazati principe koji su nas vodili pri otkrivanju prevedenica.

#### 4.3.1. Morfološke komponente

4.3.1.1. Prevedenice u hrvatskom vrlo su često *višečlani izrazi*, prije svega *prijedložne konstrukcije* koje se po svojoj dužini i nezgrapnosti ne uklapaju osobito dobro u domaći sistem. Stoga pojava takvih podužih, relativno kompliciranih, izraza koji su zapravo opisi nekog novog, stranog pojma ili pokušaji doslovnog prenošenja element za element, gotovo redovito upućuje na veliku vjerojatnost da je riječ o prevedenici. Tako se u primjeru

»Sloga — OOUR Maloprodaja

... prodaju *tepihe i taftinge od zida do zida* na šest-mjesečni kredit...« (VL/26. 4. 85)

radi o prevedenici engl. *wall to wall carpet*. Osim činjenice da u ovom slučaju imamo prijedložnu konstrukciju, značajna je i ta da se radi o višečlanom izrazu koji neminovno slijedi imenicu (ili imenice) koje pobliže određuje a ne prethodi im, što nam dovoljno govori da nećemo pogriješiti ako ovaj izraz svrstamo u

<sup>18</sup> »Wertvolle Hinweise können Verstöße gegen die traditionelle Wortbildung liefern, die a priori den Verdacht auf Lehnübersetzung nahelegen. Von der semantischen Seite her ist Lehnübersetzung besonders dann zu vermuten, wenn sich die Bedeutung des betreffenden Wortes bzw. Ausdrucks nicht ohne weiteres aus den beteiligten Lexemen erschließen läßt, sondern eine ungewöhnliche Metaphorik vorliegt, die sich von der Semantik der beteiligten Lexeme deutlich entfernt und ausschließlich aus der Entwicklung der einzelsprachlichen Metaphorik der Verblidsprache zu erklären ist...«

<sup>19</sup> »Schwieriger zu erfassen sind die latenten oder 'verborgenen' Einflüsse des Englischen auf das Deutsche. Folgende neueren Lehnübersetzungen werden von einem des Englischen nicht kundigen Sprecher des Deutschen nur schwer als englischen Ursprungs erkannt werden können:...«

kategoriju prevedenica. Potvrda engleskog modela samo je dokaz više u prilog našoj tvrdnji.

Sličan je primjer

... kvalitetnom i cijenom pristupačnom uslugom po sistemu »*prijevoz od vrata do vrata*«. (VL/11. 12. 80)

Kao i u prethodnom primjeru, i ovdje imamo prijedložnu konstrukciju, i to prema engleskom *door-to-door transport*. Prevedenica (*prijevoz od vrata do vrata*) javlja se i u primjeru gdje je, treba svakako priznati, sretnije uklopljena u kontekst. Radi se, naime, o reklami

*Od vrata do vrata* — za 24 sata

Novi specijalizirani robni servis JAT-express (VL/6. 2. 86)

Ovdje se, zbog iskorištene mogućnosti rimovanja, prevedenica može smatrati čak sasvim dobrim rješenjem.

Navest ćemo još nekoliko od mnogobrojnih primjera kojima je zajednička osobina upotreba prijedložne konstrukcije, a kao posljedica toga neprimjerena dužina:

*element u tragovima* < njem. *Spurenelement*

*kaput s dva lica* < engl. *double-faced coat*

*ljudi u bijelim ovratnicima* < engl. *white-collar workers*

*razstanak na najvišem nivou* < engl. *summit (conference)*

4.3.1.2. Još jedan element u prilog našoj tvrdnji da se mnogi višočlani izrazi i složene prijedložne konstrukcije ne uklapaju dobro u naš morfološki (a ponegdje i sintaktički) sustav jest pojava uvođenja takvih konstrukcija izrazima *po sistemu* ili *po principu*. Tako nalazimo primjere:

... *po principu* ključ u ruke...

... *po sistemu* »*prijevoz od vrata do vrata*«...  
itd.

Ovakvi su slučajevi prilično česti i smatramo da 'po sistemu' i 'po principu' mogu za nas biti signali da iza njih slijedi prevedenica. Naravno, ne mora uvijek biti tako ali svakako neće biti naodmet ako primjere te vrste pobliže razmotrimo.

4.3.1.3. Od morfoloških karakteristika može nam pri utvrđivanju prevedenica biti od koristi i određen tip složenica koje Rammelmeyer (1975:66) naziva njemačko-turskim. Radi se o *jukstapoziciji* dviju imenica bez spojnika koje su, prema Rammelmeyeru, porijeklom iz turskog jezika (npr. *duvan-kesa*) i koje se u našem jeziku, doduše, javljaju vrlo rano, no danas zvuče pomalo zastarjelo. Taj je tip složenice, međutim, i dalje produktivan, pa Rammelmeyer smatra da je u dosta velikom broju prevedenica novijeg datuma posrijedi utjecaj njemačkog jezika u kojem se ovakav oblik složenice javlja vrlo često /vidi i Žepić (1976:24)/.

O jukstapoziciji kao vrlo čestom obliku tvorbe u mnogim jezicima koji posuđuju iz engleskog govori i Filipović (1966:110) i navodi kako je u nekima od tih jezika takav tip tvorbe riječi inovacija.

Babić (1986:32) ovu vrstu složenica naziva *polusloženicama* i kaže kako su one »jezična pojava koja je na granici između sintakse i tvorbe jer se pravom tvorбом smatra način kojim na temelju dosadašnjih riječi nastaje nova jedin-stvena riječ.«

Sve te tvrdnje idu u prilog našoj pretpostavci da kod većeg broja ovakvih slučajeva možemo s priličnom sigurnošću tvrditi kako je riječ o prevedenicama. I ovdje nam potvrde odgovarajućih izraza u jezicima iz kojih su uzeti modeli dokazuju da je zaista tako.

Evo nekoliko primjera:

čovjek-žaba < engl. *frogman*  
ljudi-sendviči < engl. *sandwich-men*  
banana-republika < engl. *banana-republic*  
haljina-kaput < franc. *robe-manteaux\**  
kasica-prasica < engl. *piggy bank*  
kit-ubojica < engl. *killer whale*  
pulover-haljina < franc. *robe-pull\**  
majka-surogat < engl. *surrogate mother*

U vezi s primjerima označenima sa \* treba reći kako su i u francuskom plod engleskog utjecaja, jer je jukstapozicija u francuskom inovacija. (usp. 6.4.)

4.3.1.4. Još jedna indikacija za utvrđivanje prevedenica jest pojava tzv. čiste složenice, za koju je, kao što kaže Babić (1986:319), »karakteristično... da je drugi dio imenica u svom osnovnom obliku (u nominativu), a kao prvi dio dolaze imenice, pridjevi, zamjenice, brojevi, glagoli i prilozi. Često su složenice takvog tipa tvorbenoga načina prevedenice ili su plod individualne tvorbe, za jezični osjećaj nisu bespriekorne, a i norma im često stavlja određene prigovore pa se teško uklapaju u tvorbeni sustav.«

Prema ovom smo kriteriju u naš korpus uvrstili slijedeće primjere:

maloprodaja < njem. *Kleinhandel*  
neboder < engl. *skyscraper*  
parobrod < njem. *Dampfschiff* < engl. *steam-ship*  
poluvrijeme < engl. *half-time*  
samoposluga  
samoposluživanje < engl. *self-service*  
svjetonazor < njem. *Weltanschauung*  
tjelograditelj < engl. *body builder*  
i još mnoge slučajeve toga tipa.

#### 4.3.2. Semantičke komponente

Kao što smo rekli, prevedenicu možemo naslutiti onda kad iz prisutnih leksema ne možemo, bez dodatnog znanja dokučiti značenje nekog izraza. Obično se radi o složenicama u kojima nam je svaki od dijelova posve jasan, no u kombinaciji ne predstavlja neki poznati pojam. Tako npr. nećemo znati što znači *kisela kiša* ako ne poznamo engl. izraz *sour rain* ili njem. *Sauerregen*, iako dobro znamo što znači *kiseo*, a što *kiša*. Isto tako nam izraz *plavi ovratnici* neće značiti ništa ako ne znamo za engl. *blue-collar (worker)*.

Što je to *meki* i *tvrdi pornić* možemo, doduše, naslućivati, ali nam tek poznavanje engl. *soft porn* i *hard porn* može dati pravo objašnjenje. Slično je i s primjerima poput *odliv mozgov* < engl. *brain drain*, *plave čarape* < engl. *blue stockings*, *sapunska opera* < engl. *soap opera*, *vruća linija* < engl. *hot line*, *vruće hlačice* < engl. *hot pants* itd. O ovoj će pojavi biti više riječi u poglavlju o razumljivosti prevedenica (vidi 6.11.)

#### 4.3.3. Paralelna pojava istih prevedenica u više jezika

Pored morfoloških i semantičkih kriterija, koji su nam bez sumnje od velike pomoći pri utvrđivanju prevedenica, smatramo da je vrlo važna i paralelna pojava istih prevedenica u više jezika. Ta nam činjenica neosporno dokazuje da se zaista radi o prevedenici, jer ne može biti slučajnost ako jedan te isti izraz nalazimo i u njemačkom, i u francuskom, i u švedskom, i u hrvatskom — da ne nabrajamo dalje.

Tako npr. od engl. *cold war* imamo

franc. *guerre froide*

tal. *guerra fredda*

njem. *kalter Krieg*

šved. *kallt krig*

polj. *zimna wojna*

rum. *război rece*

hrv. *hladni rat*

Od engl. *table tennis* nastali su

njem. *Tischtennis*

mađ. *asztalitenisz*

rus. *nastol'nyj tennis*

hrv. *stolni tenis*

Engl. *skyscraper* dao je prevedenice u čitavom nizu jezika:

franc. *gratte-ciel*

tal. *grattaciello*

španj. *rasca-cielos*

port. *arranhacéus*

njem. *Wolkenkratzer*

slov. *nebotičnik*

hrv. *neboder*

češki *mrakodrap*

srp. *oblakoder* itd.

Takvih je primjera mnogo. Oni nam, po našem mišljenju, sigurno dokazuju da se i u našem jeziku, ako je to već utvrđeno za ostale jezike, radi o prevedenicama. Problem koji nam se ovdje koji put nameće jest pitanje jezika-izvornika. Za mnoge ćemo izraze lako dokazati da potječu npr. iz engleskog jer pripadaju određenoj sferi čija se terminologija »kovala« upravo u SAD ili Velikoj Britaniji (npr. političko-ekonomski termini poput »željezne zavjese«, »milorljubive koegzistencije« i sl. — vidi Viereck /1988:141—152/).

Javljat će se, međutim, i takvi izrazi za koje nećemo uvijek otrpve i sa stopostotnom sigurnošću moći utvrditi iz kojeg jezika dolaze. Ovdje bismo mogli povući paralelu s posuđenicama za koje također ne možemo uvijek pouzdano reći odakle potječu i jesu li u neki jezik ušle direktno ili putem jezika posrednika (npr. srpski »oblakoder« najvjerojatnije nije oblikovan direktno prema engl. »skyscraper«, već preko posrednika — njem. »Wolkenkratzer«; isto tako »ormar za duboko zamrzavanje« po svoj prilici nije modificirana prevedenica engl. »deep-freezer«, nego je stvorena prema obliku iz jezika posrednika — njem. »Tiefkühlschrank«). (O jeziku posredniku kao važnom fenomenu u raznim vidovima jezičnog posuđivanja bit će više govora u 4.10)

Smatramo da se možda i kod prevedenica može govoriti o središnjem evropskom rezervoaru, za koji Filipović (1973:8) kaže: »U nj (rezervoar) su ulazile

riječi iz raznih evropskih jezika uključivši i engleski. Svaki je jezik unosio u taj rezervoar riječi za one pojmove i stvari koje je civilizacija neke zemlje pridodijela općoj evropskoj civilizaciji. Kad se javila potreba za imenovanjem kojega preuzetoga pojma ili uvezenoga predmeta, tada je svaki jezik posegao za potrebnim riječima u taj rezervoar.»

Kako su prevedenice u uskoj vezi s posuđenicama, čini nam se da se za određeni broj slučajeva može primijeniti ideja o središnjem evropskom rezervoaru koji će možda razriješiti neke dileme u utvrđivanju porijekla pojedinih prevedenica.

#### 4.3.4. Paralelna upotreba prevedenice i odgovarajuće posuđenice

Kad već govorimo o vezi prevedenica i posuđenica, treba reći kako nam upravo njihova paralelna upotreba (tj. prevedenice i posuđenice koja je poslužila kao model) dokazuje da se zaista radi o prevedenici. Stoga pouzdano možemo tvrditi da je *sjedeci protest* formalno nezavisni neologizam stvoren prema engl. *sit in* (ovaj se anglicizam kod nas također upotrebljava), da je *znanstvena fantastika* prevedenica od engl. *science fiction* (i ta je posuđenica i dalje često u upotrebi). Isto se tako istovremeno javljaju njemačka posuđenica *blickrig* i njezina prevedenica *munjeviti rat*; anglicizam *personalni kompjutor* i prevedenica *osobno računalo* itd.

#### 4.3.5. Pojava izvornog izraza uz prevedenicu

Usko vezani uz paralelnu upotrebu prevedenice (u najširem smislu) i posuđenice koja je poslužila kao model jesu i slučajevi u kojima se pored prevedenice daje i izvorni izraz (dakle, na stranom jeziku), što za nas svakako predstavlja indiciju za utvrđivanje prevedenice. Obično se originalni izraz daje u zagradi a prevedenica često pod navodnim znakovima iako ima i slučajeva gdje je obratno, tj. prevedenica se daje u zagradi. Navest ćemo nekoliko primjera kao ilustraciju:

Na listi knjiga »*non fiction*« (nepriča) koje se ovih dana ... V/18. 8. 86.

Pripremite: 40 dag *posebne kobasice (ekstravuršta)* od puretine S/11. 11. 83.

... izvršena operacija *premošćivanja srčanih krvnih žila (bypass)*. VL/25.7.86

... uz stalna žuta »*puzajuća*« (*crawl*) slova s imenima bogatih sponzora. S/19. 6. 87.

... koncept »*space shuttlea*«, letjelice koja se može više puta slati u svemir, polijeće kao raketa, a spušta se poput aviona (*raketoplan*). VL/30. 1. 86.

Cijeli odgovor ... krije ... *flight-recorder (snimač leta)* D/6. 9. 83.

Marley je u »*mainstream*« (srednju struju) pop glazbe unio ... D/1986.

Te tzv. »*video-gadosti*« (*video-nasties*) nova su vrsta filmova ... V/8. 6. 86.

Goste je počela posluživati »*bunny*«, »*zečica*«, djevojka izazovne vanjskine ... VL/12—13. 7. 86.

#### 4.3.6. Upotreba navodnika i uvođenje novog izraza s tzv.

Kad se neka strana riječ ili posuđenica jave u tekstu s navodnicima, to je najčešće znak da je riječ o nekom nepoznatom terminu, pa i pojmu koji on označuje. Upotreba navodnih znakova kod domaćih izraza, međutim, pored standardnih uloga (vidi Pravopisni priručnik, str. 55—57) ima i tu da pokaže kako je taj izraz nov u upotrebi — bilo zato što je složenica nastala od sastavnica koje se dotad nisu pojavljivale zajedno, bilo zato što se radi o novom značenju neke stare riječi. Mnogi se izrazi javljaju pod navodnicima iz različitih

razloga, i sasvim je jasno da velik broj njih nisu prevedenice. Ipak, među takvim se izrazima može naći i podosta prevedenica, pa stoga navodnike smatramo signalima koji nas upozoravaju na nove, za nas zanimljive, slučajeve.

Kao pojačanje navodnim znakovima vrlo se često javlja i oznaka *takozvani*, odnosno *tzv.* koja uvodi neki novi izraz.

U primjerima iz našeg korpusa navodni su znakovi prilično česta pojava, i upravo su nam oni pomogli da neke od izraza uvrstimo među prevedenice. Zanimljivo je, međutim, da se u više slučajeva jedan te isti izraz javlja jednom s navodnicima, a drugi put bez njih. To je, naravno, odraz (ne)prihvaćenosti nekog termina, ili naprosto odlika stila nekog autora.

Navest ćemo nekoliko primjera u kojima se prevedenice javljaju s navodnicima (i, ponekad, *tzv.*):

|                       |                           |
|-----------------------|---------------------------|
| takozvane »crne rupe« | tzv. »menadžerska bolest« |
| »čovjek-žaba«         | tzv. »rat zvijezda«       |
| »fleksibilni odgovor« | »sapunska opera« itd.     |
| »generacijski raskol« |                           |

Stanovit broj navedenih primjera pojavljuje se u drugim tekstovima i bez navodnika, no kako je upotreba navodnika u ovoj funkciji doista proizvodna, nismo te primjere izdvajali. Konačno, i one prevedenice koje su u našem korpusu isključivo pod navodnicima mogu se drugdje pojaviti i bez njih — isto vrijedi i za obratan slučaj: neke, možda već široko prihvaćene, prevedenice mogu iz nekog razloga doći s navodnicima.

4.4. Pokušat ćemo poslije ovog pregleda općih kriterija vidjeti kako se oni mogu primijeniti na pojedine podskupine prevedenice u širem smislu te da li postoje razlike u težini identifikacije tih podskupina.

4.4.1. Gledajući iz perspektive naše građe, bez sumnje je najlakše identificirati *poluprevedenice* u kojima se, kao što znamo, javlja jedan strani i jedan domaći element. To je razumljivo stoga što je mnogo jednostavnije otkriti neku posuđenicu (ili »evidentni utjecaj nekog jezika« kao što kaže Carstensen, 1979: 92) od prevedenice koja je zapravo domaća riječ (usp. i Ivić, 1978:236). Naravno, ovdje nam se može dogoditi da pogriješimo u konačnoj odluci, jer ova skupina graniči s hibridnim složenicama. Pa ipak, prvi korak u identifikaciji neće biti težak. Primjeri kao što su *čarter-let*, *dafl-kaput*, *duty-free prodavaonica*, *klima uređaj*, *pin-up djevojka*, *superzvijezda*, *trust mozгова*, *željezna lady* itd. past će u oči zbog svojeg stranog elementa, pa ćemo ih, ako u jeziku-izvoru potvrdimo postojanje odgovarajućih složenica, moći ubrojiti u poluprevedenice.

4.4.2. Slijedeća podskupina koju je nešto teže identificirati jesu *semantičke posuđenice*. Iako se radi o domaćim, dobro poznatim riječima (ili posuđenicama koje su se već davno udomaćile u jeziku), pa bi se moglo očekivati kako će identifikacija biti prilično teška, pokazalo se da nije uvijek tako. Za semantičke je posuđenice, naime, karakteristična neobična upotreba već dobro poznatih, domaćih riječi, u kontekstima u kojima se te riječi inače ne javljaju. Kao posljedica toga one prosječnom čitaocu mogu često biti nerazumljive. Tako se u rečenici

... a ostatak se *kolača* raspoređuje na ostale članice Elektroprivrednog sistema. VL/11. 12. 87.

jasno vidi da nije riječ o uobičajenoj upotrebi riječi 'kolač', jednako kao što se ni riječ 'košara' u slijedećem primjeru ne javlja u svojem osnovnom značenju:

Druga *košara* helsinške povelje dokazala je svoju integracijsku snagu. V/11. 4. 87.

Jednako se tako može pretpostaviti da prosječan čitalac, neupućen u kompjutorsku terminologiju, neće znati što predstavlja *miš* u reklami za jednu marku kompjutera:

... Osnovna ploča

Ispravljač

Stampač

»Miš«

Jedinica proširenja ... V/27. 3. 87.

Identifikacija semantičke posuđenice još je lakša kad se pored nje nađe i objašnjenje (iako to nije karakteristično samo za semantičke posuđenice nego i za neke druge kategorije!). Sasvim je sigurno da nećemo imati većih poteškoća s primjerom poput ovoga:

Boji se zato što misli da je kuća prepuna »stjenica«, tj. uređaja za prisluškivanje. V/11. 4. 87.

Treba ipak reći da se neke semantičke posuđenice tako dobro uklapaju u jezik i toliko slikovito i jasno izražavaju određeni sadržaj da su neusporedivo teže za identifikaciju. Takve se semantičke posuđenice i mnogo češće upotrebljavaju, jer ih naprosto više i ne osjećamo kao nešto neobično, nešto što odskae od ustaljenih jezičnih normi. U ovakve možemo ubrojiti npr. imenicu *paket* ili glagol *pokrivati*:

... novi *paket* mjera ... V/12. 3. 88.

»*Pokriva*« sve: od cijena na tržnici do ostvarivanja petogodišnjih planova. V/9/87. itd.

4.4.3. Još jedna kategorija koju je relativno lako identificirati jesu *sintaktički kalkovi*. Ovdje treba svakako reći da valja razgraničiti sintaktičke kalkove starijeg datuma od onih novih, jer su stariji vrlo često tako čvrsto ukorijenjeni u jeziku da ih ponekad više i nismo svjesni — da ne govorimo o tome kako su neki od njih uključeni u normu, ili ih se, u najmanju ruku, tolerira. Kod novih je sintaktičkih kalkova, međutim, vrlo očito da nisu u skladu s domaćim sustavom, pa ih nije teško utvrditi. Osim toga, oni su doista malobrojni kad je riječ o sintaktičkim kalkovima nastalim u uvjetima posrednog posuđivanja. O jukstapoziciji dvaju imenica, koju smo naveli kao jednu od jezičnih pojava na granici između sintakse i tvorbe riječi, već je bilo govora; ovdje ćemo ponoviti još neke od ranije navedenih primjera uz pokoji novi:

... za američke je novinare zadugo ostao *Jimmy-tko* ... D/2. 6. 87.

Izgradnja »*ključ* u *ruke*« ili do rohbau faze uz vlastiti završetak ... VL/29. 9. 87.

Centrala ima i 20 *linija* »*slijedi me*« ... V/srpanj 83.

Tko je vješt »*sam svoj majstor*« i ima novaca, može ... V/27. 3. 88.

4.4.4. Kao četvrti po redu slijedi *frazeološki kalk*. Kao i kod sintaktičkog kalka, i ovdje treba pri identifikaciji razlikovati starije frazeološke kalkove od novijih. Stariji su, naime, već toliko udomaćeni u jeziku da je njihova identifikacija prilično teška. Prosječnom su govorniku fraze »biti ili ne biti«, »(biti) djevojka (Katica) za sve«, »vrijeme je novac« itd. dobro poznate, on ih upotrebljava vrlo često i smatra ih najobičnijim domaćim frazama. Mnogo su uočli-

vije — pa, prema tome, za identifikaciju i znatno lakše — fraze novijeg datuma koje vrlo često doslovno prenose stranu frazu, a s njom i stranu metaforiku, koja će neupućenom čitaocu biti često posve nerazumljiva. Slijedeći primjeri dobro ilustriraju o kakvim je frazama riječ:

North nije iz džepa izvadio »pištolj koji se dimi«, pružio je tu mogućnost Johnu Poindexteru... St/25. 7. 87.

I sad pravi *vrući krumpir* — devizni zakon... TV-dnevnik, ZG/20. 12. 87.

Očito, stanovništvo svijeta može se održati u svom poslovičnom »zajedničkom čamcu« samo ako uskladi ritam svojih vesala. V/8. 4. 88.

4.4.5. Kategoriju *doslovnih prevedenica* je, općenito uzevši, nešto teže identificirati od prethodnih kategorija, ali treba reći i to da se težina identifikacije dosta razlikuje od slučaja do slučaja. Ima mnogo doslovnih prevedenica koje se po svojoj strukturi i metaforici gotovo nimalo ne ističu u nekom kontekstu, pa je sasvim jasno da će takve biti teško identificirati (primjeri kao *džepna knjiga*, *crni humor*, *građanska neposlušnost*, *lista čekanja*, *pješačka zona*, *planiranje obitelji*, *svemirski brod*, *visoko društvo* itd.).

Drukčija je situacija s onim doslovnim prevedenicama koje upravo zbog već spomenute metaforike (koja je uvelike prisutna i kod frazeoloških kalkova) upadaju u oči kao nešto strano, nerazumljivo. Naravno, kriteriji prema kojima bi se mogao odrediti stupanj razumljivosti neke doslovne prevedenice vrlo su širokog raspona, ali treba uzeti u obzir prosječnog — dakle, najčešće monolingvnog — čitaoca koji bez pomoći šireg konteksta neće moći razumjeti rečenice kao što su:

»*Bijeli ovratnici*« gledaju na svoj posao kao na dugoročnu karijeru... V/1. i 2. 5. 87.

Popularnost ništa manje zagonetnih *crnih jama* u posljednjih nekoliko godina... Gal/I/76

Jeans — *kameno pranje* — jakne, haljine, košulje... prodajem na veliko. VL/3. 10. 87.

... i zdravstveni radnici drugih profila suočavaju se s nekom vrstom »*medicinske kvake* 22«... VL/16. 4. 87.

... i vjerojatno ih pokvarenost i izopačenost međuljudskih odnosa u »*tvornici snova*« još nije bitno obilježila. V/VIII/87.

Zaoštava se sukob zapadnonjemačkih znanstvenih krugova i »*duginih ratnika*« o prijedlogu zakona... V/30. 4. 1. 2. i 3. 5. 88.

Odnos je, znači, ovakav: težina identifikacije obrnuto je proporcionalna s razumljivosti neke prevedenice, tj. što je prevedenica teže razumljiva to je lakša za identifikaciju.

Pri otkrivanju doslovnih prevedenica ponekad nam može pomoći činjenica da u jeziku već postoji neki drugi, općeprihvaćeni, izraz za isti pojam. Tako će nam npr. odmah upasti u oči da je u rečenici

Pregled liječnika specijalista... odnosno *općeg praktičara* različiti su po namjeni. V/4. 4. 87.

*opći praktičar* doslovna prevedenica prema engl. *general practitioner*, jer se inače upotrebljava već odavno ustaljen izraz *liječnik opće prakse*.

Isto tako rečenica

Naporan dan završio je »državnom večerom« za 126 uzvanika u Bijeloj kući... VL/10. 12. 87.

sadrži složenicu *državna večera*, što kod nas nije uobičajeno — odgovarajući izraz koji se kod nas upotrebljava jest *službena večera*, pa tako zaključujemo da se radi o prevedenici < engl. *state dinner*.

I *indijansko ljeto* u slijedećoj rečenici navodi nas na pomisao da se radi o (po svojoj prilici novijoj) prevedenici prema engl. *Indian summer*, jer smo nedavno upotrebljavali samo izraz *bablje ljeto* (koji je, doduše, također prevedenica prema njem. *Altweibersommer*, ali već udomačena u jeziku).

Da se radi o novoj prevedenici, bit će nam još jasnije u rečenicama poput slijedeće:

... ako odmah i to istodobno primijenimo dvije metode: disanje »usta na usta« (tzv. »poljubac života«) i masažu srca. V/13. 9. 86.

Uobičajena je upotreba izraza (i ovdje prevedenice starijeg datuma) *usta na usta*, dok je *poljubac života* rijedak.

U novijim udžbenicima prirode i društva za osnovnu školu upotrebljava se umjesto nekadašnjeg izraza »zimzeleno drveće« *'vazdazeleno drveće'*, što neminovno navodi na pomisao da se radi o prevedenici prema engl. *evergreen* ili njem. *immergrün*. I »zračna luka« je prevedenica koju sve češće nalazimo u tisku, iako nam je gotovo nezamislivo da je upotrijebimo u govoru. Zar će netko umjesto »Odvest ću svog prijatelja na aerodrom« reći »Odvest ću svog prijatelja u zračnu luku«?

4.4.6. Još se teže identificiraju *djelomične prevedenice* kod kojih se strani model reproducira samo djelomično, ne sasvim precizno; što je reprodukcija slobodnija, to je veći udio onog što zovemo »duh jezika«, pa je razumljivo da se primjeri ove vrste ne ističu toliko svojom neobičnošću. Rečenice koje ćemo ovdje navesti sadrže primjere djelomičnih prevedenica, prepoznavanje kojih zahtijeva nešto veći napor:

... kad *bijela tehnika* iz godine u godinu naglo poskupljuje... VL/26.11.86.

... da jedna kazališna ulaznica na »crnoj burzi« stoji... VUS/25. 10. 67.

... najpoznatiji su u nizu od 18 *gradova pobratima*... VL/16. 3. 87.

... raznih oblika, paralelnih i serijskih *međusklopova* V/21. 9. 86.

... kroz planirani *plivajući tečaj* domaće valute, predviđa se... V/17. 10. 83.

Posebna zanimljivost... je gradnja tzv. »*svemirskog taksija*« Gal/11/75.

... ili pojesti, onako s nogu, *vruće pecivo*... VL/VII/87.

4.4.7. Nedvojbeno je najteže identificirati *formalno nezavisne neologizme*, a kad mislimo da smo ih otkrili, još je teže dokazati da su oni zaista stvoreni pod utjecajem neke strane riječi, bolje rečeno — stranog pojma. Kod nekih je poticaj što ga je pružio strani izraz ipak prilično očit, kao u primjerima poput *svoj majstor* prema engl. *do-it-yourself*, *majka iz usluge* prema engl. *surrogate mother*, *sjedeci protest* prema engl. *sit-in*, *eksplozivna pošiljka* prema engl. *parcel bomb*. Drugi su primjeri, međutim, takvi da je vrlo teško pouzdano tvrditi kako je *daska za jedrenje* (ili *daska s jedrima*) nastala po uzoru na engl. *windsurf board*, da je *čuvar mreže* stvoren pod utjecajem engl. *goal keeper*, *hrana s nogu* po uzoru na engl. *fast food*, da *raketoplan* ima bilo kakve veze sa *space shuttleom*, osim što je naš naziv za taj strani pojam. Da li je *dnevni boravak* stvoren prema fr. (*salle de*) *sejour*, a *pokretna kućica* prema engl. *mobile home* — teško je dokazati, jer su se ti izrazi mogli razviti i sasvim neovisno od stranih uzora.

4.4.8. Na kraju možemo dati nekoliko općih zaključaka:

a) težina identifikacije prevedenice (u najširem smislu) obrnuto je proporcionalna s razumljivosti prevedenice, tj. što je prevedenica teže razumljiva, to je lakša za identifikaciju;

b) prevedenice novijeg datuma lakše ćemo identificirati od onih starijih, jer su se ove posljednje udomačile u jeziku pa često više i nismo svjesni njihova stranog porijekla;

c) ako pođemo od kategorije prevedenica (u širem smislu) koje se najlakše identificiraju pa do onih koje je najteže otkriti, dobit ćemo slijedeću ljestvicu:

1. poluprevenice
2. semantičke posuđenice
3. sintaktički kalkovi
4. frazeološki kalkovi
5. doslovne prevedenice
6. djelomične prevedenice
7. formalno nezavisni neologizmi

Treba, dakako, imati na umu činjenicu da ovi zaključci vrijede za veliku većinu slučajeva, ali da, kao i svugdje, možemo naći na iznimke na koje se navedeni odnosi neće moći primijeniti.

## 5. ODREĐIVANJE PORIJEKLA PREVEDENICE

5.0. Utvrđivanje porijekla prevedenica (u najširem smislu tog termina) u uskoj je vezi s njihovom identifikacijom. Naime, već prilikom identifikacije prevedenice počinjemo na neki način određivati njezino porijeklo, iako se to u najranijoj fazi svodi tek na pretpostavku. Predstoji nam, dakako, daljnje istraživanje, koje uključuje konzultiranje rječnika, priručnika i teoretskih radova koji će nam, u većoj ili manjoj mjeri, pomoći da donesemo konačan sud o porijeklu stanovite prevedenice.

Općenito uzevši, to nije uvijek jednostavno jer postoji dosta velik broj prevedenica kod kojih je utvrđivanje porijekla prilično složen postupak koji ne donosi uvijek željene rezultate. S druge strane, postoje određene kategorije prevedenica kod kojih utvrđivanje porijekla ne predstavlja nikakav problem. Krenut ćemo upravo od takvih skupina.

5.1. Prva kategorija prevedenica kojima vrlo lako možemo utvrditi porijeklo jesu one prevedenice za koje se paralelno upotrebljavaju i posuđenice što su poslužile kao model. Ako znamo porijeklo takve posuđenice (a u velikoj većini slučajeva ono nam je poznato), onda je sasvim očito da je i prevedenica, nastala prema posuđenici-modelu, istoga porijekla. Dosta velikom broju prevedenica odredili smo porijeklo upravo na taj način; ovdje navodimo samo nekoćinu:

slijepi okvir = blindrama < njem. Blindrahmen  
brusni papir = šmirgl-papir < njem. Schmirgelpapier  
čudo od djeteta = vunderkind < njem. Wunderkind  
munjeviti rat = blickrig < njem. Blitzkrieg  
nabujak = sufle < fr. soufflé  
odliv mozgova = brejn drejn < engl. brain drain

T-majica = T-šert < engl. T-shirt

usisavač za prašinu = štaubzauger < njem. Staubsauger

već viđeno = déjà vu < fr. déjà vu (ovaj se romanizam uvijek javlja u originalnoj grafiji)

vjetrovka = vindjaka < njem. Windjacke

vruće hlačice = hot pants < engl. hot pants

zračni autobus = erbus < engl. airbus

zvijezda = star < engl. star                      itd.

Posuđenice engleskog porijekla potvrdili smo u *Rječniku anglicizama u hrvatskom ili srpskom jeziku* R. Filipovića<sup>20</sup>, a njemačkog i francuskog djelomično u *Rječniku stranih riječi* B. Klaića (1978), a djelomično prema vlastitom znanju.

5.2. Sljedeća su skupina poluprevedenice koje po definiciji sadrže strani element. Upravo nas taj strani element gotovo u pravilu upućuje na točnu procjenu o jeziku-izvoru, iako treba reći da ima nekoliko iznimaka o kojima ćemo posebno govoriti. Kod većine poluprevedenica porijeklo je određeno tim stranim elementom, a potvrđuje se i prisutnošću odgovarajuće složenice u jeziku-izvoru:

bebi-lice < engl. baby-face

čarter-let < engl. charter-flight

djuti-fri dućan < engl. duty-free shop

osobni kompjutor < engl. personal computer

pin-ap djevojka < engl. pinup girl                      itd.

Od iznimaka navest ćemo četiri slučaja:

1. Iako je posuđenica *šovinist* francuskog porijekla, prevedenica *muški šovinist* to nije. Poznato je, naime, da je složenica *male chauvinist* skovana u Americi pojavom feminističkog pokreta, dakle naša je prevedenica imala uzor u engleskom, a ne u francuskom.

2. *Menedžerska bolest* je nešto drugačiji slučaj. Prema Carstensenu (1979: 91–92) *Managerkrankheit* je hibridna složenica (*Mischkompositum*) koja nema uzora u engleskom jeziku, nego je stvorena u njemačkom. Da je tome tako, potvrđuju i K. Viereck, W. Viereck i I. Winter (1975:208), A. Burger (1979:257), te W. Viereck (1982:208). *Menedžerska bolest*, znači, nije engleskog (kao što bi se moglo zaključiti prema stranom elementu), nego njemačkog porijekla.

3. Zanimljiv je slučaj prevedenica *farma ljepote*. S obzirom na englesku riječ *farma* očekivali bismo da je taj izraz engleskog porijekla. Složenica identičnog oblika u engleskom, međutim, ne postoji, a od različitih značenja riječi 'farm' nijedno se ne može upotrijebiti u složenici poput *farma ljepote*. Za razliku od engleskog, u njemačkom smo takvu složenicu našli u više navrata i to u dva oblika: *Beauty-Farm*, što je očito pseudoanglicizam, i *Schönheitsfarm*, što je neke vrsti poluprevedenica tog pseudoanglicizma.

4. *Pullover-haljina* nema odgovarajuću složenicu u engleskom \*pullover dress, iako postoji izraz 'sweater dress'. Francuski, međutim, ima *robe-pull*, pa smatramo da je naša prevedenica nastala prema francuskom uzoru.

<sup>20</sup> Filipović R. (1990), *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku: porijeklo-razvoj-značenje*, JAZU — Školska knjiga, Zagreb.

5.3. Dilema u vezi s porijeklom nema ni kod prevedenica koje se odnose na imena organizacija, institucija, pokreta, povijesnih događaja, na nadimke raznih poznatih ličnosti i sl. Zanimljivo je da takvih prevedenica ima relativno mnogo, iako bi se moglo pomisliti kako će nazivi te vrste ostati u jeziku kao posuđenice i neće se prevoditi. Primjeri su sljedeći:

Bijela kuća < engl. White House  
 dan-D < engl. D-day  
 Divlji Zapad < engl. Wild West  
 djeca cvijeća < engl. flower children  
 dugini ratnici < engl. Rainbow Warriors  
 gnjevni mladi ljudi < engl. angry young men  
 hromi patak < engl. lame duck  
 istočna politika < njem. Ostpolitik  
 Izravna akcija < fr. Action directe  
 Otok < engl. the British Isles  
 plavi šljemovi < engl. blue helmets  
 rat gradova < engl. war of the cities  
 rat zvijezda/zvjezdani rat < engl. star war(s)  
 svilac/svilena buba < engl. silkworm  
 tvornica snova < engl. dream factory  
 Zaljev < engl. the Gulf  
 zaljevski rat < engl. gulf war

5.4. Ne previše brojnu, ali ipak značajnu skupinu čine prevedenice stvorene prema izrazima za koje se sasvim točno zna tko ih je (ponekad čak i kada) prvi put upotrijebio. Podatke o tome možemo naći bilo u rječnicima ili sličnim priručnicima, a naročito u radovima autora koji se bave upravo istraživanjem etimologije pojedinih riječi (prije svega neologizama). U ovoj je grupi vrlo mnogo izraza iz političke terminologije, iako ima i drugih:

fleksibilni odgovor < engl. flexible response (general Maxwell Taylor pedesetih godina, vidi Viereck /1988:143/)  
 globalno/veliko selo < engl. global village (Marshall McLuhan, vidi Collins)  
 jastrebovi i golubovi < engl. hawks and doves (upotreba započela za vrijeme kubanske krize, vidi Viereck, 1988:147)  
 pranje/ispiranje mozga < engl. brain washing (iako iz kineskog 'hsi-nao' /'wash brain'/ smatra se da je u druge jezike došlo iz engleskog, vidi Viereck, 1988:145)  
 hladni rat < engl. cold war (Walter Lippmann, 1947. za odnose SAD-a i SSSR-a, vidi Klajn /1971:265/)  
 izgubljena generacija < engl. lost generation (Gertrude Stein za Fitzgeralda, Hemingwaya, Faulknera, Dos Pasosa i još neke pisce)  
 konferencija na vrhu < engl. summit conference (Winston Churchill, za konferenciju velikih sila u Zenevi 1955, vidi Viereck, 1988:145)  
 lov na vještice < engl. witch hunt (za vrijeme McCarthyja početkom pedesetih godina, vidi Viereck, 1988:146)  
 miroljubiva koegzistencija < engl. peaceful coexistence (Eisenhower 1954, iako je navodno taj izraz prvi upotrijebio Lenin ili Staljin, vidi Viereck, 1988:144)

šutljiva većina < engl. *Silent Majority* (Richard Nixon, 1969. godine, vidi Galinsky, 1980:229)

treći svijet < fr. *tièrs monde* (kovanica koja datira iz kasnih četrdesetih godina, a rađena je po uzoru na stariji izraz *tièrs état*, vidi BDNE<sup>21</sup>)

željezna zavjesa < engl. *iron curtain* (Winston Churchill)

Iako mnogo stariji, ovamo bi se mogli uvrstiti i primjeri nekih frazeoloških kalkova kao *biti ili ne biti* < engl. *to be or not to be* i *vrijeme je novac* < engl. *time is money*, oba iz Shakespearea.

5.5. Određen broj prevedenica odudara od uobičajenih tvorbenih i sintaktičkih normi svojom konstrukcijom pa se u takvim slučajevima najčešće s priličnom sigurnošću može ustanoviti porijeklo — pritom se, naravno, mora utvrditi postojanje identične konstrukcije u jednom od mogućih jezika-izvora, a istodobno isključiti mogućnost iste takve konstrukcije u ostalim potencijalnim izvorima. U ovoj su skupini, dakako, najčešći sintaktički kalkovi:

*Jimmy-tko* < engl. *Jimmy-who* (njemački i francuski takve konstrukcije nemaju)

*ključ u ruke* < fr. *clef en main* (u njemačkom takva konstrukcija ne postoji, nego se upotrebljava pridjev 'schlüsselartig', koji nosi isto značenje; švedski ima 'nyckelfärdig' prema njemačkom, isto kao i danski i norveški, dok engleski nema ništa slično)

*prijevoz od vrata do vrata* < engl. *door to door transport* (taj oblik nismo potvrdili ni u njemačkom ni u francuskom)

*tepih od zida do zida* < engl. *wall to wall carpet* (u francuskom se takav sag naziva 'moquette', a u njemačkom 'Teppichboden')

(*najiscrpniji*) *tko je tko* < engl. *who is who* (njem. preuzima anglicizam)

(20 telefonskih linija) *sljedi me* < engl. *follow me (line)* (nismo potvrdili u ostalim jezicima)

(po sistemu) *uradi sam* < engl. *do-it-yourself* (njemački ima 'handwerkliche Selbsthilfe' kao formalno nezavisan neologizam prema engleskom uzoru, a švedski ima oblik 'gör-det-självt-metoden', dakle doslovnu prevedenicu, također prema engleskom modelu)

5.6. Skupina kojoj se donekle lako može odrediti porijeklo jesu i frazeološki kalkovi, pogotovo ako se radi o specifičnim frazeologizmima koji su karakteristični za određeni jezik. Postoje, doduše, i takvi frazeologizmi koji se javljaju u više jezika, pa je tu situacija, naravno, mnogo teža. Ipak, mnogim frazeološkim kalkovima s iole egzotičnom metaforikom može se relativno lako utvrditi jezik-izvor. I ovdje je korisno utvrditi konkretne fraze u više potencijalnih jezika-izvora:

*pištolj koji se dimi* < engl. *smoking gun (pistol)* (njemački je taj frazeologizam također preuzeo u obliku kalka 'rauchige Pistole' /potvrđeno na austrijskoj televiziji 9. 2. 88./)

(*biti*) *vrući krumpir* < engl. *(to be) a hot potato* (švedski ima također frazu 'het potatis', jednako tako i danski 'varm kartoffel', što je prema NOS engleskog porijekla; Salzmann (1991:128) navodi 'horký brambor' za češki, također prema engl. 'hot potato')

*u zajedničkoj čamcu* < engl. *in the same boat* (i njemački je tu frazu preuzeo kao frazeološki kalk 'im gleichen Boot /sitzen/' usp. Lehnert, 1986:139)

<sup>21</sup> Za ovu i sve ostale skraćenice koje slijede u tekstu vidi popis skraćenica.

5.7. Neznatnom broju prevedenica porijeklo možemo odrediti prema originalnom obliku što ga autor ponekad navodi u zagradi. Takvi izvorni oblici na jeziku iz kojeg se posuđuje stanovit izraz bili su nam jednako tako od pomoći i pri identifikaciji prevedenica.

*nova kuhinja* (*nouvelle cuisine*) < fr. *nouvelle cuisine*  
*nož za preživljenje* (*survival knife*) < engl. *survival knife*  
*puzajuća* (*crawl*) slova < engl. *crawl*  
*zečica* (*bunny*) < engl. *bunny*

5.8. Kod vrlo malog broja prevedenica porijeklo možemo utvrditi prema pridjevu koji označuje pripadnost nekoj naciji a upotrijebljen je uz prevedenicu.

To, moramo napomenuti, nije sasvim pouzdan izvor informacije, ali je u većini slučajeva koristan indikator za daljnje istraživanje porijekla. Primjeri su sljedeći:

francuski *novi val* < fr. *nouvelle vague*  
francuska *nova kuhinja* < fr. *nouvelle cuisine*  
francuski *crni film* < fr. *film noir*

5.9. Činjenica da se velik broj po obliku gotovo identičnih prevedenica javlja u više jezika, koja nam je bila korisna pri identifikaciji naših prevedenica, za određivanje porijekla prevedenica može nam pomoći tek djelomično; u nekim slučajevima to je čak otežavajuća okolnost, jer se istovremeno javlja nekoliko potencijalnih jezika-davalaca. Neke od njih, doduše, možemo odmah odbaciti kao moguće izvore jer nisu nikad bili u takvu kontaktu s našim jezikom da bi postojali uvjeti za posuđivanje. S druge strane, u doba tako razvijenih sredstava komunikacije mogućnost utjecaja najrazličitijeg porijekla ne može se a priori negirati. Možemo tvrditi da se englesko porijeklo može odrediti kod sljedećih prevedenica jer je ono dokazano i u nekoliko drugih jezika:

*hladni rat* < engl. *cold war* (isto u njem, šved, franc, tal, dan, rum. itd.)  
*sapunska opera* < engl. *soap opera* (isto u njemačkom, švedskom, danskom itd.)  
*jednoruki džek* < engl. *one-armed bandit* (u njemačkom, švedskom, danskom itd.)  
*planiranje porodice* < engl. *family planning* (u njem, francuskom, švedskom itd.)  
*leteći tanjur* < engl. *flying saucer* (u rumunjskom, franc, švedskom, danskom itd.)  
*odliv mozgov* < engl. *brain drain* (u franc, švedskom, danskom, norveškom itd.)  
*čovjek-žaba* < engl. *frogman* (u njemačkom, španjolskom, švedskom, danskom itd.)  
*zemlja u razvoju* < engl. *developing country* (u njem, švedskom, danskom itd.)  
*banana-republika* < engl. *banana-republic* (u švedskom, ruskom, danskom itd.)  
*neboder* < engl. *skyscraper* (u talijanskom, franc, njemačkom, portugalskom itd.)

Za prevedenice engleskog porijekla imamo i najviše podataka zbog činjenice, navedene i u Uvodu, da je engleski u posljednje vrijeme s najviše intenziteta utjecao na gotovo sve evropske jezike, pa je tako i mnogo radova na tu temu. Ipak, našli smo i podatke za stanovit broj prevedenica iz njemačkog i svega nekoliko iz francuskog koje se također javljaju paralelno u više jezika: *zeleni val* < njem. *grüne Welle* (u švedskom, danskom, norveškom)

kola s ležajevima < njem. *Liegewagen* (u švedskom, danskom, norveškom)  
 pjenasta guma < njem. *Schaumgummi* (u švedskom, danskom, norveškom)  
 čarape s gaticama < njem. *Strumpfhose* (u švedskom, danskom, norveškom)  
 klizno radno vrijeme < njem. *Gleitezeit* (u engleskom)  
 treći svijet < fr. *tièrs monde* (u engleskom, njem, švedskom, danskom itd.)  
 novi val < fr. *nouvelle vague* (u švedskom, danskom, norveškom itd.)  
 visoka moda < fr. *haute couture* (u engleskom, talijanskom)

5.10. Pri utvrđivanju porijekla neke prevedenice značajnu ulogu ima sudjelovanje jezika posrednika. Jednako kao što je neosporna prisutnost jezika posrednika u preuzimanju posuđenica /vidi Filipović, 1986:190—192/<sup>22</sup>, tako i u prevedenici ima slučajeva kod kojih bez funkcije jezika posrednika ne bismo mogli ustanoviti način na koji je određena prevedenica oblikovana. Identičnost oblika mogla bi nas, doduše, navesti na krivi put jer bismo izvornim jezikom mogli proglasiti upravo onaj jezik koji je samo posredovao. Za većinu takvih prevedenica, međutim, već su rađene analize unutar jezika koji su za nas posrednici i ustanovljeno je njihovo porijeklo. Navest ćemo neke prevedenice za koje smo upravo takvim postupkom ustanovili porijeklo, a i jezik posrednik.

*klima-uređaj* < njem. *Klimaanlage* < engl. *air conditioning* (potvrdu da je njem. izraz prevedenica iz engleskog nalazimo kod K. Viereck, W. Viereck i I. Winter /1975:205/)

*škrinja za duboko zamrzavanje* < njem. *Tiefkühltruhe* < engl. *deep freezer* (potvrda za engl. porijeklo njemačkog izraza u Lehnert, 1986:138)

*jahanje na valovima* < njem. *Wellenreiten* < engl. *surfing* /usp. Viereck, 1980:265/ (zanimljivo je da se kod nas upotrebljava anglicizam *surfing*, dok je prevedenica došla posrednim putem)

*daska s jedrima* < fr. *planche à voile* < engl. *windsurf-board* (da je naša prevedenica došla posrednim putem, samo je pretpostavka, jer je isto tako moguće da je izraz formalno nezavisan neologizam stvoren na poticaj što ga je dao engleski termin; švedski ima također oblik *segelbråda* u kojem se pojavljuje element 'jedro', dok njemački ima djelomičnu prevedenicu *Windsurf-Brett*)

*konjski rep* < njem. *Pferdeschwanz* < engl. *pony tail* (za ovu prevedenicu Rammelmeyer tvrdi da je »sigurno njemačka« /1975:207/, međutim Lehnert /1986:138/ navodi *Pferdeschwanz* kao njemačku prevedenicu iz engleskog, pa je stoga naš zaključak da je za naš oblik njemački bio posrednik; i švedski koji inače vrlo često oblikuje prevedenice prema njemačkim modelima ima 'hästsvans' prema engl. *pony-tail* /usp. NOS/)

Osim 'konjskog repa' Rammelmeyer (1975) navodi još priličan broj prevedenica za koje smatra da su (u hrvatskom) njemačkog porijekla, no naše je mišljenje da je u svim tim slučajevima njemački mogao biti jedino posrednik (iako možda ni to uvijek!). Tako Rammelmeyer (ibid.) bilježi prevedenicu *križaljka* < njem. *Kreuzworträtsel* i čak sam navodi mogućnost engleskog ili fran-

<sup>22</sup> »Po toj svojoj ne rijetkoj funkciji u mnogim evropskim jezicima jezik posrednik treba posebno analizirati, tj. utvrditi koji to evropski jezici mogu služiti kao jezici posrednici, koja im je sve funkcija i kakve se promjene na replici u jeziku primaocu javljaju kao rezultat djelovanja jezika posrednika.«

cusnog porijekla, a Lehnert (1986:137) potvrđuje da je njemački oblik skovan prema engleskom crossword puzzle, dok to isto za francusko *mots croisés* navodi DA. Jednako tako Rammelmeyer je nesiguran kod prevedenica *konjska snaga/sila* < njem. *Pferdestärke* / engl. *horse power*, *neboder* < njem. *Wolkenkratzer* / engl. *skyscraper*, *nogomet* < njem. *Fußball* (za koju sam kaže da je u njemačkom prevedenica iz engleskog, a da je u našem jeziku također engleskog porijekla, potvrđuju Anić /1972/ i Zett /1968/69/), *polusvijet* < njem. *Halbwelt* / fr. *demi-monde* (polusvijet kao prevedenicu iz francuskog citiraju Babić /1986:48/ i Škiljan /1980:141/).

Kod nekih drugih prevedenica Rammelmeyer nije u dilemi, iako nam se čini da je, bar kod nekih, riječ o prevedenicama engleskog porijekla.

Takva je prevedenica *čovjek-žaba* koju Rammelmeyer izvodi iz njem. *Froschmann*. Međutim, u nekoliko smo jezika potvrdili englesko porijeklo odgovarajućih prevedenica: tal. *uomo-rana*, šp. *hombre-rana*, fr. *homme-grenouille*, šv. *grodman*, dan. *frøskemann* < engl. *frogman*, što smatramo dovoljnim dokazom da je njemački u našem slučaju mogao biti jedino jezik posrednik, ali nikako izvorni jezik (da je *čovjek-žaba* engleskog porijekla, potvrđuje i u ocjeni Rammelmeyerove knjige P. Ivić (1978:239). I za prevedenicu *nadzvučna brzina* (što je prema Rammelmeyeru oblikovano od njemačkog *Überschallgeschwindigkeit*) smatramo da potječe od engl. *supersonic speed*, jer jednako tako od engleskog uzora imamo šv. *överljudshastighet*, dan. *overlydshastighed*, tal. *supersonico*, rus. *сверхзвуковой* (< engl. *supersonic*), rum. *viteză supersonică*. I ova naša tvrdnja u skladu je s Ivićem (1978:239), koji kaže da je kod 'nadzvučne brzine' »uticaj engleskog obrasca čak verovatniji od uticaja nemačkog«. *Medeni mjesec* je, prema Rammelmeyeru, oblikovano prema njemačkom *Honigmond* ili *Honigmonat*, međutim fr. *lune de miel*, port. *lua de mel*, tal. *luna di miele* redom su engleskog porijekla, pa i u ovom slučaju najviše što možemo reći jest da je njemački bio posrednik.

Kod nekih hrvatskih prevedenica za koje Rammelmeyer smatra da su njemačkog porijekla moramo izraziti sumnju već zbog toga što se radi o pojmovima koji su sami po sebi na neki način vezani za britansku ili američku civilizaciju, pa ako gledamo na njih s tog aspekta, mnogo se elemenata u opisu tih prevedenica mijenja.

Slažemo se s Viereckom (1986:118) koji kaže kako je »istraživanje 'riječi i stvari' (Wörter und Sachen) potrebno ne samo zato da bi se otkrio jezik-izvor stanovitog neologizma nego ... da bi se utvrdilo da li te riječi označuju istu stvar ili ne.«<sup>23</sup> Jer, kao što Viereck dalje kaže, »lingvistički uvoz i izvoz često idu ruku pod ruku s uvozom i izvozom stvari i ideja.«<sup>24</sup> Upravo zbog tih činjenica mišljenja smo da neke od prevedenica što ih Rammelmeyer navodi možemo smatrati njemačkima samo uvjetno — preciznije rečeno, one su mogle biti samo prenesene preko njemačkog, ali im porijeklo nikako ne može biti njemačko. Tako npr. *slifep za boje* neće biti prevedenica njemačkog *farben-*

<sup>23</sup> »This is a further example of how necessary »Wörter und Sachen« (words and things)-research is, not only in order to discover the source language of a particular neologism, but also — something which is equally important — to ascertain whether words denote the same things or not.«

<sup>24</sup> »As would be expected, the linguistic import and export frequently goes hand in hand with the import and export of things and ideas.«

*blind*, već engleskog *colour-blind*, s obzirom na činjenicu da je tu pojavu otkrio J. Dalton (upotrebljava se i anglicizam 'daltonizam').

*Parni stroj* i *parobrod*, koje Rammelmeyer izvodi iz njem. *Dampfmaschine* i *Dampfschiff*, kao pojmovi su nesumnjivo došli iz engleskog, o čemu svjedoče i prevedenice u francuskom *machine à vapeur* i *bateau à vapeur* koje DA smatra engleskima.

Za *uvodni članak/uvodnik* < njem. *Leitartikel* i sam Rammelmeyer kaže da je u njemačkom prevedenica engleskog *leading article*, a za *kratki val* < njem. *Kurzwelle* navodi da se ista prevedenica javlja i u drugim evropskim jezicima. S obzirom na to da je radio britanski izum, vjerojatno je i osnova za *kratki val*, *Kurzwelle* itd., bio engleski izraz *short wave*. Da li je *crvenokožac* oblikovan prema njemačkom *Rothaut* ili engleskom *redskin*, pitanje je koje nam se nameće kod ove prevedenice jer — radi se o Indijancima! Ako je *kilovat* posuđenica iz engleskog, zašto bi *kilovat-sat* bio prevedenica iz njemačkog ako engleski također ima *kilowatt-hour*?

Isto vrijedi i za *čekovnu knjižicu*, koja je prema Rammelmeyeru oblikovana prema njem. *Scheckbuch*, ali ček je u hrvatskom anglicizam, a kako u engleskom postoji *checkbook*, i naša poluprevedenica mogla je imati uzor u engleskom.

Za stanovit broj prevedenica nije jednostavno naći porijeklo, naprosto zato što paralelni izrazi postoje u mnogo jezika, često tzv. svjetskih jezika, koji su teoretski mogli biti izvorima. Rammelmeyer npr. bilježi *džepnu knjigu* kao prevedenicu njemačkog *Taschenbuch*, a i u švedskom je *fickbok* (prema NOS) njemačkog porijekla. DA, međutim, kaže da je francusko *livre de poche* porijeklom od engl. *pocket book*. Ovakva situacija jasno nam pokazuje da je kod nekih jezika postojao posrednik, dok kod drugih nije. Kako je uistinu tekao čitav proces, teško je reći. Kako njemački ima anglicizam *Caterpillar* (vidi DF), čini nam se da su *Raupentraktor* ili *Raupenschlepper* prevedenice toga anglicizma (uostalom, i hrvatske prevedenice kod kojih se paralelno pojavljuje posuđenica istog značenja riješili smo na taj način); onda, naravno, otpada mogućnost da je naš (*traktor*) *gusjeničar* prevedenica iz njemačkog, kao što tvrdi Rammelmeyer, iako ne osporavamo mogućnost da je njemački i ovdje imao ulogu jezika posrednika.

Da li je *posjetnica* zaista prevedenica njemačkog *Visitenkarte*, ili je njemački samo posrednik a izvorni je oblik francusko *carte de visite* (kad se uzme u obzir francusko porijeklo riječi *Visite* u njemačkom)?

Primjera ove vrsti priličan je broj, i za mnoge od njih potrebno je dosta detaljno istraživanje, koje onda može pokazati odakle potječu i jesu li kao prevedenice preuzeti izravno iz jezika-izvora ili posrednim putem. Jezik posrednik je, naime, vrlo često važan faktor u prenošenju elemenata kulture i civilizacije iz jezika koji nije u tako bliskom kontaktu s jezikom-primaoцем. U našem slučaju njemački je i kod preuzimanja posuđenica, a jednako tako i u oblikovanju prevedenica, imao sasvim sigurno značajnu ulogu. Treba ipak reći i to da danas ta uloga nije više toliko prisutna kao ranije, s obzirom na činjenicu o kojoj je već bilo govora — a to je da su sredstva masovne komunikacije toliko uznapredovala u tehnološkom smislu da se agencijske vijesti obično prenose direktno, pa tako i razni engleski izrazi dolaze neposrednim kanalima, a ne posrednim putem.

## 6. ANALIZA PRIMJERA IZ KORPUSA

### 6.0. Uvod u analizu

Osnovni cilj analize korpusa jest da se utvrdi pripadnost pojedinih primjera različitim kategorijama prevedenica u širem smislu te da se ustanovi njihova morfološko-tvorbena struktura.

Zasebno će se obraditi svaka od kategorija što znači da će se iznijeti bitne karakteristike koje određuju stanovitu kategoriju i, naravno, primjeri koji joj pripadaju. Bavit ćemo se i nekim specifičnim problemima koji se nužno javljaju pri analizama ove vrste. Tako ćemo stanovitu pažnju posvetiti pojavi preklapanja pojedinih kategorija što se kao problem moglo naslutiti već u poglavlju o terminologiji i definicijama. Pored toga, pokušat ćemo na primjerima iz našeg korpusa potvrditi neke zaključke pojedinih autora koji su se, iako donijeti za različite jezike, pokazali univerzalnima.

Na kraju, kraći će se odjeljci ovog poglavlja pozabaviti raznim aspektima prevedenica u najširem smislu kao što su npr. stilističke osobine, razumljivost, aktivna tvorba itd.

### 6.1. Doslovne prevedenice

Doslovne su prevedenice prva kategorija koju ćemo obraditi; na temelju niza definicija raznih autora pokušat ćemo izdvojiti osnovne značajke ove skupine.

Haugen (1972:84) smatra da je (doslovna) prevedenica (loan translation) ustvari samo proširenje procesa koji je prisutan kod hibrida. Umjesto jedne polovice riječi, ovdje se supstituiraju obje polovice. Preuzima se određena struktura — naime, kombinacija dvaju sastavnica u složeni izraz, s novim značenjem koje se ne može izvesti jednostavnim dodavanjem dvaju dijelova. Njegovi su primjeri fr. *presque'île* i nj. *Halbinsel* < lat. *paeninsula*, nj. *Wolkenkratzer*, fr. *gratte-ciel*, šp. *rascacielos* < engl. *skyscraper*.

Weinreich (1963:51) doslovnu prevedenicu (loan translation proper) definira kao oblik interferencije dvaju jezika kod kojeg je model reproduciran točno, element za element, a daje primjer iz francuskog u Louisiani, gdje se prema engl. *dry goods* oblikovao izraz *marchandises sèches*, zatim američko portugalski *estar direito* prema engl. *to be right*.

Deroy (1956:216) osnovnu karakteristiku kalka vidi u činjenici da je to »emprunt par traduction«, dakle posudenica preuzeta prevodenjem.

Vinja (1951:547) kaže da smo kalk stvorili onda »kad od strane riječi ili izraza uzmemo samo 'unutarnji oblik', tj. njenu bit, njeno značenje i doslovno ga prevedemo, izrazimo sredstvima vlastitog jezika«.

E. Oksaar (1984:847) prenosi Betzovu definiciju prevedenice (Lehnübersetzung), koja kaže da je to prijevod nekog stranog izraza član za član.

Škiljan (1980:141) smatra da se kod kalkova radi o »potpunoj transpoziciji svih elemenata plana sadržaja iz jednog jezika u drugi uz traženje ekvivalenata i na planu izraza«. Kao primjere navodi hrv. *neboder* < engl. *skyscraper*, hrv. *polusvijet* < franc. *demi-monde*.

Babić (1986:48) prevedenicama zove one riječi »koje su načinjene po uzoru na strane riječi tako da je preuzeto strano značenje, a strane su jedinice zamišljene domaćima«. Primjer je i ovdje hrv. *polusvijet* < franc. *demi-monde*.

Martinet (1982:110—111) kaže da je kalk »kombinacija dvaju postojećih znakova po stranome uzoru« i kao primjere navodi fr. *fin de semaine* < engl. *week-end*, te fr. *autoroute* i njem. *Autobahn* < tal. *autostrada*.

Za Sørensen (1982:127—128) prevedenice su (translation loans ili danski *oversættelseslån*) naprosto složenice u kojima svaki od elemenata reproducira neku stranu riječ. Od primjera navest ćemo samo neke: d. *arbejdsfrokost* < engl. *working lunch(eon)*, d. *blodbank* < engl. *blood bank*, d. *taenke-tank* < engl. *think tank*, d. *trovaerdighetskloft* < engl. *credibility gap* itd.

Ljung (1986:6) smatra da se kod prevedenica (*översättningslån*) radi o riječima koje već postoje u jeziku primaocu (u konkretnom slučaju švedskom), a da je ono što se posuđuje zapravo način na koji se te riječi upotrebljavaju.

Mounin (1979:58) naziva kalkom onaj oblik posuđivanja iz jednog jezika u drugi koji se sastoji u tome da se iz jezika davaoca ne uzmu njegove leksičke jedinice, već samo strukturalna shema, dok su leksičke jedinice domaće.

Dahlstedt, Bergman i Ståhle (1969:33) dali su u svom Rječniku stranih riječi u švedskom vrlo zgodnu, slikovitu definiciju prevedenice (*översättningslån*): »Ono što se ovdje posuđuje jest misao. A misao nužno mora biti odjevena u riječi. Strana nošnja zamjenjuje se domaćom narodnom nošnjom.«<sup>25</sup> Kao primjere navode šv. *det kalla kriget* < engl. *cold war*, šv. *veckoslut* < engl. *weekend*.

Simeon (1969) prevedenicom zove onu »riječ, izraz, frazu (koji su) prevedeni doslovno sa stranog jezika i tako preuzeti u drugi jezik, kojemu ne odgovaraju po svojem sastavu i obliku.«

Hartmann i Stork (1972:133—134) smatraju da je prevedenica (loan translation) posuđivanje neke složenice ili fraze gdje se preuzima potpuna gramatička shema i značenje a da se pritom pojedini elementi zamjenjuju domaćim fonemima i morfemima. Primjeri su engl. *neogrammarian* < njem. *Junggrammatiker*, nj. *Ausdruck* < lat. *expressio* itd.

Wills (1977:114) kaže da je kalk, odnosno prevedenica (*Lehnübersetzung*) linearna supstitucija sintagmi iz jezika davaoca koje se mogu morfološki analizirati, a da ih jezična zajednica koja posuđuje često prihvaća ili, u najmanju ruku, podnosi. Daje čitav niz primjera, poput nj. *Entwicklungsland* < engl. *developing country*, nj. *Familienplanung* < engl. *family planning*, nj. *eiserner Vorhang* < engl. *iron curtain* itd.

Viereck (1986:116) prevedenice (loan translations) ubraja u tzv. skrivene utjecaje jednog jezika na drugi (u navedenom članku engleskog na njemački), i to u skupinu potpunih supstitucija (full substitutions), a kao primjere navodi nj. *schweigende Mehrheit* < engl. *silent majority*, nj. *weiche Landung* < engl. *soft landing*, nj. *Seifenoper* < engl. *soap opera*, nj. *Sternenkrieg/Krieg der Sterne* < engl. *Star Wars* itd.

Carstensen (1988:85) dodaje ranije utvrđenim definicijama prevedenice u kojima se težište stavlja na vjerno reproduciranje elementa za element još

<sup>25</sup> »Vad som här är lånat är tanken. Tanken är visserlingen med nödvändighet klädd i ord, men den främmande dräkten byts ut mot en inhemsk, en nationaldräkt så att säga.«

jednu značajnu osobinu, a to je činjenica da termin 'loan translation' označuje i proces i rezultat toga procesa. Primjeri koje daje jesu nj. *schwarzer Markt* < engl. *black market*, nj. *kalter Krieg* < engl. *cold war*, nj. *friedliche Koexistenz* < engl. *peaceful coexistence*, nj. *Blutbank* < engl. *blood bank* itd.

Ako bismo željeli kao rezime dati ono što je najbitnije za definiciju prevedenice, rekli bismo da su to sljedeće komponente:

1. potpuna supstitucija elemenata iz jezika davaoca domaćim elementima;
2. prevođenje stranog uzora član za član;
3. preuzimanje gramatičke sheme i značenja, a pritom zamjena stranih morfema domaćim morfemima;
4. izražavanje 'unutarnjeg oblika' neke strane riječi ili izraza sredstvima iz vlastitog jezika;
5. linearna supstitucija sintagmi iz jezika davaoca koje se mogu morfološki analizirati;
6. kombinacija znakova koji već postoje u jeziku prema stranom uzoru.

Bitno je, dakle, da se preuzima cjelovit strani sadržaj, koji se zatim u jeziku primaocu izražava domaćim elementima. Već i sam naziv 'doslovna prevedenica' jasno pokazuje da je riječ o doslovnom prijevodu i upravo ta osobina razlikuje ovu kategoriju od djelomične prevedenice kod koje prijevod nije precizan. Kako, međutim, neki autori nemaju distinkciju 'doslovna' — 'djelomična' prevedenica, nego govore isključivo o 'prevedenici', dešava se, da među primjerima koje navode bude i jednih i drugih. Osim toga, i pojam 'doslovnog', odnosno 'djelomičnog' ne tumače svi na isti način, bolje rečeno, neki su u kriterijima stroži, drugi blaži — kao posljedica različitih stavova, javljaju se isti primjeri svrstani u različite kategorije. Zbog svih tih razloga ne mora nas čuditi što Haugen među prevedenice (loan translation) ubraja nj. *Wolkenkratzer*, koje bi, po našoj definiciji, a i definiciji nekih drugih autora (usp. Oksaar, Weinreich), trebalo ubrojiti u djelomične prevedenice. Među doslovne prevedenice Martinet na primjer uključuje fr. *autoroute* i nj. *Autobahn*, iako bi prema našim kriterijima francuski primjer bio doslovna, a njemački djelomična prevedenica. Primjera ove vrste priličan je broj, no o nekima će biti riječi u odjeljku o djelomičnim prevedenicama s obzirom na činjenicu da se upravo kod definiranja te dvije kategorije autori ne slažu u potpunosti. Mi smo se odlučili na nešto strože kriterije i smatramo kako ima dovoljno razloga da se ta kategorija promatra kao jasno definirana skupina u koju mogu biti uključeni samo oni primjeri, koji ispunjavaju uvjete o kojima smo ranije govorili.

Zanimljivo je da čitav niz primjera koje iznose navedeni autori možemo potvrditi i u našem jeziku, pa tako u nas (bez obzira na porijeklo) nalazimo doslovne prevedenice *neboder*, *polusvijet*, *radni ručak*, *željezna zavjesa*, *planiranje porodice*, *hladni rat*, *poluotok*, *mladogramatičar*, *zemlja u razvoju*, *šutljiva većina*, *meko spuštanje*, *rat zvijezda* itd.

Osim ovih, kao ilustraciju navodimo još stanovit broj doslovnih prevedenica iz našeg korpusa; neke su od njih starijeg datuma, neke pak novije, sve češće prisutne u sredstvima javne komunikacije. Uz neke od primjera nužan je komentar koji slijedi uz konkretan slučaj.

crna kutija < e. *black box*  
leteći tanjur < e. *flying saucer*  
brza hrana < e. *fast food*  
Dan D\* < e. *D-day*

\* 'Dan D' se već i ranije upotrebljavao, ali pretežno u svojem osnovnom značenju 'dan iskrcavanja savezničkih trupa u Normandiji'; danas se, međutim, ta prevedenica koristi u najširem smislu, za svaki odlučujući događaj, potez, odluku i sl.

jajoglavac < e. egghead

kameno pranje\*\* < e. stonewashed

\*\* Kod ovog primjera ne postoji podudarnost u morfološkom smislu, ali ga ipak uključujemo u skupinu doslovnih prevedenica jer se elementi podudaraju na planu sadržaja.

kratka priča\*\*\* < e. short story

\*\*\* Prije se za taj književni termin obično upotrebljavao davno udomaćen romanizam 'novela'; danas su prisutna oba naziva.

krstareća raketa < e. cruise missile

ljudi iz čamaca < e. boat people

zaljevski rat < e. gulf war

zamjenska majka < e. surrogate mother

zdrava hrana < e. health food

žute stranice < e. yellow pages

munjeviti rat < nj. Blitzkrieg

slijepo crijevo < nj. Blinddarm

svjetonazor < nj. Weltanschauung

svjetska bol < nj. Weltschmerz

klizno radno vrijeme < nj. gleitende Arbeitszeit

državni udar < fr. coup d'état

mrtva priroda < fr. nature morte

visoka moda < fr. haute couture

krov svijeta < fr. toit du monde

novi val\*\*\*\* < fr. nouvelle vague / e. new wave

\*\*\*\* Ova se doslovna prevedenica javlja u dva značenja: jedno je (i to starije) s područja filma prema francuskom 'nouvelle vague', a drugo, mnogo recentnije, s područja pop-muzike prema engleskom 'new wave'.

Rjeđe se pojavljuju prevedenice poput

hromi patak < e. lame duck

kvaka 22 < e. catch 22

Velika jabuka < e. Big Apple i sl.

Takve prevedenice rezultat su, najčešće, nekog specifičnog konteksta i ne može se pouzdano predvidjeti hoće li se pojaviti ponovno ili ne.

## 6.2. Djelomične prevedenice

Kao što smo već kazali u prethodnom poglavlju, kategoriju djelomične prevedenice mnogi autori ne izdvajaju od šire kategorije prevedenice. To će se vidjeti i u primjerima koje uz definicije navode pojedini autori; ispostaviti će se, kao i kod kategorije doslovne prevedenice, da neki od primjera koje ćemo (citirajući određenog autora) dati kao ilustraciju za djelomičnu prevedenicu, drugi autori navode kao doslovnu prevedenicu.

Weinreich (1963:51) za djelomičnu prevedenicu (loan rendition) kaže kako složenica-model samo daje opću sugestiju za reprodukciju, a kao primjere navodi nj. *Vaterland* < lat. *patria*, nj. *Halbinsel* < lat. *paeninsula*, nj. *Wolken-*

*kratzer* < engl. *sky-scraper*. Posljednja dva primjera Haugen svrstava u kategoriju doslovnih prevedenica (loan translation) upravo zbog činjenice što potkategoriju djelomične prevedenice ne uvodi u svoju podjelu. I Deroy (1956:219) sve primjere prevedenica iz raznih jezika nastalih prema lat. *paeninsula* navodi kao kalkove bez obzira na to što bi (npr. prema Weinreichu) trebalo razlikovati doslovnu prevedenicu u francuskom (*presque'île*) od djelomične u njemačkom (*Halbinsel*) ili danskom (*halvø*) (usp. i naš *poluotok* koji je najvjerojatnije preuzet preko njemačkog i prema našim je kriterijima djelomična prevedenica).

Martinet (1982:110—111) djelomičnu prevedenicu naziva približnim kalom (calque approximatif). Već sam naziv govori da se ovdje radi o kategoriji identičnoj Weinreichovoj 'loan rendition'. Od primjera, međutim, kanadsko-francuski *vivoir* < engl. *living room* dobro ilustrira ovu kategoriju, dok za fr. *gratte-ciel* < engl. *sky-scraper* ne vidimo razloga da bude na ovom mjestu, jer prenosi značenje engleske složenice element za element, pa prema tome, pripada doslovnim prevedenicama.

Carstensen (1979:92) ne daje definiciju za 'Lehnübertragung', tj. 'Teil-Lehnübersetzung', kako naziva djelomičnu prevedenicu, nego navodi neke primjere iz kojih se vidi o kakvoj je kategoriji riječ: nj. *Vollmann* < engl. *he-man*, nj. *Unterhaltungsgeschäft* < engl. *show-business*, nj. *Titelgeschichte* < engl. *coverstory* itd.

Rammelmeyer (1975:22) za primjere djelomičnih prevedenica (Lehnübertragung) daje već u Weinreicha naveden primjer nj. *Vaterland* < lat. *patria* i hrv. *željeznica* < nj. *Eisenbahn*. Zanimljivo je, međutim, da nj. *Wolkenkratzer* < engl. *sky-scraper* ne svrstava u ovu kategoriju, nego u skupinu doslovnih prevedenica (Lehnübersetzung).

E. Oksaar (1984:847) u svojoj analizi objašnjava 'Lehnübertragung' kao slobodniji djelomičan prijenos elemenata stranog uzora, a od primjera je za nas svakako najzanimljiviji (ponovno!) nj. *Wolkenkratzer* < engl. *sky-scraper*, za koji izričito kaže da nije 'Lehnübersetzung' kao što navode mnogi izvori.

Viereck (1986:118) djelomične prevedenice (loan renditions) ubraja u skupinu potpunih supstitucija i smatra ih složenicama u kojima je jedan dio direktno preveden dok je drugi slobodno prenesen u jezik koji posuđuje (ovdje njemački). Njegov je primjer nj. *Musikkiste* < engl. *juke-box*.

Lehnert (1986:134—135) termin 'loan rendition' tumači gotovo na isti način. Naime, djelomičnu prevedenicu smatra kategorijom u kojoj je jedna komponenta neke strane složenice prevedena doslovno, a druga slobodno. I on, iako za istočnonjemačku varijantu, poput Carstensenova navodi primjer nj. *Unterhaltungsgeschäft* < engl. *show business* i nj. *Marschflugkörper* < engl. *cruise missile*.

Duckworth (1979:222) također u svojoj podjeli daje mjesto djelomičnoj prevedenicu (Lehnübertragung) i kaže da je tu riječ o netočno, odnosno neprecizno, stvorenom obliku prema nekom stranom uzoru. Njegove su ilustracije nj. *Öffentlichkeitsarbeit* < engl. *public relations*, šv. *tonåring* < engl. *teenager*.

Za kategoriju djelomičnih prevedenica karakteristični su, dakle, sljedeći elementi:

1. složenica-model daje novom izrazu u jeziku koji posuđuje samo opću sugestiju za reprodukciju;
2. reprodukcija elemenata modela samo je djelomična;
3. jedan od elemenata je prenesen doslovno a drugi slobodno;

4. novostvoreni oblik je netočna odnosno neprecizna reprodukcija stranog uzora.

Iako mnogi autori ne obrađuju ovu kategoriju kao zasebnu, ona je, čini se, prilično raširena u svim jezicima (o čemu svjedoče brojni primjeri), pa tako i u nas. To i nije neobično, jer je često teško stvoriti doslovnu prevedenicu prema nekom stranom uzoru, a djelomičnom se prevedenicom to može učiniti mnogo slobodnije. Doduše, ponekad je razlog oblikovanju neke djelomične prevedenice naprosto u neadekvatnoj semantičkoj korespondenciji, pa možda nešto slobodniji prijevod pruža mogućnost da se složenica-model reproducira preciznije što se tiče značenja, iako istodobno nepreciznije što se tiče formalnih obilježja. Tako možda naša *T-majica* bolje određuje značenje engl. *T-shirt* nego što bi to činila doslovna prevedenica *\*T-košulja* jer *košulja* kod nas ima drugo, uže značenje. Isto tako *vruće pecivo* < engl. *hot dog* jasnije kazuje o čemu se radi nego što bi iskazala doslovna prevedenica *\*vrući pas* (ovdje treba svakako reći da je još uvijek najčešće u upotrebi anglicizam 'hot dog'). *Sjenilo za kapke* < engl. *eye shadow* ustvari preciznije prenosi bit pojma nego što bi to učinila doslovna prevedenica *\*sjenilo za oči*.

Primijetili smo i to, da se često isti strani izraz u nekim jezicima javlja u obliku doslovne, a u drugima u obliku djelomične prevedenice. Tako npr. od engl. *self service* imamo kod nas doslovnu prevedenicu *samoposluživanje* (ili *samoposluga*), kao što je to i u njemačkom *Selbstbedienung*, dok francuski ima djelomičnu prevedenicu *libre service*. Sličnih je primjera priličan broj i neki od njih pojaviti će se među ilustracijama iz našeg korpusa; razlog je najvjerojatnije u tome, što se neki izraz može ponekad prenijeti u neki jezik lakše i točnije, nego u kakav drugi.

Navest ćemo stanovit broj primjera djelomičnih prevedenica iz prikupljene građe; neki od njih ne zahtijevaju komentar, kod drugih je on potreban, pa ga dajemo iza ilustracija:

bijeg mozgova\* < e. brain drain  
bliski susret < e. close call  
čelična leđi\*\* < e. iron lady  
čvrsta ruka < e. iron hand  
čvrsta valuta < e. hard currency  
dijete iz epruvete < e. test-tube baby  
dječji vrtić\*\*\* < nj. Kindergarten  
grad pobratim < e. sister city  
jednoruki džek < e. one-armed bandit  
konjski rep \*\*\*\* < e. pony tail  
muška svinja\*\*\*\*\* < e. male chauvinist pig  
neknjiga < e. nonfiction  
plave kute < e. blue collar (workers)  
pokretna kućica < e. mobile home  
prirodna hrana < e. health food  
stolno izdavaštvo < e. desk-top publishing  
uradi sam \*\*\*\*\* < e. do-it-yourself  
veliko selo < e. global village  
vruća telefonska linija\*\*\*\*\* < e. hot line

\* Češća je doslovna prevedenica 'odliv mozgova'; zanimljivo je da je i u francuskom kao zamjena za anglicizam 'brain drain' predložen izraz 'fuite de cerveaux' što bi odgovaralo našoj djelomičnoj prevednici (usp. 3.2.1.)

\*\* Ovaj se primjer može svrstati i u skupinu poluprevedenica zbog stranog elementa 'ledl'.

\*\*\* Ako zanemarimo činjenicu da je kod nas upotrebljen deminutiv 'vrtić' dok u njemačkom nije 'Gärtchen', mogli bismo ovaj primjer smatrati i doslovnom preveđenicom.

\*\*\*\* U ovom slučaju imamo djelomičnu preveđenicu najvjerojatnije zbog utjecaja njemačkog ('Pferdeschwanz') kao jezika-posrednika.

\*\*\*\*\* Ovdje se nepreciznost prijenosa očituje u izostavljanju jednog elementa ('šovinistički') iako se inače prevodi doslovno. I ovaj bi se primjer, dakle, mogao u neku ruku smatrati doslovnom preveđenicom.

\*\*\*\*\* Zanimljivo je da Surdučki (1978:363) navodi doslovnu preveđenicu 'ura-di-to-sam' koju upotrebljavaju naši iseljenici u Kanadi. Među njegovim primjerima nalazimo i 'T-košulju' što je također doslovna preveđenica od engleskog 'T-shirt' za razliku od naše djelomične preveđenice 'T-majica'.

\*\*\*\*\* Nije lako odlučiti je li ovaj primjer doslovna ili djelomična preveđenica. Ne može se, naime, reći da se radi o netočnom prijevodu, a nije ni neprecizan. Naprotiv, dodan je još pridjev 'telefonski' kako bi se što bolje objasnilo o čemu je riječ. Sličan je primjer 'puzajuća slova' za englesko '(the) crawl'.

U skupinu djelomičnih preveđenica možemo ubrojiti i neke, već davno udomačene, izraze za sportske igre:

nogomet < e. football

rukomet < e. handball

košarka < e. basketball

Naziv 'nogomet' vrlo je star i smatra se da ga je kao kovanicu uveo S. Rutzner-Radmilović (vidi Zett, 1968/69:109). Dok je u hrvatskom riječ o djelomičnoj preveđenici, njemački ima doslovnu: 'Fußball'. Slično je i s 'košarkom' koja je kod nas djelomična preveđenica a u njemačkom i mađarskom na primjer, doslovna: 'Korbball' i 'kosárlabda'. (za mađarski primjer usp. Csapó, 1971:41)

### 6.3. Formalno nezavisni neologizmi

O formalno nezavisnom neologizmu mišljenja su dosta podijeljena. Naime, neki se autori pitaju nije li to oblik koji bi se u jeziku razvio bez obzira na strani uzor. Drugi opet vjeruju da neki strani uzor može dati dovoljno jak poticaj za stvaranje određenog oblika već samom činjenicom što je bio izvorom za preuzimanje nekog novog pojma. Stoga ovi potonji smatraju da je i formalno nezavisni neologizam rezultat jezičnog posuđivanja.

Weinreich (1963:51) termin 'loan creation' primjenjuje na nove kovanice koje nisu stimulirane kulturološkim inovacijama, nego potrebom da se pronađu odgovarajući izrazi u jeziku koji ih nema, a postoje u jeziku s kojim je ovaj u kontaktu. Tako je npr. jidiš izraz *mitkind* stvoren uz pomoć stimulansa što su ga dali engleski *sibling* i njemački *Geschwister*.

E. Oksaar (1984:847) definira 'Lehnschöpfung' kao formalno nezavisnu novu tvorenicu i navodi primjere nj. *Umwelt* za *milieu* i nj. *Kraftwagen* za *Automobil*.

Martinet (1982:111) formalno nezavisni neologizam naziva 'équivalent suggéré', što već samo po sebi dovoljno govori o čemu je riječ. Kao primjere navodi fr. (*salle de*) *sejour* što je ekvivalent za engl. *living room*.

Za Duckwortha (1979:222) je 'Lehnschöpfung' kovanje novog izraza kojim se izražava strani pojam, ali bez oslanjanja na oblik strane riječi. I u ovoj je kategoriji njemački za anglicizam *public relations* (usp. s primjerom djelo-mične prevedenice u 6.2.) stvorio čak tri nova izraza: *Meinungspflege*, *Vertrauenswerbung* i *Öffentliches Vertrauen*.

Rammelmeyer (1975:22) za 'Lehnschöpfung' daje već spomenuti primjer nj. *Umwelt* < fr. *milieu*. Međutim, ne bavi se поблиže ovom kategorijom.

Carstensen (1979:92) smatra da se kod kategorije 'Lehnschöpfung' javlja slijedeći problem: njemački (dakle, jezik primalac) mora izmisliti vlastiti oblik za neki engleski (znači strani) uzor koji se ne može prevesti. Tako je stvoreno niz njemačkih složenica, npr. *handwerkliche Selbsthilfe* prema engl. *do-it-yourself*, *bülgelfrei* prema engl. *non-iron*, *Luftpirat* prema engl. *skyjacker*, *Waffenstrahl* prema engl. *laser*.

Lehnert (1986:134—135) kao 'loan creation' označuje one slučajeve u kojima je za neki strani pojam koji se ne može doslovno prevesti stvoren oblik nezavisan od originala, a kao ilustracije navodi nj. *Klimaanlage* prema engl. *air conditioning* (isti oblik kao i u zapadnonjemačkoj varijanti) te nj. izraze *Stehsegeln* prema engl. *windsurfing*, *Niet(en)hosen* prema engl. *blue jeans* (po-tonji se izraz javlja i u zapadnonjemačkoj varijanti, no, čini se, rjeđe).

Viereck (1986:118) za kategoriju 'loan creation' također daje primjere nj. *Nietenhosen* za engl. (*blue*) *jeans*, nj. *Meinungspflege* za engl. *public relations* i nj. *Windleitblech* za engl. *spoiler*. On, međutim, smatra da je diskutabilno mogu li se 'loan creations' (dakle, formalno nezavisni neologizmi) u kojima su strane (engleske) riječi posve slobodno prenijete u njemački uopće tretirati kao dio procesa posuđivanja.

Klajn (1971:181) formalno nezavisan neologizam zove 'slobodni kalk' ili 'leksička zamena' i kaže kako se »u ovom slučaju ne vrši prethodna identifikacija ni po obliku ni po značenju, već se slobodno bira prema mogućnostima domaćeg vokabulara«. On smatra da te leksičke zamjene ne ulaze posve u kategoriju kalka, ali su mu vrlo bliske. Kao primjer navodi tal. *oleodotto* prema engl. *pipeline*, što se ranije upotrebljavalo kao posuđenica.

Babić (1984:9) citira Schumanna i slaže se s njegovim mišljenjem da se kategorija 'Lehnschöpfung' treba isključiti iz prevedenica »jer se tu ne opo-naša strani predložak, već se potpuno nezavisno stvara nova riječ za dotada strani naziv«.

Ako bismo željeli rezimirati stavove pojedinih lingvista u vezi s katego-rijom formalno nezavisnog neologizma, očito je kako ga neki ubrajaju u jezi-čno posuđivanje, a drugi (ili, u najmanju ruku, smatraju kako o tome treba još raspravljati).

Ako na neologizme u širem smislu gledamo kao pojavu inovacije u jeziku, težnje za što većom kreativnosti i obogaćivanjem, onda zapravo mislimo na tzv. stilističku neologiju koja je odraz svjesnih napora književnika za boljom ekspresivnošću (vidi Vujanić-Lednicki, 1987:124). Postoji međutim i druga vrsta neologije, tzv. denotativna neologija koja »se ne očituje, kako kaže Guilbert, u želji za inovacijom na jezičnom planu (langue), već u potrebi da se imenuje neki novi predmet, pojam. Ona u principu ne ide od estetskih razmatranja, već se brine za efikasnost, teži za točnim izjednačenjem imena s predmetom ili po-javom, da bi se izbjegla svaka dvosmislenost u značenju.« (Vujanić-Lednicki, 1987:124)

Smatramo da upravo toj denotativnoj neologiji pripadaju formalno nezavisni neologizmi koji, kao što je već ranije rečeno, nastaju upravo iz potrebe da se imenuje novi pojam. Kako se u velikoj većini slučajeva radi o stranim pojmovima a već samo preuzimanje nekog novog pojma predstavlja određenu vrstu posuđivanja, naš je stav da stoga i formalno nezavisni neologizam možemo ubrojiti u jedan od oblika jezičnog posuđivanja. Smatramo, također, da vrlo mali postotak neologizama (osim, naravno, onih koji pripadaju stilističkoj neologiji) nastaje bez poticaja izvana, bez nekog uzora u jeziku-davaocu (bolje rečeno jezicima-davaocima). Po našem mišljenju navedeni razlozi govore u prilog stavu onih autora koji formalno nezavisni neologizam promatraju kao oblik jezičnog posuđivanja. Treba, doduše, reći kako termin 'formalno nezavisni neologizam' možda i nije naročito sretno rješenje; čim se govori o nekoj 'nezavisnoj' tvorevini, možemo se pitati kakve onda veze ta tvorevina ima sa stanovitim predloškom u stranom jeziku. S druge strane, radi se o 'formalno nezavisnoj' tvorevini što opet pokazuje da se odgovarajući izrazi u jeziku-davaocu i jeziku-primaocu razlikuju po svom obliku; to, naravno može ali i ne mora implicirati da se oni podudaraju u svom sadržaju. Svakako je mnogo lakše ovu kategoriju opisati u jezicima kao što su engleski ili njemački, koji u terminima za naš 'formalno nezavisni neologizam' imaju element 'loan' odnosno 'Lehn' (engl. 'loan creation' — nj. 'Lehnschöpfung') što, naravno, dovoljno jasno pokazuje kako se ta kategorija bez sumnje smatra dijelom procesa jezičnog posuđivanja.

Osnovne su karakteristike formalno nezavisnog neologizma ove:

1. jezik-primalac stvara vlastiti izraz za neki strani uzor koji se ne može doslovno prevesti;
2. ne postoji identifikacija po obliku, nego se slobodno bira prema mogućnostima domaćeg vokabulara;
3. ne oponaša se strani predložak, već se potpuno nezavisno stvara nova riječ za dotada strani naziv;
4. predlaže se ekvivalent (ili zamjena) za neki strani uzor (usp. 3.2.)

Od brojnih primjera iz našeg korpusa navest ćemo neke zanimljivije:

daskanje, daskarenje ili jedrenje na dasci < e. windsurfing  
dnevni boravak < fr. (salle de) sejour  
doigravanje < e. play off  
grad prijatelj < e. sister city  
eksplozivna pošiljka < e. parcel bomb (uz poluprevedenicu paket-bomba)  
hrana s nogu < e. fast food (uz doslovnu prevedenicu brza hrana)  
jahanje na valovima < e. surfing  
limunika < e. grape fruit  
majka iz usluge < e. surrogate mother (us doslovnu prevedenicu zamjenska majka)  
raketoplan < e. space shuttle  
sam svoj majstor < e. do-it-yourself (uz djelomičnu prevedenicu uradi sam)  
svemirski taksi/transporter < e. space shuttle

Kod stanovitog broja formalno nezavisnih neologizama možemo biti u dilemi kad se radi o odluci da li je to zaista ta kategorija ili je posrijedi djelomična prevedenica. Naime, djelomične prevedenice također se prilično udaljuju od modela i pitanje je hoćemo li neki višesložni izraz koji sadrži bar jedan element predložka smatrati djelomičnom prevedenicom ili formalno nezavis-

nim neologizmom. Čini nam se npr. da izraz 'majka iz usluge', bez obzira na činjenicu što sadrži element 'majka' < e. 'mother' ('surrogate mother'), ipak treba uvrstiti u kategoriju formalno nezavisnih neologizama, jer se naziv prilično udaljuje od modela. Slični su primjeri 'grad prijatelj' ili 'hrana s nogu' gdje se također javlja po jedan element iz modela (konkretno 'grad' < e. 'city' i 'hrana' < e. 'food') ali je izraz kao cjelina prilično slobodna parafraza originala. Dakle, formalno gledajući, ovi bi primjeri mogli biti i djelomične prevedenice jednako kao i 'plave stranice' < e. 'yellow pages'. Prema formalnim kriterijima rekli bismo da se kod ovog posljednjeg primjera radi o netočnom prijevodu jednog od elemenata modela, međutim kontekst u kojemu se 'plave stranice' pojavljuju pokazuje da je zaista riječ o plavim, a ne žutim stranicama. Naime, odlučeno je da ono što su u svijetu 'žute stranice' ('yellow pages') kod nas bude plavo! Ako, dakle, primjer promatramo s tog stanovišta, možemo reći da se radi o formalno nezavisnom neologizmu, jer je nađen ekvivalent za strani uzor.

Nešto je drukčiji primjer 'jahanje na valovima', koji bi se svakako trebao ubrojiti u kategoriju formalno nezavisnih neologizama ako kao model uzmemo englesko 'surfing'; ako, međutim, u obzir uzmemo djelovanje jezika posrednika — u ovom slučaju njemačkog, koji ima oblik 'Wellenreiten' — situacija se ponešto mijenja. Ustvari, njemačko 'Wellenreiten' je formalno nezavisan neologizam za englesko 'surfing', a naše 'jahanje na valovima' možemo onda interpretirati dvojako: s jedne strane, možda je puka slučajnost da se i u njemačkom i u hrvatskom poseglo za istim izrazom (što nije nemoguće s obzirom na asocijaciju što je izaziva bit ovoga sporta); s druge strane, formalno gledajući, njemački je mogao biti uzorom za naš izraz.

#### 6.4. Sintaktički kalkovi

O sintaktičkim kalkovima nije rečeno mnogo, jer, što se tiče utjecaja jednog jezika na drugi na sintaktičkoj razini, većina je autora vrlo oprezna i svi se slažu u tvrdnji da je takav utjecaj mnogo teže utvrditi od onog u leksiku.

Tako Deroy (1956:102—103) kaže da mnogi autori negiraju mogućnost utjecaja na planu sintakse i rukovode se hipotezom o paralelnom razvoju u različitim jezicima; drugi su, međutim, suprotnog mišljenja, a za to postoje i opipljivi dokazi (već klasičan primjer utjecaja grčke sintakse na latinski, ali isto tako i francuskih konstrukcija na njemački, engleskih na francuski itd.). Od primjera treba ovdje svakako spomenuti francuske složenice u kojima se javlja imenica u pridjevskoj upotrebi, što inače nije svojstveno francuskom, kao npr. *Racing-Club*, *Football-Club*, *Tennis-Club* i sl. (Deroy, 1956:109).

Haugen (1972:92) ne bavi se mnogo sintaktičkim utjecajima, ali ipak spominje mogućnost sintaktičke supstitucije (syntactic substitution) i navodi primjer američkog portugalskog *responder para tras* prema engl. *to talk back*.

Weinreich (1963:40—41) u poglavlju o gramatičkoj interferenciji govori i o pojavi tzv. 'grammatical calques' u koje ubraja npr. nestanak infinitiva u nekim balkanskim jezicima pod utjecajem grčkog, pasiv u nekim slavenskim jezicima pod utjecajem njemačkog ili bretonski perfekt utemeljen na francuskom modelu.

Treba, međutim, imati na umu vrlo važnu činjenicu, a to je da gotovo svi ovi primjeri pripadaju jezicima u neposrednom dodiru.

To je u skladu i sa zaključkom R. Filipovića (1986:186) da se, na temelju dosadašnjih istraživanja, može reći kako se »sintaktički aspekt analize jezičnog posuđivanja bazira na neposrednom posuđivanju«.

Ipak postoje određene sintaktičke pojave koje se javljaju i u uvjetima posrednog posuđivanja, pa Bauer (1982:344) između ostalog navodi i sve češću upotrebu jukstapozicije u hrvatskom (npr. *vikend trenirka* umjesto *trenirka za vikend*) i »Adidas« kopačke umjesto kopačke »Adidas«.

Martinet (1982:111) smatra da »do interferencije u sintaksi dolazi naročito često u jezicima koji se zovu jezici sa slobodnim redom riječi« te da će se interferencija manje očitovati u transferu monema iz jednog jezika u drugi, a više u pojavi kalkova. Kao primjer navodi upotrebu *at* za fr. *à* pri označavanju cijene u engleskom: 'books *at* a dollar each'.

Ljung (1984:76—77) govoreći o prevedenicama i 'konstrukcijskim posudenicama' (kako naziva utjecaje na sintaktičkoj razini), dopušta mogućnost da se neka pojava razvila u nekom jeziku neovisno o utjecaju nekog drugog jezika, pa ipak u određenim švedskim konstrukcijama vidi mogućnost engleskog utjecaja. Tako npr. šv. 'ägarna *av* butiken' odražava utjecaj engl. 'the owner of the store' jer je švedski ranije imao 'ägarna *till* butiken'; šv. 'Han är en läkare' također upućuje na engleski utjecaj zbog upotrebe člana — u švedskom bi se ranije reklo 'Han är läkare'; isto tako šv. 'Den förste svenskan *att* emigrera' upotrebljava *att* + *infinitiv* prema engleskom, dok bi u švedskom normalno bilo s relativnom zamjenicom *som* (koji) i finitnim glagolom.

Carstensen (1979:93) naglašava da, iako postoje određene pojave unutar kategorije sintaktičkih kalkova (Lehnsyntax) koji su u njemačkom nastali pod utjecajem engleskog, njemačka sintaksa ni u kojem slučaju nije znatnije zahvaćena tim utjecajem nego se većim dijelom radi o paralelnim upotrebama u dvama jezicima ili o zajedničkim tendencijama što ih engleski i njemački imaju kao srodni jezici. Ipak, zabilježeni su primjeri poput: *in 1978* (umjesto *im Jahre 1978*), *in Deutsch* (umjesto *auf Deutsch*), *diesen Sommer* (umjesto *in diesem Sommer*), zatim genitivi kao *Bonns Schmidt*, *Jugoslawiens Tito* itd.

Pratt (1986:359) pojave sintaktičkog utjecaja engleskog u španjolskom primjećuje u upotrebi pravilnih, ali inače rjedih, konstrukcija, u proširenoj upotrebi tradicionalnih sintagmi i nešto manje u uvođenju sintaktičkih inovacija, tj. gramatičkih konstrukcija koje bi puristi smatrali pogrešnim. Jedna od tih inovacija bila bi npr. upotreba prijedloga *con* u rečenici »¿Que pasa *con* tu coche?« gdje bi normalno stajalo *a*. Pretpostavka je da je posrijedi engleski utjecaj.

Što se tiče sintaktičkih kalkova u našem jeziku, oni su ponajprije prisutni ondje gdje je došlo do neposrednog dodira dvaju jezika. Stoga je razumljivo što ih Vinja (1951:549) nalazi u Marulićevom jeziku, koji je nesumnjivo bio pod jakim utjecajem talijanskog (npr. 'Mati je došla *za* vidit sina' — 'Mati je pošla *bez* vidit sina' prema tal. *per, senza* + *infinitiv*).

Dosta je sintaktičkih kalkova njemačkog porijekla, što je, naravno, opet posljedica neposrednog kontakta dvaju jezika. Na takve pojave često nailazimo u supstandardnom govoru (npr. 'imati strah' < nj. 'Angst haben') ali postoji i čitav niz sintaktičkih kalkova koji su već toliko rasprostranjeni u jeziku da ih više i ne smatramo nečim stranim. Ipak su mnogi od njih u neko doba »doživeli da budu zabranjeni u jezikoslovnim krugovima jer 'nisu u duhu' našeg

jezika«, kako kaže Klajn (1977:33). On navodi izraze i konstrukcije poput *doći k sebi, staviti u pokret, ići na ruku, dati na znanje, koristiti priliku, biti istog mišljenja* i niz drugih.

U naš korpus nismo uvrštavali primjere ovog tipa, no našli smo neke konstrukcije koje bi se možda mogle svrstati u kategoriju sintaktičkog kalka, iako je, kao što se mnogi autori slažu, prilično teško u nekim situacijama razgraničiti sintaksu od morfologije.

Smatramo da ponajprije treba nešto više reći o već spomenutoj jukstapoziciji, koja je, iako već ranije prisutna u hrvatskom jeziku /zbog utjecaja njemačkog, a još mnogo ranije i turskog — usp. Rammelmeyer (1975) i Barić-Malić (1976/77)/, doživjela ponovnu, vrlo intenzivnu primjenu. U svom vrlo ranom radu Bujas (1957/58:62—63) upozorava na činjenicu da se »u našoj štampi susrećemo često s pogrešnim pisanjem vlastitog imena pred općom imenicom u službi atributa ili apozicije, što je izrazit utjecaj engleskog jezika.« Kao što je već navedeno, Filipović (1966:110) opisuje jukstapoziciju kao vrlo čestu inovaciju u mnogim jezicima koji posuđuju iz engleskog. Kasnije osim Bauera (1982:344) čije smo primjere već naveli, to isto potvrđuje i D. Škara (1987:120), koja zaključuje kako »engleski jezik, iako i nije uveo ovu inovaciju, onda svakako doprinosi naglom širenju te pojave«. Kao primjere D. Škara navodi nazive radnih organizacija, raznih proizvoda i sl. poput *Bosna-film, Telefonservis, Arhitektburo* itd.

Naš korpus sadrži prilično velik broj jukstapozicija od kojih se neke preklapaju s kategorijom doslovnih prevedenica (npr. *čovjek-žaba, kit-ubojica, haljina-košulja* itd.), neke s poluprevedenicama (npr. *majka surogat, knjiga-bomba, harmonika vrata, staklo-plastika* itd.) a neke, opet, s djelomičnim prevedenicama (npr. *grad-pobratim*).

Najbrojnije su svakako poluprevedenice, što je u skladu s tvrdnjom E. Barić i D. Malić da »brojnu skupinu riječi pisanih kao polusloženice čine riječi koje su većinom tuđe složenice.« Kako autorice kažu, najstarije su među njima germanizmi i turcizmi, a u novije vrijeme takve polusloženice dolaze iz engleskog, francuskog i drugih jezika. S tom se tvrdnjom slažemo samo djelomično, jer ako je i kakva polusloženica naizgled iz francuskog, to je onda samo formalno, jer je jukstapozicija i u francuskom strana i javlja se pod utjecajem engleskog (usp. Deroy, 1956:109).

U svakom slučaju smatramo da jukstapoziciju (odnosno polusloženicu) možemo ubrojiti u sintaktičke kalkove jer, kao što smo već citirali u poglavlju o identifikaciji prevedenica, Barić (1986:32), tu jezičnu pojavu svrstava između sintakse i tvorbe.

Osim jukstapozicije, u sintaktičke kalkove možemo uključiti i višečlane prijedložne izraze koji se prilično loše uklapaju u konstrukciju naših rečenica. O primjerima ove vrste bilo je govora na više mjesta u ovom radu s obzirom na činjenicu da su oni zanimljivi s raznih gledišta (kao npr. u identifikaciji prevedenica /usp. 2.1.1/, njihovom porijeklu /5.5/, tvorbenoj strukturi /6.8.2.4/ itd.).

Ipak ćemo ih i ovdje ponoviti:

»... prodaju *tepihe i taftinge od zida do zida* na šest-mjesečni kredit ...«

»... kvalitetnom i pristupačnom uslugom po sistemu '*prijevoz od vrata do vrata*'«.

Osim ovih primjera još neki se, prema našem mišljenju, mogu svrstati u kategoriju sintaktičkog kalka:

U najiscrpnijem »*Tko je tko*« hotelskog svijeta ... V/12. 7. 87.

< e. who is who

Za američke je novinare zadugo ostao *Jimmy-tko* ... D/2. 6. 87.

< e. Jimmy-who

Koliko puta su mnogi »uradi sam majstori« morali odustati ... VL/18. 3. 86.

< e. do-it-yourself

Izgradnja »*ključ u ruke*« ili do rohbau faze uz vlastiti završetak ... V/3. 10. 87.

< fr. clef en main

U kategoriju sintaktičkih kalkova možemo, prema našem mišljenju, ubrojiti i sljedeće primjere, koji, iako ne predstavljaju standardnu i uobičajenu upotrebu, ipak pokazuju, kako se povremeno javljaju konstrukcije koje su vrlo očito rađene po uzoru na strani model:

... a ne opteretiti se odveć s nerazumljivim pojedinostima i 'nikad čuo' podacima ... V/17. 9. 88.

Popularno je nazvana 'pilula nakon' i počela se dobro prodavati. VL/28. 10. 88.

Prvi primjer možemo povezati s upotrebom adverbijalnih fraza i participa prošlog u funkciji pridjeva, što je u engleskom moguće, iako češće u kolokvijalnoj upotrebi (usp. Quirk i sur. /1972:903, 910/).

Izraz 'pilula nakon' oblikovana je najvjerojatnije prema engl. the 'morning-after pill' (usp. Time, 10. 10. 88), što je popularan naziv za 'abortion pill', koje je opet stvoreno prema fr. 'pilule abortive'.

Najnoviji primjer gotovo identične konstrukcije jest ovaj:

Ta slika iračkog 'dana poslije' mračna je i puna sasvim izvjesna predviđanja. VL/24. 1. 91.

< engl. day after

Vrlo zanimljiv oblik sintaktičkog kalka zabilježila je u svom radu Milica Mihaljević (1991). Radeći na kompjutorskoj terminologiji, ustanovila je da se za upotrebu programskih jezika redovito upotrebljava prijedlog *u*, a nikada *na*, kao što bi se očekivalo s obzirom na analogiju s drugim, da tako kažemo »neprogramskim«, jezicima. Tako se npr. kaže »Ovaj program pisan je u COBOLU« ili »više volim programirati u PASCALU« itd., dok se, naravno, uvijek kaže npr. »Ova je knjiga pisana na francuskom« ili »Svoje radove nikad ne objavljuje na njemačkom«. Nema sumnje da se ovdje radi o utjecaju engleskog, gdje se uvijek upotrebljava prijedlog *in*, a zna se, uostalom, da je gotovo čitava kompjutorska terminologija preuzeta upravo iz engleskog — što direktnim posuđivanjem, što kalkiranjem.

Istu je pojavu zabilježio Bauer (1986:45) u procesu neposrednog posuđivanja, pa navodi primjere poput »katkada ima članaka u engleskom i naslovi nekih slika su u engleskom« gdje, kako kaže, »primjena prijedloga *u* ... svjedoči o direktnom posuđivanju iz AE (američkog engleskog).«

Kao što smo već spomenuli, povremenu upotrebu prijedloga *in* umjesto *auf* u vezi s jezicima zapazio je Carstensen u njemačkom.

### 6.5. Frazeološki kalkovi

6.5.1. Pojava prenošenja fraza iz jednog jezika u drugi vrlo je česta, pa se tako jedna te ista fraza javlja u više jezika usporedno. Nije lako utvrditi koji je jezik prvi počeo upotrebljavati određenu frazu i kojim su je redoslijedom drugi jezici posuđivali i stvarali identične fraze, ali s domaćim elementima. Kao što kaže Deroy (1956:22) može se pretpostaviti da je taj proces tekao progresijom koja odgovara velikim kulturnim i književnim strujanjima, no kad se ima na umu sva kompleksnost povijesti jezika, ta je pretpostavka vrlo krhka.<sup>28</sup> Zato Deroy daje malen broj primjera za koje pouzdano može tvrditi u kojem je smjeru teklo preuzimanje neke fraze. Jedan od takvih primjera je nj. *einem den Hof machen* i hol. *het hof aan iemand maken*, gdje je fr. *faire la cour à quelqu'un* poslužilo kao model. Već za neke druge ilustracije kaže da je sigurnije biti oprezan i ne upuštati se u određivanje smjera kojim je neki frazeološki kalk nastao. Primjeri te vrste jesu: fr. *pêcher en eau trouble*, nj. *in trüben (Wasser) fischen*, šv. *fiska i grumligt vatten*, finski *kalastella sameassa (vedessä)* — ovoj grupi možemo dodati i našu frazu *loviti u mutnome*, što je kod nas, pretpostavljamo, kalk prema njemačkom modelu; drugi je primjer što ga navodi Deroy fr. *ni chair ni poisson*, nj. *weder Fisch noch Fleisch*, rus. *ni ryba ni mjaso*, bug. *ni riba ni meso*, mađ. *sem hal sem húš*, tal. *nè carne nè pesce*, šp. *ni es carne ni pescado*.

Klajn (1971:185—186) daje dosta velik broj frazeoloških kalkova koji su u talijanskom nastali pod utjecajem engleskog. Ovamo spadaju fraze poput *Il tempo è denaro/moneta* prema engleskom *time is money*; *Essere o non essere* prema engleskom *To be or not to be* (najpoznatiji i najčešći od citata iz Shakespearea); zatim *via col vento* prema engleskom *gone with the wind*; od novijih fraza *Fate l'amore, non la guerra* prema engleskom *make love, not war*. Zanimljivi su i primjeri (obično iz reklama ili novinskih članaka) u kojima se parafriziraju neke poznate rečenice ili naslovi, pa tako Klajn navodi reklamu za marku televizora *L'importanza di chiamarsi Uranya* prema Wildeovom *The Importance of Being Earnest*!

Weinreich (1963:93) ne obrađuje frazeološki kalk kao zasebnu kategoriju, ali spominje mogućnost reprodukcije odgovarajućim domaćim elementima složenica, fraza, pa čak i većih jedinica kao što su poslovice.

Carstensen (1971:93) kao primjere frazeoloških kalkova (Lehnwendung) koji su u njemačkom nastali pod utjecajem engleskog navodi:

*grünes Licht geben/bekommen* < e. *to give somebody/get the green light*;  
*die Schau stehlen* < e. *to steal the show*;  
*das macht keinen Unterschied* < e. *that does not make (a/ny) difference* itd.

I Lehnert (1936:139) daje priličan broj frazeoloških kalkova (loan-phrase) koji su u njemačkom anglo-američkog porijekla. Osim triju primjera što ih citira i Carstensen, on navodi još i ove:  
*der Mann auf der Straße* < e. *the man in/on the street*;  
*rund um die Uhr* < e. *round the clock*;

<sup>28</sup> »Mais il n'est pas toujours facile ni même possible d'établir dans quel idiome a pris naissance une expression que l'on trouve calquée dans une série de langues. On peut supposer que la progression correspond à la direction des grands courants culturels et littéraires. Mais l'hypothèse paraît bien fragile quand on songe à la complexité de l'histoire des langues.«

*eine Party geben* < e. to give a party;  
*das Sagen haben* < e. to have the say      itd.

Za švedski Ljung (1984:75) daje prilično velik broj frazeoloških kalkova koji su nastali pod utjecajem engleskog:

*leva upp till* < e. live up to;  
*upp till honom* < e. up to him;  
*godta nej för ett svar* < e. take no for an answer;  
*Ha en trevlig dag!* < e. Have a nice day!  
i niz drugih ilustracija.

Sørensen (1982:148—149) navodi također velik broj primjera engleskih idioma koji se u obliku frazeoloških kalkova upotrebljavaju u danskom. Za neke od primjera daje i paralelne danske fraze koje su, kao što kaže, često bljede i apstraktnije, što onda svakako pridonosi sve češćoj upotrebi frazeoloških kalkova. Tako npr. u rečenici »Roskilde Universitet er en varm kartoffel« (prema e. to be a hot potato) kalk zamjenjuje danski »... er en vanskeligt problem« ('... je težak problem');

»Jeg vill have det fra hestens mund...« (prema e. from the horse's mouth) stoji umjesto danskog »fra (på) første hånd« ('iz prve ruke');

»Men vi kan jo ligeså godt kalde en spade for en spade« (prema e. call a spade a spade) upotrebjeno ovdje umjesto danskog »kalde en ting ved dens rette navn« ('nazvati nešto pravim imenom').

Ilustracija je još priličan broj, i složiti ćemo se sa Sørensenom kad kaže da će vrijeme pokazati u kojoj su mjeri te fraze efemerne, a koliko će ih ostati u jeziku.

Ward (1986:324) navodi svega nekoliko primjera frazeoloških kalkova koji su u ruskom nastali pod utjecajem engleskog. To su rus. *kritičeskaja massa* < e. critical mass; rus. *mėrtvovė vremja* < e. dead time; rus. *zoldnaja lovuška* < e. cold trap. Osim primjera Ward ne daje svoju definiciju frazeološkog kalka (phraseological calque) pa tako ne znamo prema kojim kriterijima određuje ovu kategoriju. Smatramo, naime, da bi ti primjeri mogli biti uvršteni u kategoriju doslovnih prevedenica ili poluprevenica.

6.5.2. U nastojanju da rezimiramo činjenice vezane uz kategoriju frazeološkog kalka nameće nam se prije svega pitanje određivanja pojma fraze, odnosno frazeologizma. Naime, iz navedenih primjera vidi se da je poimanje frazeologizma u raznih autora vrlo različito. Dok neki frazom smatraju izraz, rečenicu koja nužno sadrži glagol i imenicu, imenicu s prijedlogom itd., drugi u fraze ubrajaju i složene izraze, značenje kojih se ne može izvesti iz značenja pojedinih njegovih dijelova. A. Menac (1972:9) kaže da su »frazeologizmi ustaljeni izrazi, sastavljeni od dviju ili više riječi, a značenje im ne proizlazi iz značenja sastavnih dijelova.« U primjerima koje navodi u članku našao se i određen broj takvih koje smo mi (a i mnogi drugi autori) svrstali u skupinu doslovnih prevedenica (npr. *željezna zavjesa*, *hladni rat*). Naravno, ovo je još jedan od slučajeva u kojem je vrlo teško povući granicu između dviju kategorija, pa i ovdje svakako dolazi do preklapanja. Jer, s jedne strane zaista se radi o doslovnim prevedenicama, ali se jednako tako ne može negirati činjenica da te izraze možemo smatrati i frazeološkim kalkovima s obzirom na njihovu čvrstu strukturu (o tome vidi Menac, 1970/71:1) i, što je vrlo važno, preneseno značenje. I Carstensen (1988:87) smatra da ima mnogo iznimaka od

općeg pravila da frazeološki kalk (loan-phrase) sadrži glagol, pa je zbog toga često prisutan problem razlikovanja frazeološkog kalka od doslovne prevedenice.<sup>27</sup>

Zaista je u mnogim slučajevima teško dati definitivan sud o tome pripada li neki izraz jednoj ili drugoj kategoriji. Odluka ovisi prije svega o tome što se razumijeva pod pojmom fraze, a što ne.

Da je to zaista tako, potvrđuje i Schumann (1965:81), koji smatra kako je razgraničenje kategorije frazeološkog kalka (Lehnwendung) od prevedenice (Lehnübersetzung) vrlo problematično i ovisi o tome što se smatra pojedinačnim pojmom, a što vezom pojmova koji onda čine frazu.<sup>28</sup> I Matešić (1985:VI) kaže »da nema jedinstvenoga mišljenja o tome što je frazem«.

Sasvim je jasno da, upravo zbog različitog gledanja na taj problem, autori posizu za različitim definicijama, a kao rezultat javljaju se kod jednih jedni, a kod drugih drukčiji primjeri. Preciznije rečeno, neki na kategoriju frazeološkog kalka gledaju mnogo šire, što će pokazati sljedeći primjeri. Prema nekim definicijama frazeologizma (usp. već spomenute radove A. Menac /1970, 1972/, te Matešić /1982/), u frazeološke bi se kalkove trebali ubrojiti mnogi izrazi koje smo svrstali u kategoriju doslovnih prevedenica. Tako Matešić (1982) daje čitav niz primjera koje mi smatramo doslovnim prevedenicama: *vruća linija, vruća jesen, željezna zavjesa, čvrsta ruka, bablje ljeto, okrugli stol, bijelo roblje, bijela knjiga, hladni rat, visoko društvo* itd. Treba, doduše, reći da se Matešić ne upušta u određivanje porijekla nekog frazeologizma nego se oni u rječniku javljaju bez obzira na to jesu li izvorni ili su nastali pod utjecajem nekog stranog jezika. On, dakle, i ne govori o frazeološkom kalku kao o zasebnoj kategoriji, iako mnogi od frazeologizama iz Frazeološkog rječnika pripadaju upravo toj skupini. Kod mnogih se drugih autora, iako ne daju konkretne definicije fraze, iz samih primjera može zaključiti kakav stav zauzimaju. Tako se iz ilustracija frazeoloških kalkova što ih navode Carstensen, Deroy, Klajn, Lehnert, Ljung, Sørensen i neki drugi vidi da ti autori frazom smatraju izraze koji gotovo u pravilu sadrže glagol, ili su to višesložni izrazi od tri i više riječi, čitavi dijelovi rečenica i sl. Dakako, među njihovim se primjerima, kao što smo već naveli, javljaju fraze poput: nj. *grünes Licht bekommen/geben*, šv. *leva upp till*, d. *fra hestens mund*, tal. *via col vento*, fr. *pécher en eau troublée*, dok se dvočlani izrazi poput naše *željezne zavjese* (koji je prisutan u svim navedenim jezicima: nj. *eiserner Vorhang*, šv. *järnridå*, d. *jern-tæppe*, tal. *cortina di ferro*, fr. *rideau de fer*) ubrajaju isključivo u doslovne prevedenice.

Znatno je manji broj onih koji ovu vrst izraza uključuju u frazeologizme, odnosno frazeološke kalkove — osim spomenutih autora (Menac, Matešić), takav pristup imaju npr. Ward (1986), Fink (1986) i Lupačova (1988), pa tako kod Warda nailazimo na već spomenute primjere iz ruskog *kritičeskaja massa* < engl. *critical mass* ili *měrtvoe vremja* < e. *dead time*, a kod Ž. Fink npr. *okrugli stol* (doduše, bez određivanja porijekla) i niz termina koji su »iz znanstve-

<sup>27</sup> »The problem where to draw the dividing line between loan-translations and loan-phrases will not be dealt with in depth here; let it suffice to say that there are many exceptions to the general rule that a loan-phrase contains a verb and that only compounds can be loan-translated.«

<sup>28</sup> »Die Abgrenzung der Kategorie der Lehnwendung von den Lehnübersetzungen ist problematisch. Sie hängt davon ab, was man noch als einzelnen Begriff und was man schon als Verbindung von Begriffen zu einer Redewendung ansieht.«

nih krugova prešli u širu upotrebu» (Fink, 1986:101). Ovakve termine autorica ubraja u stilski neutralne frazeologizme. O tom tipu izraza raspravlja u svojem radu i Paunov (1971/72): međutim, po njegovu mišljenju, oni pripadaju stručnim i znanstvenim terminologijama (kao primjer navodi, između ostalog, termin *mrтва priroda* < fr. *nature morte*). Autor smatra da »pozajmljeni, s drugog jezika prevedeni izrazi makako odavali svoj idiomatski 'kalup' ne mora da su uvijek frazeologizmi« (Paunov, 1971/72:94).

Lupačova (1988) također se ne bavi problemom porijekla pojedinih frazeoloških jedinica, ali uključuje i dvočlane izraze, pa među njezinim primjerima nalazimo *konjski rep*, što mi ne smatramo frazom već, prema našim kriterijima, djelomičnom prevedenicom engl. *pony tail* (ili doslovnom prema njem. *Pferdeschwanz* ako gledamo s formalnog stanovišta).

Promatrajući problem frazeologizma uopće, a onda, naravno, i frazeološkog kalka, došli smo do zaključka da postoje u biti dva pristupa: jedan je širi i uključuje u frazeologizme razne tipove kao što su poredbeni izrazi, prijedložno-padežne konstrukcije, konstrukcije glagol + imenica, ali i dvočlane izraze tipa pridjev + imenica; drugi pristup, naprotiv, potonji tip ne tumači kao frazeologizam, pa stoga autori koji zastupaju ovakvo gledište ne uvrstavaju primjere te vrste u frazeološke kalkove, nego u doslovne (ili djelomične) prevedenice.

Nema sumnje da i jedna i druga interpretacija imaju svoju opravdanost jer, kako smo već rekli, sve ovisi o tome kako se definira pojam frazeologizma.

Mi smo se u ovoj studiji ipak odlučili za uže tumačenje toga pojma, pa tako dvočlane izraze obrasca pridjev + imenica ne uključujemo u frazeološke kalkove, nego u doslovne ili djelomične prevedenice, dok frazeološkim kalkovima smatramo izraze koji sadrže glagol, zatim prijedložno-padežne konstrukcije itd. Moramo, međutim, reći kako i kod kategorije frazeološkog kalka nesumnjivo dolazi do preklapanja s kategorijama doslovne, a rjeđe i djelomične prevedenice; radi se, naime, o činjenici da se stanovit broj fraza prenosi doslovno, dok se druge modificiraju.

6.5.3. Ilustracije iz našeg korpusa vrlo su širokog raspona — od starijih, već sasvim udomačenih izreka poput *vrijeme je novac* < e. *time is money*; *biti ili ne biti* < e. *to be or not to be*; *loviti u mutnome* < nj. *im trüben* (*Wasser*) *fischen*; *iskopati ratnu sjekiru* < e. *dig (take) up the hatchet*; *zakopati ratnu sjekiru* < e. *bury the hatchet* itd., zatim novijih fraza kao što su *dati/dobiti zeleno svjetlo* < e. *to give/get the green light*; (*politika*) *željezne šake* < nj. (*Politik*) *der eisernen Faust* i sl. Primjere frazeoloških kalkova (*biti*) *vrući krumpir* < e. (*to be*) *a hot potato* (za 'tešku situaciju ili problem') i (*biti*) u *zajedničkom čamcu* < e. (*to be*) *in the same boat* sve češće nalazimo u tisku, iako su se prije dvije, tri godine javljali dosta rijetko. Ponekad se mogu naći i primjeri sasvim neočekivanih frazeoloških kalkova koji po svoj prilici neće biti dugoga vijeka, jer postoje domaći izrazi koji mnogo jasnije prenose sadržaj određene fraze. Tako smo našli primjere za frazu *pištolj koji se dimi* < e. *smoking gun (pistol)* (za 'svjež dokaz'), a *obračun kod O. K. Trsata* očita je parafraza naslova američkog filma *Obračun kod O. K. Corrala* (u originalu 'Gunfight at the O.K. Corral'). Jednako tako teško da će se zadržati frazeološki kalk *rođen sa srebrnom žlicom u ustima* < e. *born with a silver spoon in one's mouth*.

Pozabavit ćemo se ovdje još nekim varijantama koje su se pojavile kao alternativa pojedinim frazama. Radi se, naime, o tome da osim stanovitog broja fraza koje su preuzete u identičnom obliku kakav nalazimo u jeziku-izvoru, ima i takvih koje se prenose parafrazom. Već smo spomenuli primjer 'obračun kod O. K. Trsata'. To, međutim, nije i jedini slučaj da se neka fraza u našem jeziku modificira.

Frazeološki kalk (*biti*) *djevojka za sve* < nj. *Mädchen für alles* upotrebljava se vrlo često kao varijanta (*biti*) *Katica za sve*, dakle, prilagođeno našoj sredini.

Fraza *promijeniti ploču* < nj. *eine neue Platte auflegen*, dobila je kod nas još jedan oblik: *okrenuti ploču*.

U nekoliko varijanti javlja se frazeološki kalk *iznositi (otkrivati) prljavo rublje* < nj. *schmutzige Wäsche (waschen)*; među našim primjerima prisutni su ovi modificirani oblici: *otkrivati prljavi veš*, *imati prljavi veš*, *razmrstiti klupko* »*prljavoga rublja*«, *iznijeti prljavo (glazbeno) rublje*.

Engleska fraza '*like a bull in a china shop*' u našem se korpusu pojavila u obliku '*kao slon u prodavaonici porculana*' (D, 19. 4. 88). Vjerojatno se kod nas smatra da je slon nespretnija životinja od bika, pa se očekuje da ovaj oblik fraze slikovitije prikaže njezin osnovni sadržaj.

Drukčiji su slučaj varijante koje se javljaju samo zbog mogućnosti da se jedan od elemenata zamijeni sinonimom, kao npr. u frazi *stezati kaiš* < e. to *tighten one's belt*, koja kao alternativni oblik ima *stezati remen* (pored toga pojavljuje se dosta često i kao obrazac glagolska imenica + imenica u genitivu, tj. *stezanje kaiša/remena*; to bi, prema našim kriterijima, već ulazilo u kategoriju doslovne prevedenice, iako je osnovni oblik frazeološki kalk).

Naposlijetku dvije primjedbe uz fraze *biti s bijelim ovratnikom* i *dobiti veći kolač*, koje navodi Matešić: za prvu u Frazeološkom rječniku nalazimo objašnjenje 'biti prestupnik, biti kriv, ali praviti se nevin (o osobama kojima je teško ući u trag jer se nalaze na višim položajima)'. Mislimo da je to značenje pogrešno izvedeno iz (u Rječniku) citiranih primjera »Lopovi s bijelim ovratnicima« i »Područje djelovanja prijestupnika s bijelim ovratnicima...« /oba primjera iz VUS-a, 1976. godine/ te da se zapravo radi o doslovnoj prevedenici koju smo višestruko potvrdili u našem korpusu (i to u, vremenski, mnogo bližim primjerima): *bijeli ovratnici*, oblikovano prema engleskom *white collar (workers)*, znače nešto sasvim drugo; taj se izraz odnosi na činovnike, administraciju, za razliku od *plavih ovratnika* < e. *blue collar (workers)*, što je izraz koji označuje radnike u pogonima, tvornicama.

Za frazu *dobiti veći kolač* također smatramo da zapravo i nije fraza; mi smo, naime, *kolač* uvrstili u kategoriju semantičkih posuđenica, i mislimo da je ta nova upotreba *kolača* uvjetovana utjecajem engl. *cake* (o tome više u odjeljku o semantičkim posuđenicama). Čini nam se da nema neke veće razlike u upotrebi ako se usporedi Matešićev primjer s primjerima iz našeg korpusa; osim toga, njegov primjer datira iz 1976. godine, a potvrdu za novo englesko značenje riječi *cake* nalazimo u BDNE iz 1973. Prema tome, i kronološki gledano, moguće je da je *kolač* primio dodatno značenje upravo prema engl. *cake*.

## 6.6. Semantičke posuđenice

6.6.1. Semantička posuđenica je jedna od rijetkih kategorija u procesu jezičnog posuđivanja koju gotovo svi uzimaju u obzir i koja izaziva najmanje dilema što se tiče definiranja samog pojma, a jednako tako i sa stajališta terminologije. Bez obzira na neke manje razlike, definicija semantičke posuđenice može se svesti na svega jednu rečenicu: domaća riječ dobiva pod utjecajem neke strane riječi novo, dodatno značenje. Osim toga, ona je vrlo često sredstvo za izražavanje novih pojmova u jeziku i po svojoj prilici nema jezika koji se nije poslužio tim oblikom jezičnog posuđivanja. Zanimljivo je, međutim, što neki autori (npr. Haugen, Klajn, Dardano, Deroy, Muljačić) dijele semantičke posuđenice na dvije skupine: a) homonimske i b) sinonimske. Iako mnogi autori nemaju ovu podjelu i sve semantičke posuđenice uključuju u samo jednu cjelovitu skupinu, smatramo da je ona ipak značajna. Čini nam se, međutim, da termini 'homonimski' i 'sinonimski' nisu baš najsigurnija rješenja, bez obzira na to što ih, kako kaže Klajn (1971:180), u ovom kontekstu »ne treba shvatiti doslovno kao jednakost u obliku odnosno značenju, već kao sličnost dovoljnu za međujezičku identifikaciju.«

Upravo zbog mogućih nesporazuma u vezi s poimanjem tih dvaju termina odlučili smo se na ponešto drukčiju podjelu semantičkih posuđenica koja se temelji na a) jednakosti /podudarnosti/ po obliku (najčešće istodobno i značenju) i b) jednakosti /podudarnosti/ po značenju.

6.6.2. Prije nego što iznesemo primjere iz našeg korpusa, poslužiti ćemo se primjerima što ih navode ostali autori, jer će se pokazati kako se vrlo često u različitim jezicima javljaju iste semantičke posuđenice.

Haugen (1972:84) navodi kao ilustracije za kategoriju 'semantic loan' primjer američkog portugalskog *humoroso* koje je pored svojega prvotnog značenja u portugalskom 'kapriciozan' dobilo i novo pod utjecajem američkog engleskog *humorous* 'duhovit'. Isto je tako am. port. *grosseria*, što je ranije značilo samo 'prosta, gruba primjedba', dobilo novo značenje prema am. engl. *grocery* 'trgovina mješovitom robom', a *livraria*, koja je označavala samo 'knjižaru' ili 'kućnu biblioteku', poprimila je značenje engl. *library* 'knjižnica'.

Weinreich (1963:49) također daje primjer am. port. *livraria*, koje je pod utjecajem am. engl. dobilo novo značenje, a jednako je tako i am. talijanski *libreria* prošlo kroz isti proces. Am. tal. *fattoria* dobilo je pod utjecajem am. engl. *factory* novo značenje 'tvornica' i prestalo je označavati 'farmu'. Vrlo su zanimljivi primjeri iz gotovo svih romanskih jezika u Americi koji su svojim glagolima — port. *introduzir*, tal. *introdurre* i fr. *introduire* pod utjecajem am. engl. *introduce* — dodali novo značenje 'predstaviti, upoznati'.

Deroy (1956:99) daje mnogo primjera za 'emprunt sémantique' iz raznih jezika. Navest ćemo samo neke: njemačko *Geschmack* dobilo je pod utjecajem francuskoga *goût* dodatno značenje 'ukusa u estetskom smislu'; nizozemsko *woord* poprimilo je pod utjecajem francuskog novu nijansu u frazi 'dati riječ'; u američkom španjolskom postoji čitav niz semantičkih posuđenica pod utjecajem američkog engleskog: *asumir* je dobilo dodatno značenje 'pretpostaviti' prema *to assume*, *aplicacion* značenje 'zahtjev, molba' prema *application* itd.

Carstensen (1979:93) ilustrira 'Lehnbedeutung' njemačkim izrazima *Plattform* < engl. *platform* (u političkom smislu), *Kette* < engl. *chain* (npr. *Laden-*

*kette* 'lanac dućana'), *Generation* < engl. *generation*, *Lücke* < engl. *gap* (npr. *Raketenlücke*), *Gipfel* < engl. *summit* i još nizom primjera.

Duckworth (1979:233) kao primjere za semantičku posuđenicu navodi njemačke izraze *Ausfall*, *Ausschüttung* i *Niederschlag*, što su sve domaće riječi koje su pod utjecajem engleskog *fallout* dobile novo značenje ('radioaktivne čestice koje nakon atomske eksplozije padaju na zemlju'). *Fallout* je dao gotovo jednake semantičke posuđenice u švedskom (*utfall*) i danskom (*nedfall*).

Lehnert (1986:135) daje primjer njemačkog glagola *kontrollieren* koji je pod utjecajem engl. *to control* dobio novo, dodatno značenje 'imati moć, vlast nad nekim'.

Isti glagol navodi i Dardano (1986:249) za talijanski: *controlare* je pod utjecajem engleskog poprimilo dodatno značenje 'dominirati'. Osim toga glagola on daje još neke primjere kao *assumere* < engl. *to assume*, *realizzare* < engl. *to realize* — oba talijanska glagola dobila su pod utjecajem engleskog dodatna značenja.

Engleski glagol *to control* utjecao je i na nizozemski glagol *controleren*, koji Gerritsen (1986:63) navodi kao semantičku posuđenicu koja je uz stara značenja francuskog porijekla dobila i dodatno englesko.

Viereck (1986:116) od semantičkih posuđenica nastalih u njemačkom pod utjecajem engleskog navodi *feuern* < engl. *to fire* 'otпустiti s posla', *Papier* (često i u složenicama *Arbeitspapier*, *Positionspapier*, *Koalitionspapier*) u smislu engl. *paper* 'pisani ili tiskani dokument', te *Paket*, o kojem će se podrobnije govoriti u analizi naših primjera.

Ward (1986:326) ilustrira semantičku posuđenicu u ruskom primjerima u kojima je očit engleski utjecaj, kao u *golubi* i *jastreby* (u političkom smislu), *paket*, *cifrovoj* < engl. *digital* (u vezi s radio i TV-prijenosom), *upokalipsis* < engl. *apocalypse* (u smislu svjetske katastrofe) itd.

Od primjera što ih navodi Sørensen (1986:43) uzet ćemo neke zanimljivije: d. *åbning* je prema engl. *opening* dobilo dodatno značenje 'dobra prilika, zaposlenje'; d. *paraply* je prema engl. *umbrella* poprimilo značenje 'agencije koja nešto koordinira' (često u složenicama poput *paraplyorganisation*); *købe* i *selge* se sada prema engl. *buy* i *sell* mogu upotrijebiti i u značenju 'uvjeriti nekog da prihvati određenu politiku ili slično' ('at *selge* en politik').

Mnoge od upravo navedenih semantičkih posuđenica javljaju se i u hrvatskom, no o pojedinačnim ćemo primjerima govoriti nešto kasnije, s obzirom na činjenicu da mnogi od njih zahtijevaju stanovit komentar.

6.6.3. Terminom 'semantička posuđenica' obuhvaćamo, kao što je već rečeno, onu domaću riječ koja je pod utjecajem neke strane riječi poprimila novo, najčešće dodatno, značenje. Kažemo dodatno, jer u jezičnom razvoju nailazimo i na slučajeve gdje je neko staro značenje potpuno iščezlo iz upotrebe pod pritiskom novog značenja. Međutim, vrlo se često, mogli bismo reći u većini slučajeva, i staro i novo značenje upotrebljavaju istovremeno, osobito ako se radi o nekoj riječi koja je u jeziku neophodna upravo u svojem prvom značenju. Obično je kod takvih izraza riječ o metaforičkoj upotrebi, pa je gotovo nemoguće zamisliti situaciju u kojoj bi se osnovno, konkretno značenje neke takve riječi izgubilo, a novo, metaforičko značenje ostalo u upotrebi. (usp. Muhvić-Dimanovski, 1990:151) Uzmimo kao primjer riječ *krtica*, koja se u po-

sljedeće vrijeme prilično često upotrebljava u posve novom značenju — 'tajni agent', pod utjecajem engl. *mole* (SBDNE # 2. = a secret intelligence agent who builds a legitimate cover over a period of years by not engaging in spying activities until he is trapped for an important mission). Osnovno značenje jest i bit će i dalje u upotrebi, jer drugog naziva za malenu životinju koju označuje nema. Isti je slučaj s riječi *kolač*, koja je pod utjecajem engl. *cake* dobila novo značenje 'cjelina koju treba podijeliti na određeni broj dijelova' (BDNE = a whole with the reference to the parts into which it may be divided, esp. parts to be shared, spent or the like). I ovdje se staro značenje upotrebljava i dalje, bez obzira na novo. Takvih je primjera mnogo, pa stoga smatramo da je kod semantičkih posuđenica sasvim opravdano ako govorimo o dodatnim značenjima, a ne samo o novima. Ista je pojava prisutna i u drugim jezicima — primjeri iz talijanskog, koje smo ranije spominjali, gdje *assumere* dobiva dodatno značenje prema engl. *(to) assume* ili *controllare* prema engl. *(to) control* u značenju *to dominate*, a da pritom zadržavaju i svoja prijašnja značenja, to potvrđuju.

6.6.4. Semantičke posuđenice mogu se podijeliti u nekoliko manjih podskupina, i to prema različitim kriterijima:

I. Već je bilo govora o distinkciji baziranoj na (a) jednakosti prema obliku (najčešće i značenju) te (b) jednakosti prema, isključivo, značenju. Po ovom bi kriteriju u skupinu (a) ulazile semantičke posuđenice poput: *generacija*, *paket*, *papir*, *meni*, *program*, *memorija* itd. Skupini (b) pripada veći broj semantičkih posuđenica, pa tako ovdje imamo npr. *brana*, *broj*, *domaćica*, *kišobran*, *košara*, *kolač*, *miš*, *leptir*, *krtica*, *lovac*, *ljuska*, *petlja*, *puran*, *stjenica*, *radionica* i čitav niz drugih.

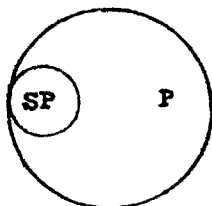
II. Drugi je kriterij pripadnost određenoj vrsti riječi, jer smo, analizirajući semantičke posuđenice, ustanovili da se one pojavljuju (a) kao imenice (npr. *petlja*, *brana*, *ljuska*, *miš*, *košara* itd.); (b) kao pridjevi (npr. *vruc*, *suh*, *živ*, *tvrdokuhan*); (c) kao glagoli (npr. *nahraniti*, *pokrivati*, *zalediti*) i najrjeđe (d) kao prilozi (*naživo*, *uživo*).

III. Treći kriterij odnosi se samo na semantičke posuđenice-imenice: neke se od njih, naime, pojavljuju isključivo same, kao npr. *miš*, *krtica*, *stjenica*, *leptir*, *brana*, *ljuska* itd.; druge gotovo u pravilu imaju uza se atribut koji ih pobliže označuje — takve su npr. semantičke posuđenice *radionica* (likovna ~, plesna ~, kućna ~, dramska ~, kompjutorska ~, itd.), *cirkus* (modni ~, ski ~, skijaški ~), *generacija* (nova ~, suvremenija ~, peta ~, prva ~ /ovdje se još češće od pridjeva pojavljuje u ulozi atributa redni broj/), *veza* (istočna ~, malajska ~, jugoslavenska ~ itd.); konačno, stanovit broj semantičkih posuđenica može stajati sam ili s atributom, ovisno o kontekstu: tako se u brojnim primjerima pridjeva pojavljuje u ulozi atributa, ali isto tako često i s atributima (devizni ~, turistički ~, naftni ~, zdravstveni ~, svemirski ~ i sl.; *kišobran* se također može upotrebljavati samostalno ili s atributom (npr. etatiistički ~, nuklearni ~ itd.); i *paket* stoji često sam iako mnogo puta i s atributom (npr. euro ~, vlastiti ~, bogati ~, novi ~, ledeni ~ i sl.).

6.6.5. U procesu posuđivanja značenja zanimljive su dvije pojave: jedna je činjenica da se u većini slučajeva radi o značenjima koja su nova i u jeziku iz kojeg se posuđuje. Tako se i *mole* i *cake*, a i niz drugih riječi, javljaju u starijim engleskim rječnicima samo kao konkretni pojmovi, jednako kao i naša

*krtica* i naš *kolač*. Nova značenja riječi *mole* i *cake* i sličnih takvih riječi nalazimo u rječnicima neologizama (BDNE, SBDNE, DC i sl.) ili u novijim izdanjima standardnih rječnika (npr. COLL). Proces je, dakle, ovakav: 1) neka riječ dobiva u jeziku *x* novo značenje; 2) to novo značenje prenosi se u jezik *y* koji posuđuje od jezika *x*; 3) budući da u jeziku *y* već postoji riječ koja po svojem osnovnom značenju odgovara takvoj riječi u jeziku *x*, nema nikakve zapreke da se ona počne upotrebljavati i u novom značenju. (Muhvić-Dimanovski, 1990:151)

Druga je pojava to što se kod semantičkih posuđenica istovremeno može govoriti i o prevedenicama (dakako, doslovnim). Te se dvije kategorije nesumnjivo preklapaju, jer posuđujući neko novo značenje, mi u isti mah i prevodimo riječ koja to značenje nosi. S jedne strane prevodimo engl. riječ *mole* u domaću riječ *krtica*, s druge strane dodajemo joj novo značenje 'tajni agent'. Čini se, stoga, da je svaka semantička posuđenica istodobno i prevedenica; obrnuti odnos je, međutim, drukčiji, jer svaka prevedenica nije uvijek i semantička posuđenica. To znači da prevedenice potpuno pokrivaju kategoriju semantičkih posuđenica, dok semantičke posuđenice pokrivaju tek dio prevedenica. Grafički bi se to moglo prikazati ovako:



tj.  $SP \subseteq P$  (SP je podskup skupa P)

SP = semantička posuđenica

P = prevedenica

6.6.6. Pojavu preklapanja kategorije prevedenice i semantičke posuđenice primjećuju mnogi autori koji se bave ovom problematikom. Tako Wells (1985: 277) navodi primjer njem. *Flaschenhals* i smatra kako taj primjer, kao i mnogi drugi pojedinačni primjeri, ustvari mogu biti svrstani i u skupinu prevedenica (loan-translation) i u skupinu semantičkih posuđenica (semantic loan). E. Oksaar (1984:847) misli da je najčešće vrlo teško povući oštru granicu između prevedenica (Lehnübersetzung) i semantičkih posuđenica (Lehnbedeutung), naročito ako se radi o vremenski udaljenijim primjerima.<sup>29</sup> Ljung (1986:5) uključuje semantičke posuđenice (betydelselån) u skupinu prevedenica (översättningslån)<sup>30</sup>, dok Carstensen (1988) smatra kako prevedenice (loan-translation) vrlo često rezultiraju u semantičke posuđenice (loan-meaning)<sup>31</sup>. Kao jedan od primjera navodi također njem. *Flaschenhals* koji prema engl. *bottle neck* pored starog značenja 'grlo boce' dobiva novo značenje 'zastoj u prometu' (usp. naše 'usko grlo'). Ward (1986:326) pokazuje na primjeru ruskog *otkrytaja kniga* < engl. *open book* (u značenju 'iskrena politika, bez skrivenih poteza')

<sup>29</sup> »Es ist häufig schwer, eine scharfe Grenze zwischen Läs (Lehnübersetzung) und Lbed (Lehnbedeutung) zu ziehen, besonders für weit zurückliegende Zeiten.«

<sup>30</sup> »Vi finner även översättningslån, inklusive betydelselån, som ett måste, *Hä en bra dag och få kredit för något...*«

<sup>31</sup> »The loan-translation results in a loan-meaning: i.e. the German compound existed with a different meaning before the semantic loan entered the language.«

kako ima zaista dobrih razloga za tvrdnju da se dosta često kod prevedenica zapravo radi o semantičkim posuđenicama.<sup>32</sup> Babić (1984:10) dijeli prevedenice na one koje pripadaju tvorbi riječi koje zove prevedenicama i na one koje pripadaju samo semantici, a zove ih semantičkim posuđenicama. Dakle, i ovdje se te dvije kategorije jednim dijelom preklapaju.

6.6.7. Zanimljivo je da se iste semantičke posuđenice javljaju u više jezika, tj. razni jezici posuđuju neka nova značenja od jezika koji ih je prvi počeo upotrebljavati. Poslije drugog svjetskog rata, a naročito posljednjih godina, engleski (i britanski i američki) postao je izvorom mnogih novih naziva za nove pojmove, pa tako i izvorom nebrojenih posuđenica, ali i semantičkih posuđenica. Mnogi autori koji se bave ovom problematikom navode niz primjera za semantičke posuđenice iz engleskog i mahom su to isti izrazi. Tako Viereck (1986:116) navodi primjere za semantičku posuđenicu *Paket*, koja je u njemačkom pod utjecajem engl. *package* u značenju 'a group, combination, or series of related parts or elements to be accepted or rejected as a single unit' poprimila novo značenje i javlja se ili samostalno ili u složenicama poput *Sparpaket*, *Zwangspaket*, a Viereck (1980:15) navodi ih kao složenice *Steuerpaket*, *Fragenpaket* i *Sozialpaket*. Na austrijskoj televiziji (FS 2, 1. 9. 88. godine) čuli smo složenicu *Maßnahmenpaket*.

Ward (1986:326) potvrđuje *paket* i u ruskom, gdje se kao i u njemačkom javlja u istom novom značenju pod utjecajem engl. *package*.

U švedskom se također upotrebljava velik broj složenica s *paket*, pa u NOS nalazimo *informationspaket* (paket informacija), *läromedelspaket* (paket nastavnih pomagala), *skattepaket* (porezni paket), *undervisningspaket* (obrazovni paket), *åsiktspaket* (paket gledišta) itd., sve pod utjecajem engleskog.

I u hrvatskom imamo čitav niz slučajeva poput:

... *paket* krupnih prijedloga ... (D, 21. 10. 86)  
... koncepti društvenog razvoja i vanjskopolitičkih ciljeva u »*paketu*« ... (D, 13. 10. 87)

... *paket* novih mjera ... (V, 20. 10. 86)

... *paket* brojnih poskupljenja ... (VL, 11. 12. 87)

... da svome narodu pokloni bogati *paket* sloboda. (V, 20. 2. 88)

Uskoro novi *paket* optužaba (naslov) (V, 20. 2. 88)

... u ledenom *paketu* cijene ... proizvoda ... vraćene su ... (VL, 4. 3. 88)

Sličan je slučaj s riječi *generacija*, koja je također dobila novo značenje prema engl. *generation* (COLL: »belonging to a specified stage of development in manufacture, usually implying improvement«), i to mnogo šire od osnovnog značenja koje se odnosilo isključivo na ljudski rod — danas se *generacija* upotrebljava za tehnička dostignuća proizvedena u različitim razdobljima, i to obično bolje kvalitete:

... suvremenije *generacije* raketa ... (V, 8. 9. 87)

... nova *generacija* podmornica ... (V, 6/87)

... peta *generacija* kompjutera ... (VL 9. 8. 87)

Druga *generacija* antidepresiva su tzv. netricikličke supstancije (Referomed, 11/87)

<sup>32</sup> »Semantic induction is meaning-transference and results in 'loan-meanings'. It might reasonably be argued that often enough in loan-translations and loan-blends one has to do really with loan-meaning.«

... nova generacija udžbenika ... (Strani jezici, 1—2, 1985) itd.

U ovom se značenju generacija javlja i u njemačkom, pa tako Carstensen (1979:93) navodi primjer »dritte *Automobilgeneration*«, smatrajući to također semantičkom posuđenicom prema engl. *generation*, a na austrijskoj smo televiziji (FS II, 27. 11. 87. godine) čuli primjer »die neue *Videogeneration*«. Časopis *Auto Motor und Sport* (14. 3. 1987) piše »die neue *GTI-Generation*«, a u P.M. Computerheft (Januar/Februar 1988) našli smo primjer »Die sieben *Generationen der Speicherchips*...«

Englesko *generation* utjecalo je i na švedsko *generation*, pa tako NOS navodi primjere »en ny *generation* (av) datorer« (nova generacija kompjutora) i »tredje, fjärde och femte *generation kopior*« (treća, četvrta i peta generacija aparata za fotokopiranje).

Pretpostavljamo da je i francusko *génération* poprimilo svoje novo značenje pod utjecajem engleskog, iako u DMC Gilbert o porijeklu ne govori. Primjeri su, međutim, istog tipa kao i u drugim jezicima: »les centrales électriques de la deuxième *génération*«, »la troisième *génération* des ordinateurs«, »une nouvelle *génération* des climatiseurs« itd.

Primjeri koje smo upravo naveli pokazuju vrlo širok raspon primjene. Ima, međutim, semantičkih posuđenica novo značenje kojih je vrlo usko; one ustvari pripadaju specijaliziranim stručnim terminologijama. Takva je semantička posuđenica kompjutorski termin *miš* koji se javlja i u drugim jezicima (npr. franc. *la souris* /Science et vie micro, No. 23, Decembre 1985/, njem. *die Maus* /P. M. Computerheft, Januar/Februar 1988/, češko *mys* /usp. Salzmann, 1991:128/) pod utjecajem engl. *mouse* (COLL = 'a hand-held device used to control the cursor movement and select computing functions without keying'). Od kompjutorskih termina koji pripadaju skupini semantičkih posuđenica možemo u hrvatskom nabrojiti još nekoliko: *brana/vrata* < e. *gate*, *ljuska* < e. *shell*, *petlja* < e. *loop*, *sat* < e. *clock*, *stjenica* < e. *bug* itd. (usp. M. Mihaljević) Ovamo pripadaju još memorija < e. *memory*, meni < e. *menu* i program < e. *program(me)*<sup>33</sup>, koji su u odgovarajućim oblicima potvrđeni i u drugim jezicima (program npr. navode Klajn /1971:277/ za talijanski, Sigurd /1986:14/ za švedski, DA za francuski, a u P. M. Computerheft potvrdili smo program za njemački).

6.6.8. Od semantičkih posuđenica-glagola *pokrivati* je svakako jedan od onih vrlo čestih — javlja se čak u nekoliko novih značenja pod utjecajem engleskog *to cover* ('to work or be responsible for /a particular area or range of activity/'; 'to deal with'; 'to act as reporter or photographer on /a news, event etc. for a newspaper or magazine/):

... Italija *pokriva* 70% svjetske produkcije crtanog filma ... (V/11. 4. 87)

»*Pokriva*« sve: od cijena na tržnici do ... (V/9/87)

V. S. »*pokriva*« potrebe malog ekrana crtanim filmovima. (VL/77)

»*Pokrivao*« sam rat u Kambodži ... (D, 13. 10. 87)

... te su isplate bile »*pokrivene*« Društvenim dogovorom. (VL/16. 4. 88)

... ciljeve koje sada »*pokrivaju*« eurorakete ... (VL/2. 4. 87)

... elektronički »*pokriva*« takmičenje ... (St, 25. 7. 87)

<sup>33</sup> U posljednje vrijeme pojavila se još jedna vrlo česta semantička posuđenica: 'virus' < e. 'virus'. Donedavna samo medicinski termin, virus je u mnogim jezicima postao vrlo popularan izraz kompjutorskog žargona.

Isti je glagol u upotrebi i u francuskom pa i DA i DMC navode franc. *couvrir* kao semantičku posuđenicu ('emprunt sémantique'), odnosno kalk ('calque'), prema engl. *to cover* /ovo je još jedna potvrda u prilog tvrdnji kako se te dvije kategorije preklapaju!/. I Klajn (1971:280) smatra da se talijansko *coprire* u novinarskom žargonu upotrebljava pod utjecajem engleskog u značenju 'pisati o nekom događaju', a spominje i Alfara, koji to isto tvrdi za španjolsko *cubrir*.

Prema NOS, švedski glagol *täcka* također je usvojio ovo novo značenje pod utjecajem engleskog *to cover*.

Od glagola još je prilično čest *zalediti* ili *zamrznuti* < engl. *to freeze*:

... kada je iznenada ... »zaledio« ... sporazum s ... (VL, 17.9.86)

... kad su određeni problemi »zamrznuti« a red održavan ... (St, 25.7.87)

... da broj tih raketa ... ostane »zamrznut« ... (V, 11.4.87)

I u francuskom se prema DMC u istom novom značenju upotrebljava *geler* (iako ni ovdje nije eksplicitno rečeno da se radi o engleskom utjecaju), dok NOS navodi švedsko *frysa* koje se prema engl. *to freeze* u jednom od svojih značenja odnosi upravo na tu figurativnu upotrebu.

Mnogo uža, pa stoga i rjeđa, jest upotreba glagola *nahrniti* koji se u kompjutorskoj terminologiji koristi u smislu 'napuniti kompjutor podacima' i to ponovno prema jednom od značenja engl. *to feed* (naravno, također iz kompjutorskog žargona).

6.6.9. Od pridjeva-semantičkih posuđenica svakako je najčešći pridjev *vruć* koji se, osim što je frekventan, javlja i u nekoliko značenja. Jedno je 'aktualan, zanimljiv, ponekad teško rješiv', drugo 'ukraden ili prokrijumčaren', a treće 'u kojem je razvijena prostitucija'. Čini se da su prva dva značenja engleskog porijekla (što potvrđuje i NOS za pridjev *het* u švedskom /*het nyheter* (vruće novosti), *het* fräga (vruće pitanje); *heta* varor (vruća roba), *heta* pengar (vrući novci)/, dok bi treće moglo biti i francuskog porijekla (DMC navodi 'quartiers chauds'). U našim se primjerima najčešće javlja prvo značenje, drugo, doduše, nismo potvrdili u našem korpusu, ali se ono ipak povremeno upotrebljava, a za treće imamo dvije potvrde:

Mnogi projekti koji su ... izgledali jako vrući ... (V, 21.2.88)

Među »vruće« planove o ulaganjima stranaca ... (V, 21.2.88)

... izbijala i napetost, kad su pokrenuta »vruća pitanja«. (VL, 30.1.88)

... su se neke odnosile na zaista »vruće teme« ... (V, 31.1.88)

... a okrugli stol posvećen toj »vrućoj temi« ... (V, 17.4.88)

... pariška četvrt ... poznata po »vrućem« noćnom životu ... (V, 4.10.87)

... u pariškoj četvrti Pigalle koja ... već neko vrijeme nije smatrana posebno »vrućom«. (V, 4.10.87)

Ovdje, naravno, ne uzimamo u obzir pridjev 'vruć' kao sastavni dio višesložnih izraza poput *vruća jesen*, *vruća linija*, *vruće hlače*, *vruće pecivo* ili (*biti*) *vrući krumpir*, jer prema našim kriterijima on u toj funkciji ne pripada kategoriji semantičkih posuđenica.

Jedan od najaktualnijih pridjeva danas je nesumnjivo *zelen* < nj. *grün*. Taj je pridjev, čini se, prvo došao u imeničkoj funkciji prema nj. *die Grünen* (u vezi s političkom strankom), pa se termin 'zeleni' / 'Zeleni' javljao u početku samo kad se radilo o njemačkoj stranci, a kasnije i za sve ostale, čak i za naše ekološki orijentirane grupe, udruženja a danas i stranke. Kasnije se sve više upotrebljava i pridjev, i to u smislu 'koji ne zagađuje okolinu'. Teško je, me-

dućim, definitivno reći da je i to utjecaj njemačkog. U svakom slučaju, osim 'zelenih poslanika', koji se, očito, odnose na političku stranku, imamo 'zeleni benzin', 'zeleni vlak' (ne radi se o specijalnom vlaku ŽTP-a koji nosi to ime!), 'zeleni jedrenjak' i sl. I ovdje su izuzeti primjeri u kojima se 'zelen' javlja kao dio višesćalnog izraza kao npr. u *zelena pluća svijeta*, *zeleni pojas*, *zelena linija* itd.

U posljednje vrijeme dosta je čest i pridjev *piratski*, koji je pod utjecajem engleskog *pirate* (u značenju 'ilegalan') sada u upotrebi kad se govori o ilegalnim video studijima (snimkama), radio-stanicama i sl.

6.6.10. Od semantičkih posuđenica-priloga možemo navesti svega dvije: *uživo* i (kao varijantu) *naživo* < engl. *live*:

... kada je ... posljednji put nastupio *uživo*. (V, 3/88)

... da se snimalo u studiju ili *naživo*. (V, 1973).

6.6.11. Uz navedene semantičke posuđenice mogli bismo ih spomenuti još priličan broj, prije svega engleskog porijekla, što je i razumljivo jer se, kao što smo kazali, kod mnogih semantičkih posuđenica radi o značenjima koja su nova i u jeziku-izvoru, a engleski u stvaranju novih termina nesumnjivo prednjači. Neke od njih (npr. *kolač* i *radionica*) opisane su detaljnije u Muhvić-Dimanovski (1990:154, 155), dok ovdje navodimo *krticu* i *spavaonicu* kao još dvije od mnogobrojnih zanimljivih ilustracija:

*krtica* < e. *mole* (vidi značenje navedeno na str. 157)

... da je Roger Hollis ipak bio »*krtica*« ... (D/2. 12. 86)

... prislušni uređaji CIA i »*krtice*« u mnogim prijateljskim zemljama. (V/4. 10. 87.)

... da je ta »*krtica*« upravo Abrivard ... (VL/13. 4. 87)

... najkrupnija »*krtica*« koju je Sovjetski Savez ikada imao ... (D/2. 12. 86.)

... u potrazi za »*krticom*« iz rukovodstva IRA-e koja je izdala detalje ... (VL, 9. 3. 88.)

*spavaonica*<sup>34</sup> < engl. *dormitory* (u značenju: WNWD = 'a suburb of a large city, esp. one that lacks recreational and cultural activities of its own')

... ipak se moramo vratiti u novokomponirane *spavaonice* ili u zapuštene donjogradske veže. ... (D, 30. 6. 87)

... ogorčeni na *spavaonice* u Novom Zagrebu ... (St, 25. 7. 87)

Htio bih skinuti s arhitekata ... optužbu da su radili »*spavaonice*« (St, 25. 7. 87)

Novozagrebačka bi se naselja uskoro mogla osloboditi atributa *spavaonica* u kojima stanovnici mogu zadovoljiti tek najosnovnije potrebe. (V/3. 10. 87)

... i svojevrsni gastronomski i kulturni centar zagrebačke *spavaonice*. (VL, 6. 2. 88)

6.6.12. Što se tiče semantičkih posuđenica iz njemačkog, one su u prvom redu starije, a čini se da ih je i manje, pogotovo kad se radi o novijim značenjima. Rammelmeyer (1975) navodi slijedeće primjere semantičkih posuđenica,

<sup>34</sup> E. 'dormitory' dalo je svoje značenje mnogim jezicima, međutim, ne reproduciraju je svi na isti način. Dok je kod nas to 'spavaonica', u francuskom su načinjene polusloženice 'ville-dortoir', 'quartier-dortoir', 'commune-dortoir' (vidi DMC), švedski ima složenicu 'sovstad' (vidi NOS) kao i danski 'soveby' (vidi Sørensen, 1973:97), a španjolski 'ciudad-dormitorio' (vidi Sørensen, ibid).

odnosno »Lehnbedeutung«, kako ih on zove, za koje smatra da su poprimiti nova značenja pod utjecajem njemačkog:

- bubati* < njem. *pauken* (učiti)
- članak* < njem. *Artikel* (novinski)
- drečav* < njem. *schreiend* (boje)
- drečeći*
- tiskati* < njem. *drucken* (štampati)
- tkivo* < njem. *Gewebe* (u biološkom smislu)
- vatra* < njem. *Feuer* (u vezi s vojskom)

Od semantičkih posuđenica koje Rammelmeyer ne navodi možemo dodati *jaslice* < nj. *Krippe* ('ustanova za boravak vrlo male djece, prije vrtića'), zatim *lovac* < nj. *Jäger* ('tip vojnog aviona'). O pridjevu '*zelen*', koji, bar prema onome što smo mogli zaključiti na temelju primjera iz našeg korpusa, novo značenje također dobiva iz njemačkog, već smo govorili.

6.6.13. Semantičkih posuđenica francuskog porijekla gotovo da i nema. Osim mogućeg jednog značenja pridjeva '*vruć*' (prema fr. '*chaud*'), o kojem je bilo govora ranije, navodimo još i pridjev *suh* < franc. *sec* u značenju 'trpak', 'ne sladak' (kad se govori o vinu ili nekom drugom alkoholnom piću):

... više volim čašicu *suhog* šerija. (S/15. 12. 68.)

Ako vam je podrum zračan, a vina bijela, *suha*, možete ih odmah poslužiti. (Karapandža, Moji najdraži recepti, 1983)

Francuskog je porijekla i semantička posuđenica *patka* < fr. *canard* u značenju 'novinarska patka, tj. lažna vijest'. Nije, doduše, sigurno da smo to značenje preuzeli izravno iz francuskog ili posredovanjem njemačkog, koji također ima *Ente* < fr. *canard* u istom tom značenju (usp. Schottmann, 1977:31).

6.6.14. Na kraju ćemo navesti još dvije semantičke posuđenice koje su specifične po tome što im je dodatno značenje vrlo suženo, dok je osnovno značenje riječi koja je to novo značenje poprimila vrlo široko. Radi se o primjerima *Otok* i *Zaljev*, koji, sasvim je očito iz konteksta (a i zbog pisanja velikim slovom), ne označuju bilo koji otok ili bilo koji zaljev, nego su sinonimi za Veliku Britaniju, odnosno Perzijski zaljev.

## 6.7. Poluprevedenice

6.7.1. Poluprevedenice su kategorija koju mnogi autori ne izdvajaju iz šire skupine hibridnih složenica (usp. Babić, 1986:44–48), što je u neku ruku i opravdano s obzirom na činjenicu da se u oba slučaja radi o izrazima koji sadrže po jedan strani i jedan domaći element. Većina autora tako i nema specijalan termin za ovu kategoriju već govori samo o hibridima. Pojedini autori, međutim, promatraju ovu kategoriju kao zasebnu a i s posve drugačijeg aspekta i zovu je 'Teillehnwort' (usp. Schumann, 1965:81), odnosno 'poluposuđenica' ili 'polukalk' (usp. Muljačić, 1968:17). Polukalk kao termin navodi i Simeon (1969) i kaže kako je to »djelomični kalk«. U našem smo se istraživanju odlučili za termin poluprevedenica, iako, naravno, i poluposuđenica ima svoje opravdanje, jer gledajući s aspekta stranog elementa, ta kategorija svakako graniči s kategorijom posuđenica i jednim se dijelom preklapa s njome. S druge strane, ona jednako tako graniči i s kategorijom prevedenice, pa je tako i naziv poluprevedenica opravdan. Iako se bez sumnje može reći da su polupre-

vedenice i hibridne složenice vrlo bliske kategorije, smatramo da ipak ima razloga da se one promatraju kao zasebne skupine: nije isto ako se kakva strana sastavnica pojavi u svezi s bilo kojom domaćom, ili ako je ta domaća sastavnica doslovni prijevod jednog od elemenata stranog modela. Prema našim kriterijima, u prvom se slučaju radi o hibridnoj složenici, a u drugom je riječ o poluprevedenici. Muljačić (1968:17) smatra da »kod poluposuđenica... treba razlikovati dva slučaja: a) kad je strani element moguć jedino u tom kontekstu; b) kad je moguć i drugdje.« Naše je mišljenje da bi, dakle, tip a) bio poluprevedenica, a tip b) hibridna složenica.

Poluprevedenice nastaju slijedećim procesom: jedan se dio složenog (obično dvočlanog) izraza preuzima u originalnom obliku iz jezika-davaoca (uz adaptaciju na fonološkoj i/ili morfološkoj razini ili bez nje), a drugi se dio prevodi, i to najčešće doslovno.

6.7.2. Poluprevedenice iz našeg korpusa podijelili smo u nekoliko tipova, a razlikuju se a) prema poretku domaćeg, odnosno posuđenog, elementa i b) prema tome je li strani element morfološki neadaptiran, dakle u obliku u kojem se javlja u jeziku davaoca, ili je adaptiran po načelima jezika primaoca. U prvu grupu (a) uvrstili smo slijedeće primjere podijeljene na dvije podskupine:

1. Polusloženice u kojima prvi, i to strani, element nije morfološki adaptiran:

beat-književnik < engl. beat-poet  
baby-lice < engl. baby-face  
dafl-kaput < engl. duffel coat  
gol-linija < engl. goal line  
kontakt-leća < engl. contact lense  
mini-suknja < engl. mini skirt  
šoužena < engl. show woman  
video-gadost < engl. video nasty itd.

2. Dvočlane izraze u kojima je poredak obrnut, tj. na prvom se mjestu nalazi domaći, a na drugom strani element:

noćni klub < engl. night club  
putni ček < engl. traveler's check  
tvrđi disk < engl. hard disk  
željezna leđi < engl. iron lady  
staklenički efekt < e. greenhouse effect itd.

U skupinu (b) uvršteni su primjeri nekoliko podskupina:

1) dvočlani izrazi u kojima je strani element na prvom mjestu ali je adaptiran — najčešće se radi o pridjevima koji su dobili domaći nastavak:

američki san < engl. American dream  
fleksibilni odgovor < engl. flexible response  
generacijski raskol < engl. generation gap  
strateško oružje < engl. strategic arms  
tehnološki jaz < engl. technology gap itd.

2) dvočlani izrazi u kojima je prvi element posuđenica, a drugi domaća imenica u genitivu (pri tome nije sačuvan redosljed elemenata iz jezika davaoca):

banka podataka < engl. data bank  
diplomacija topovnjača < engl. gunboat diplomacy  
lista čekanja < engl. waiting list

trust mozgovna < engl. brain trust  
detektor laži < engl. lie detector itd.

3) dvočlani izrazi u kojima je prvi element domaća riječ a drugi posuđenica:  
miroljubiva koegzistencija < engl. peaceful coexistence  
pješačka zona < njem. Fußgängerzone  
tvrda linija < engl. hard line  
visoka tehnologija < engl. high technology  
vruća linija < engl. hot line i sl.

4) dvočlani izrazi u kojima je na prvom mjestu domaći element, a na drugom posuđeni element u genitivu:  
zakon linča < engl. lynch law

5) višočlani izrazi u kojima se javlja prijedložna konstrukcija:  
beba iz epruvete < engl. test-tube baby  
element u tragovima < njem. Spurenelement  
guma za žvakanje < engl. chewing gum  
ljudi za kontakte < engl. contactmen

6) u dva je slučaja umjesto skraćenog oblika stranog elementa (kakav nalazimo u jeziku davaocu) u nas upotrijebljen puni oblik:  
pulover-haljina < franc. robe-pull  
zračni autobus < engl. airbus

Neki se dvočlani izrazi pojavljuju u više različitih tipova koji se upotrebljavaju paralelno — oni se mogu svrstati i u više podgrupa jer po nekim svojim karakteristikama spadaju u jednu, a po drugima u neku drugu skupinu:  
žvakaća guma — guma za žvakanje  
sendvič-ljudi — ljudi sendviči  
surogat majka — majka surogat  
gol-linija — golna linija  
kontakt-leća — kontaktne leće itd.

6.7.3. Jasno je da bi se prema drugim kriterijima svi navedeni primjeri mogli smatrati i hibridnim složenicama — oni to i jesu, ako na hibride gledamo kao na kategoriju kojoj pripadaju »riječi tvorene od sastavnica koje pripadaju raznim jezicima« (vidi Babić, 1986:44). Poluprevedenice možemo u tom smislu promatrati ili kao podskupinu hibridnih složenica, ili kao kategoriju koja se s hibridima preklapa. U slijedećim ilustracijama pokazat ćemo u čemu je bit problema:

u primjeru *bebi-lice* radi se o poluprevedenici engl. *baby-face*, dok u nizu drugih dvočlanih izraza s engl. *bebi* (ili *baby*) možemo govoriti o hibridima, npr. ~ *žičara*, ~ *frizura*, i sl.

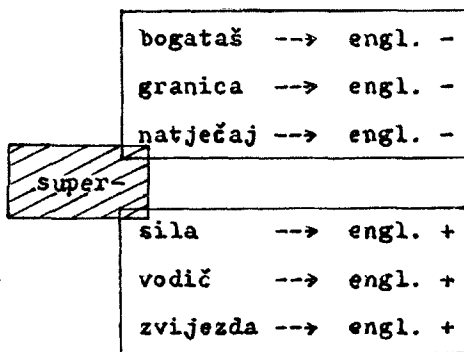
Isto ćemo tako *mini-suknju* smatrati poluprevedenicom engl. *mini skirt*, dok ćemo primjere poput ~ *knjiga*, ~ *val*, ~ *sastanak na vrhu* i sl. svrstati u kategoriju hibrida.

*Supersilu* ćemo smatrati poluprevedenicom od engl. *superpower*, jednako kao i *superzvijezdu* od engl. *superstar* ili *supervodič* od engl. *superconductor*. Međutim, primjere poput *supernatječaj*, *supergranica*, *superbogataš* i sl. svrstat ćemo u skupinu hibridnih složenica.

Primjer *pin-up djevojka* < engl. *pinup girl* ubrojiti ćemo u skupinu poluprevedenica dok će složenice poput *pin-up kalendar* i *pin-up materijal* biti uvrštene u grupu hibridnih riječi.

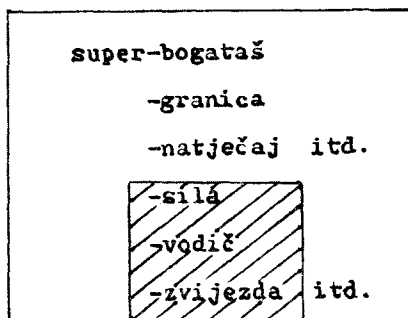
*Raglan rukav* je prema tom principu poluprevedenica od engl. *raglan sleeve* dok je *raglan kroj* hibridna složenica. Nismo doduše našli u korpusu ali je moguće zamisliti i druge primjere hibridnih riječi s engl. *raglan* (~ *kaput*, ~ *model*, ~ *haljina* i sl.).

Pokušat ćemo na primjerima sa *super-* grafički prikazati odnos između te dvije kategorije:



Dakle, kategorija hibridne složenice i kategorija poluprevedenice preklapaju se u elementu *super-* koji je zajednički za oba skupa.

S druge strane, možemo to prikazati i na drugi način:



Dakle, unutar većeg skupa hibridnih složenica sa stranim elementom *super-*, nalazi se i podskup poluprevedenica s tim istim elementom.

Jasno je da se upravo kod riječi poput *mini*, *super*, *baby* i sl. može i u engleskom očekivati bezbroj novih složenica, jer su te riječi vrlo aktivne u tvorbi i neprestano se pojavljuju novi izrazi upravo s tim sastavnicama. Teoretski bi

se moglo dogoditi da se i u engleskom pojavi npr. *baby-lift* (bebi-žičara) — u tom bismo slučaju našu hibridnu složenicu morali »prekvalificirati« u poluprevedenicu. Naravno, još se češće takva pojava može očekivati kod sastavnica sa *super* i *mini*, od kojih se zaista gotovo svakodnevno stvaraju novi složeni izrazi i u engleskom i u mnogim drugim jezicima. Tako se 'super' kao sastavni dio nebrojenih složenica javlja u španjolskom (usp. Pratt, 1986:364), danskom (usp. Sørensen, 1986:42), ruskom (Ward, 1986:326) — da navedemo samo neke jezike u kojima je taj prefiks (ili pridjev) vrlo aktivan.

Da se radi o poluprevedenici a ne o hibridu, još se lakše može utvrditi u slučajevima u kojima su sastavnice (strana i naša) u takvoj kombinaciji da se, bez dobra poznavanja samog pojma što ga označuju, ne mogu protumačiti. Takav je slučaj poluprevedenica *blind-okvir* < njem. *Blindrahmen*. Sličnih je primjera priličan broj — od *diplomacije topovnjača* i *fleksibilnog odgovora*, dakle uvriježenih političkih termina koji već zbog svoje specifične tematike ne moraju biti poznati prosječnom čitaocu (govorniku), pa do izraza poput *ljudi-sendiči*, *dafl-kaput* ili *meki pornić* koji ne pripadaju nekoj specijaliziranoj terminologiji, pa ipak ne moraju biti svima razumljivi bez šireg konteksta.

6.7.4. Zanimljiva je pojava da se neke poluprevedenice javljaju kao međufaza između posuđenice i doslovne prevedenice. Tako dolazi do toga da se istovremeno upotrebljavaju tri oblika za isti pojam:

od njem. *Blindrahmen* > *blindrama* — *blind-okvir* — *sljepi okvir*;

od engl. *duty free shop* > *djuti fri šop* — *djuti fri dućan* — *bescarinska trgovina*;

od engl. *personal computer* > *personalni kompjutor* — *osobni kompjutor* — *osobno računalo*.

6.7.5. Konačno, treba reći da se mnogi autori u svojim radovima osvrću upravo na ovu graničnu kategoriju koja jednim dijelom zadire u posuđenice (ili hibridne složenice), a drugim u prevedenice. Čini se da je prilično teško naći zadovoljavajuće rješenje pri kategorizaciji te skupine.

Duckworth (1979:222 i 243) smatra da se kod složenica u kojima se jedan dio preuzima kao strana riječ a drugi reproducira domaćim elementom radi o miješanoj riječi koja je dijelom posuđenica a dijelom prevedenica. On takvu složenicu zove *Lehnverbindung*<sup>35</sup> i želi na neki način istaći njezin položaj između tih dviju kategorija.

I A. Stene (1945:174) navodi primjere iz norveškog te pokazuje kako je kod složenica poput *folball*, *filmstjerne* i *bokseklubb* teško na zadovoljavajući način upotrijebiti termin 'hybrid formation' kad je npr. *filmstjerne* ustvari kalk od engl. *filmstar*.<sup>36</sup> Iako autorica ne ulazi u dublju analizu te pojave, očito je da primjećuje kako se kategorije hibrida i prevedenice jednim dijelom preklapaju.

<sup>35</sup> »Es entsteht ein gemischtes Wort — halb Fremdwort oder Lehnwort, halb Lehnübersetzung. Es wird hier als Lehnverbindung bezeichnet.

Ich finde es wichtig, diesen Entlehnungstyp von den anderen zu unterscheiden und seine Mittelstellung zu betonen.«

<sup>36</sup> »Cases like *folball*, *filmstjerne*, *bokseklubb* show how difficult it is to use the linguistic term 'hybrid formation' in a satisfactory way.«

Ward (1986:325) za neke riječi koje je ruski posudio iz engleskog kaže kako su zapravo na pola puta između prevedenica (loan translation) i hibrida (loan-blend).<sup>37</sup>

E. Oksaar (1984:850) pita se kako bi se mogle klasificirati hibridne složenice (Hybridkomposita) s obzirom na to da su to složenice kod kojih su određeni elementi preuzeti od modela, dok su drugi reproducirani supstitucijom. Zaključuje kako je to kategorija koja se može ubrojiti i u posuđenice (Lehnwörter) i u formalno-značenjsku tvorbu (Lehnbildung) koja uključuje i prevedenice (Lehnübersetzung).<sup>38</sup>

Zanimljivo je da i Simeon (1969) 'polukalk' tumači kao »djelomični kalk« a čitaoca upućuje na natuknice 'hibridna riječ', 'hibrid' te 'kalk' što jasno pokazuje kako tu kategoriju smatra dijelom hibridom, dijelom kalkom.

Na kraju želimo još jednom ponoviti da, upravo zbog raznih pristupa ovom problemu, hibridnu složenicu nesumnjivo treba promatrati kao širu kategoriju, a poluprevedenicu kao tek jedan od njezinih podskupova; isto je tako očito da se i jedna i druga kategorija javljaju kao međufaza između posuđenice i prevedenice, što posebno dolazi do izražaja upravo u kategoriji poluprevedenice.

## 6.8. Morfološke i tvorbene osobine prevedenica

6.8.1. Kao i u cijeloj ovoj studiji, tako i u ovom poglavlju, termin prevedenica uzimamo u najširem smislu i obuhvaćamo na taj način sve kategorije od doslovne prevedenice do semantičke posuđenice.

Zanimaju nas prije svega tvorbene osobine prevedenica, no one su usko vezane uz morfološke osobine, jer su ta dva aspekta gotovo nedjeljiva. Naime, kao što vidimo kod E. Barić i sur. (1979:227), »razlika je između tvorbene i morfološke analize u tome što se tvorbene mogu analizirati samo tvorenice, dakle izvedenice i složenice, a morfološki se analiziraju i tvorbene nedjeljive riječi.« Kako naš materijal sadrži i tvorenice i jednostavne riječi, nužno je da i jedne i druge obradimo i klasificiramo.

Osim toga, u našem je korpusu prisutno nekoliko vrsta riječi (iako, dajmo, najviše imenica), pa i tu činjenicu treba uzeti u obzir.

Moramo svakako naglasiti da smo u analizi prevedenica s tvorbene gledišta uglavnom slijedili teoretski pristup što ga u *Tvorbi riječi u hrvatskom književnom jeziku* iznosi S. Babić; smatrali smo da je, zbog svoje iscrpnosti, upravo ta knjiga dobra podloga za kategoriziranje naših primjera u određene tvorbene obrasce.

### 6.8.2. Imenice

#### 6.8.2.1. Jednostavne, nedjeljive riječi

Jednostavne, nedjeljive riječi nisu tvorbene (Barić i sur., 1979:225), drukčije rečeno, »ne možemo ih rastaviti u manje dijelove koji bi bili samostalne

<sup>37</sup> »Some words which Russian has borrowed from English might be thought of as forming a category midway between loan-translations and loan-blends.«

<sup>38</sup> »Wie sind die Hybridkomposita... zu klassifizieren? Es sind Zusammensetzungen, bei denen gewisse Elemente des Vorbildes übernommen, gewisse andere wiedergegeben werden. Man kann sie zu Lehnwörtern oder Lehnbildungen zählen.«

riječi« (Brabec, Hraste, Živković, 1968:168). Neki ih autori (ibid, 168) zovu i prostim (nesloženim) riječima.

Najveći broj imenica — jednostavnih riječi iz našeg korpusa pripada kategoriji semantičkih posuđenica. Radi se o domaćim riječima (ili posuđenicama starijeg datuma koje više i ne osjećamo kao tuđe) što su poprimile neko novo, dodatno značenje a po svojim se morfološkim osobinama nisu promijenile. Tako nalazimo semantičke posuđenice brana, broj, cirkus, kolač, košara, krtica, lanac, leptir, ljuska, miš, otok, paket, papir, petlja, puran, sat, stjenica, veza, zvijezda. Kad bismo ovu skupinu promatrali s tvorbenog stajališta, tada bismo je trebali okarakterizirati kao »semantičku tvorbu« (vidi Babić, 1986:37) jer se zapravo radi samo o proširenju ili prijenosu značenja.

Uz semantičke posuđenice javlja se i, brojčano neusporedivo manja, skupina eliptičnih oblika višechlanih naziva: daska < daska za jedrenje i rep < konjski rep.

#### 6.8.2.2. Izvedenice

Kad govorimo o izvedenicama, mislimo na takav način tvorbe kod kojeg se osnovi jedne riječi dodaje tvorbeni formant (usp. Babić, 1986:24).

Izvedenice iz našeg korpusa zastupljene su u nekoliko kategorija: u semantičkim posuđenicama, eliptičnim oblicima višechlanih naziva te djelomičnim prevedenicama i formalno nezavisnim neologizmima. Navest ćemo ih redom, prema kategorijama kojima pripadaju — jedina su iznimka semantičke posuđenice koje ne navodimo, jer su to domaće riječi sa, sasvim logično, domaćim formantima.

##### I. Eliptični oblici višechlanih naziva

- aš — daskaš < daska < daska za jedrenje
- ar — daskar < daska < daska za jedrenje
- ić — vrtić < dječji vrtić
- ak — buvljak < buvlja pijaca
- ica — sapunica < sapunska opera
- ovac — samovac < uradisamovac < uradi sam

##### II. Djelomične prevedenice i formalno nezavisni neologizmi

- ac — džeparac, suzavac
- ač — zamrzivač
- aš — krstaš
- ar — gusjeničar
- ak — hladnjak, nabujak, štednjak
- ik — mjesečnik, tjednik
- ica — ledenica, lončanica, ljetnica, trajnica
- nica — posjetnica, slikovnica, zalogajnica
- ika — limunika
- ovka — vjetrovka
- aljka — koturaljka (najčešće u množini: koturaljke)
- ača — cvjetača
- arka — košarka

##### III. Doslovne prevedenice

Od ove kategorije naš korpus sadrži samo jedan primjer izvedenice, i to imenicu muškog roda na -ar: gubičar < nj. Schnauzer.

### 6.8.2.3. Složeni oblici

Slaganje se razlikuje od izvođenja po tome što pri slaganju novi izrazi nastaju od najmanje dviju (a često i više osnova), a ne samo od jedne, kao pri izvođenju. Novu riječ koju dobivamo slaganjem zovemo složenicom ili kompozitom (usp. Babić, 1986:30). Složenice se javljaju najčešće sa spojnicima -o-, -e- ili -i-, no ima ih i bez spojnika. Razlikujemo nekoliko vrsta složenih oblika: čiste složeniце, složeno-sufiksalsnu tvorbu, sraščivanje, polusloženiće, prefiksalsnu tvorbu, prefiksalsno-sufiksalsnu tvorbu i prefiksalsno-složenu tvorbu (usp. Babić, 1986:30). Ovakvom smo se podjelom poslužili u svrstavanju naših primjera:

#### I. Čiste složeniće

Čiste su složeniće ona vrst složenića u kojima se kao prvi dio pojavljuju imenica, pridjev, zamjenica, broj, glagol ili prilog, a drugi je dio uvijek imenica u nominativu (usp. Babić, 1986:320).

Čiste složeniće relativno su rijetke u hrvatskom jeziku, vrlo često su to prevedenice i nisu uvijek besprijeorne za jezični osjećaj (vidi Babić, ibid, 320).

Naše ćemo primjere podijeliti u nekoliko podskupina prema osnovi prvog dijela složeniće.

a) *imenička osnova*: parobrod, svjetonazor, nosorog; osim ovih pojavljuju se i dvije poluprevedenice: raketoplan i vrpčoteka (o *-teka* vidi i Babić, 1986: 323—324).

b) *pridjevna osnova*: maloprodaja; od poluprevedenica minisuknja, super-sila i superzvijezda.

c) *zamjenička osnova*: samoposluga

d) *priložna osnova*: poluvrijeme, polusvijet, velesila.

Nismo naišli na primjere s brojevnom ili glagolskom osnovom u prvom dijelu složeniće.

#### II. Složeno-sufiksalsna tvorba

U ovom tipu tvorbe postoji nekoliko načina na koje se oblikuju složeniće, ovisno prije svega o osnovi. Tako u prvom dijelu mogu doći imeničke, zamjeničke, brojevne i priložne osnove, a u drugom glagolske, dok je sufiks 0. Od primjera iz ove skupine navest ćemo kišobran, neboder, rukomet, nogomet, vjetrobrian i zrakoplov (sve su ove složeniće iz kategorije djelomičnih prevedenica ili formalno nezavisnih neologizama, osim kišobrana, koji pripada grupi semantičkih posuđenica).

Drugu skupinu čine složeniće u kojima se u prvom dijelu javljaju imeničke, pridjevne, zamjeničke, brojevne i priložne osnove, u drugom samo imeničke, a kao sufiks dolazi neki od uobičajenih poput -ac, -aš, -ar i sl. Na taj su način oblikovane slijedeće prevedenice: crvenokožac, čvrstorukaš, jagoglavac, novovalac, podmornica, radoholičar, radoholizam, samograditelj, stolnotenisač, teškometalac, tjelograditelj, tjelograditeljka, tjelohranitelj.

#### III. Polusloženiće

Polusloženiće se obično smatraju jezičnom pojavom koja je na granici između sintakse i tvorbe, a radi se ustvari o dvjema riječima združenim u jednu, pri čemu svaka zadržava svoj naglasak (vidi Babić, 1986:32). Polusloženiće su vrlo česte među prevedenicama, i to u tri kategorije: doslovnim i djelomič-

nim prevedenicama, a najčešće poluprevedenicama. Izdvojit ćemo primjere upravo prema tim kategorijama:

a) doslovne prevedenice: čovjek-žaba, kit-ubojica, žarulja-štediša, haljina-kaput, haljina-košulja i niz drugih.

b) djelomične prevedenice: grad-pobratim, grad-prijatelj, T-majica (u vezi s potonjim primjerom autorice Barić i Malić /1976/77/:101/ kažu kako su »uzorci sa slovom abecede ili alfabeta kao prvim dijelom sveze npr. G-žica, A-dvorana, X-pogon, X-član i sl. tudi hrvatskom ili srpskom jeziku« i preporučuju da se takve sveze prilagode našem sustavu u kojem je bolje reći žica G, dvorana A i sl. U skladu je s time primjer iz našeg korpusa dan D prema eng. D-day koji nijednom nismo našli u obliku D-dan.

c) poluprevedenice: banana-republika, beat-književnik, čarter-let, gol-linija, harmonika vrata, kikiriki maslac, kontakt-leća, majka surogat, mas-kultura, meč-lopta, paket-aranžman, paket-bomba, raketa-nosač, raketa-presretač, sendvič-ljudi, staklo-plastika, šoužena, video-gadost itd.

Iako bi se polusloženice trebale redovito pisati s crticom (-) koja je i »grafijski znak za prepoznavanje polusloženica« (Barić i Malić, 1976:90), iz naših se primjera vidi, a to je i u skladu s konstatacijom ovih autorica, da nije uvijek tako i da se često polusloženice pišu ili zajedno, ili rastavljeno bez crtice. S druge strane, u slučajevima u kojima se kao prvi dio javlja nesklonjiv tudi pridjev ne bi, prema mišljenju E. Barić i D. Malić, trebalo pisati crticu jer se oni ponašaju kao i svi drugi pridjevi. Kao primjere navode maks, midi i mini suknje, veler skupina, pop pjevač itd. (vidi naveden članak str. 100). Takvi su primjeri i naši: blind okvir, dafl-kaput, gogo-djevojka i ski-dizalo, iako bi se ustvari mnoge od ranije citiranih polusloženica mogle interpretirati na isti način (npr. beat-književnik ili mas-kultura).

#### IV. Prefiksna tvorba

Kod ove vrste tvorbe u prvom se dijelu složenice javlja prijedlog ili niječnica *ne* (vidi Babić, 1986:33). U našem je korpusu vrlo malen broj takvih složenica — dvije od njih s *ne*: neknjiga i nepriča, a samo jedna s prijedlogom: međusklop. Ovamo bi se eventualno mogli svrstati i primjeri supersila i superzvijezda, ako super uzmemo kao prefiksni morfem (što je moguće), a ne kao pridjev kao što smo učinili (usp. 6.8.2.3.).

#### V. Prefiksno-sufiksna tvorba

Pored prefiksa, kod ove se vrste složenica dodaje i sufix, pa tako od prevedenica u ovoj skupini imamo primjer vanzemaljac.

#### VI. Skraćenice

Postoje dvije vrste skraćenica: jedne nastaju tako da se skрати neka duža riječ, a druge da se nova riječ oblikuje od početnih slova ili slogova nekog višeečlanog pojma (vidi Babić, 1986:34).

Od prve vrste nalazimo u korpusu prevedenica primjere žvaka < žvakaća guma i samovac < uradisamovac. Od druge vrste tu su NLO < nepoznati/neidentificirani letjeći objekt i SAD < Sjedinjene Američke Države.

##### 6.8.2.4. Višeečlani nazivi

Prema Babiću (1986:37), stvaranje novih pojmova vezom dosadašnjih riječi »ne možemo ubrajati u pravu tvorbu jer se... njime ne povećava broj oznaka,

nego samo broj značenja.« Zato je Babić zove »sintaktičko-semantičkom tvor-  
bom«.

Kod prevedenica, međutim, upravo je broj takvih višeečlanih naziva znatno najveći. Ta činjenica ne čudi, jer prevedenice konačno i nastaju uvođenjem nekog stranog pojma za koji treba naći odgovarajući naziv. A upravo se takvom vezom dviju (ili više) domaćih riječi mogu prilično lako reproducirati strani modeli.

Višeečlani nazivi mogu biti dvočlani, tročlani ili (rjeđe) sastavljeni od više riječi. Različitih su struktura, pa ćemo ih i obraditi prema slijedećim tipovima:

### *I. pridjev + imenica*

Ovaj je tip vrlo čest među prevedenicama, a reproducira isti takav tip u engleskom ili francuskom (osim što je u francuskom obavezan obratan poređak), složenicu u njemačkom ili ponekad prijedložnu konstrukciju (u francuskom: sa *de* ili *d'*).

I.a — reprodukcija engleskog ili francuskog modela:

- akciono slikarstvo < e. action painting
- brza hrana < e. fast food
- crna jama < e. black hole
- crna kutija < e. black box
- crni film < fr. film noir
- čvrsta valuta < e. hard currency
- džepna knjiga < e. pocket book
- građanska neposlušnost < e. civil disobedience
- Izravna akcija < fr. Action directe
- meko spuštanje < e. soft landing
- mrtva priroda < fr. nature morte     itd.

Treba napomenuti da se u ovoj skupini nalaze i dvočlani izrazi koji kao paralelne oblike imaju polusloženice iz 6.8.2.3., kao npr. gol-linija i golna linija, kontakt-leća i kontaktna leća, mas-kultura i masovna kultura.

I.b — reprodukcija njemačkih složenica:

- bablje ljeto < nj. Altweibersommer
- brusni papir < nj. Schmierepapier
- građanska inicijativa < nj. Bürgerinitiative
- ispušni lonac < nj. Auspufftopf
- krunski svjedok < nj. Kronzeuge
- munjeviti rat < nj. Blitzkrieg     itd.

I.c — reprodukcija francuske prijedložne konstrukcije:

- državni udar < fr. coup d'état
- morski plodovi < fr. fruits de mer

### *II. imenica + imenica u genitivu*

Ovaj je tip također vrlo čest, a povremeno se izmjenjuje s prethodnim, pa ponekad nalazimo usporedne oblike. Obrazac imenica + imenica u genitivu reproducira različite strane modele: pridjev + imenicu, prijedložnu konstrukciju, složenicu i sl. (bez obzira na to da li iz engleskog, francuskog ili njemačkog). Primjeri su slijedeći:

- banka podataka < e. data bank
- bijeg/odliv mozgova < e. brain drain

bubanj sreće < nj. Glückstrommel  
 diplomacija topovnjača < e. gunboat diplomacy  
 država blagostanja < e. welfare state  
 krov svijeta < fr. toit du monde  
 kult ličnosti < nj. Personenkultus  
 odred smrti < e. death squadron itd.

Od usporednih oblika građenih prema dvama različitim obrascima navest ćemo primjere plodovi mora — morski plodovi < fr. fruits de mer i rat zvijezda — zvjezdani rat < e. star war(s).

### III. *prijedložne konstrukcije*

Ova vrsta višestolanih naziva reproducira bilo slične konstrukcije (dakle prijedložne), bilo složenice, ili konstrukciju pridjev + imenica. Od prijedloga se najčešće javljaju iz, s, na, od, za, iako nije isključena upotreba nekih drugih.

beba iz epruvete < e. test-tube baby  
 čudo od djeteta < nj. Wunderkind  
 djevojka za sve < nj. Mädchen für alles  
 hrana s nogu < e. fast food  
 kaput sa dva lica < e. double-faced coat  
 kula od slonovače < fr. tour d'ivoire  
 lov na vještice < e. witch hunt  
 ljudi iz čamaca < e. boat people  
 salon za ljepotu < fr. salon de beauté  
 stroj za pranje rublja < nj. Waschmaschine  
 u zajedničkom čamcu < e. in the same boat  
 zemlja u razvoju < e. developing country itd.

Među prevedenicama ovog tvorbenog tipa stanovit je broj frazeoloških kalkova, a u slijedećoj skupini svi primjeri pripadaju toj kategoriji.

### IV. *glagol + imenica u akuzativu*

baciti rukavicu < fr. jéter le gant  
 okrenuti/promijeniti ploču < nj. eine neue Platte auflegen  
 stegnuti kaiš/remen < e. to tighten one's belt  
 dati/dobiti zeleno svjetlo < e. to give/get the green light

### V. *particip prezenta + imenica*

Veći dio primjera iz ove grupe participom prezenta reproducira engleski -ing oblik, iako ne svi:

krstareća raketa < e. cruise missile  
 leteći tanjur < e. flying saucer  
 njišuća vrata < e. swing(ing) door  
 plivajući tečaj < e. floating rate  
 puzajuća slova < e. crawl (sb)  
 sjedeći protest < e. sit-in  
 spavaća kola < nj. Schlafwagen  
 živući teatar < e. living theatre  
 žvakaća guma < e. chewing gum

Samo dva od ovih primjera imaju alternativni prijedložni oblik: guma za žvakanje i kola za spavanje (usp. s primjerima u Barić, 1981/82:78).

#### VI. *imperativna konstrukcija*

U ovoj skupini pojavila su se samo dva primjera:

- slijedi me < e. follow me  
uradi sam < e. do-it-yourself

#### VII. *redni broj + imenica*

- prva dama < e. first lady  
prvi čovjek < nj. der erste Mann  
treći svijet < fr. tièrs monde  
sedma umjetnost < fr. septième art

#### VIII. *tročlani nazivi*

Ovamo nismo ubrojili tročlane nazive prijedloznog tipa (kao npr. beba iz epruvete, palica za igru i sl.) koje smo obradili zasebno, nego one koji sadrže samo pridjeve, imenice, brojeve itd., a ne prijedloge. Konstrukcije su ili pridjevine, ili genitivne:

- gnjevni mladi ljudi < e. angry young men  
gornjih pet tisuća < e. upper five thousand  
kazalište/šou jednog čovjeka < e. one-man show  
klizno radno vrijeme < nj. gleitende Arbeitszeit  
nepoznati leteći objekt < e. unidentified flying object  
raketa srednjeg dometa < nj. Mittelstreckenrakete  
slobodna carinska prodavaonica < e. duty-free shop

#### IX. *zamjeničke konstrukcije*

Konstrukcije sa zamjenicama dosta su rijetke, u našem ih je korpusu bilo svega tri:

- Jimmy-tko < e. Jimmy-who  
sam(-)svoj(-)majstor < e. do-it-yourselfer  
tko je tko < e. who is who

#### X. *konstrukcija s dva prijedloga*

I ovakvih je primjera vrlo malo — svega dva — oba rađena prema engleskom modelu:

- prijevoz od vrata do vrata < e. door-to-door transport  
tepih od zida do zida < e. wall-to-wall carpet

#### XI. *različite konstrukcije*

- s glagolom u frazeološkim kalkovima: biti ili ne biti < e. to be or not to be i vrijeme je novac < e. time is money;
- s glagolom i odnosnom zamjenicom u frazeološkom kalku: pištolj koji se dimi < e. smoking gun (pistol);
- s imenicom i prilogom kao u: pomoć uživo < e. live aid;
- s veznikom: jastrebovi i golubovi < e. hawks and doves.

#### 6.8.3. Pridjevi

Pridjeva je u korpusu prevedenica, dakako, mnogo manje nego imenica i različitog su postanka. Neki su direktne prevedenice stranih modela (pridjeva), dok su drugi izvedeni od imenica-prevedenica, dakle sekundarnim procesom.

Ovi prvi, naravno, nemaju odgovarajuću imenicu, kod drugih je to nužan preduvjet.

#### 6.8.3.1. Jednostavne, nedjeljive riječi

Ovoj skupini pripadaju isključivo pridjevi iz kategorije semantičkih posuđenica i vrlo ih je malo. To su *suh*, *vruć*, *zelen* i *živ*. Radi se, kao i kod imenica, o tzv. semantičkoj tvorbi.

#### 6.8.3.2. Izvedenice

Od izvedenih pridjeva u našem se korpusu javlja vrlo malen broj, a kako pripadaju raznim kategorijama, opisat ćemo svaki zasebno:

- pridjev *daskaški* izveden je od imenice *daskaš* < *daska* < *daska* za jedrenje;
- pridjev *jajolik* pripada toj vrsti riječi samo po obliku, a u našem je primjeru upotrijebljen kao imenica za e. egghead («... ili pak da sretno domorodačke jajolike...», V, 21. 5. 88) /vidi i Babić, 1986:36 o preobrazbi/;
- pridjev *otočki* izveden je od semantičke posuđenice *otok/Otok*;
- isti je slučaj *pirat-ski*, izveden od semantičke posuđenice *pirat*;
- od semantičke posuđenice *zvijezda* nije, međutim, načinjen oblik *zvjezd-an* što je uobičajeno, već *zvjezd-ast* (dakle 'nalik zvijezdi', a ne 'koji pripada zvijezdi' što je češće).

#### 6.8.3.3. Složeni oblici

Složeni pridjevni oblici imaju kao drugi dio redovito pridjev, dok kao prvi može doći imenica, pridjev, prilog, broj ili glagol (usp. Babić, 1986:42).

### I. Složeno-sufiksna tvorba

U ovoj su grupi dva tipa pridjeva: jedni su direktne prevedenice stranih pridjeva (a) dok su drugi izvedenice mahom višechlanih naziva odnosno (samo u jednom slučaju) polusloženice (b).

- (a) *vatrostan* — s imeničkom osnovom + -o-  
*žrtvoslovan* — s imeničkom osnovom + -o-  
*tvrdokuhan* — s priložnom osnovom  
*duboko smrznut/zamrznut* — s prilogom  
*vazdazelen* — s prilogom (iako se može smatrati i sraslicom poput npr. tamnozelen, vidi Babić, 1986:420)  
*visokovjeran* — s prilogom (ovaj se pridjev može usporediti sa sličnim tzv. pojačajnim pridjevima s *vele-* i *visoko-*, npr. veleučan, velepoštovan i sl., odnosno visokokaloričan, visokoosjetljiv itd. /usp. Babić, 1986:446/)
- (b) *hladnoratovski* < hladni rat  
*novovalni* < novi val  
*teškometalni* < teški metal  
*stolnoteniski* < stolni tenis  
*stakloplastični* < staklo-plastika  
*znanstveno/naučno-fantastični* < znanstvena/naučna fantastika

### II. Prefiksno-sufiksna tvorba

Korpus sadrži svega dva pridjeva koja pripadaju ovoj skupini: *međuzvjezdani* i *izvanperceptualni*, dakle oba na -ni, iako je teoretski moguće da pridjevi ovog tipa budu i na -ski.

### III. Nepridjevni izrazi u pridjevnoj funkciji

Iako ovi primjeri ne spadaju u tvorbu, uključili smo ih da bismo pokazali kako se, bez obzira na tvorbene obrasce za pridjeve, u pridjevnoj funkciji mogu pojaviti i drugi oblici.

Tako imamo dva slučaja participa prezenta u primjerima:

»Na ovom vašem *ugosviraćućem* 'Bezdanu' jednu pjesmu posvetili ste...« (D, 21.10.86)

»... da njihova divna hrana bude pretvorena u neku vrstu 'brzojedećih sendviča'« (V, 24.4.88)

Ti su primjeri, sasvim jasno, plod individualne tvorbe, iako ne možemo a priori isključiti mogućnost da se jednoga dana neće početi upotrebljavati i šire.

U pridjevnoj funkciji upotrijebljena su i dva višestana naziva:

»... mnogi 'uradi sam majstori' morali su...« (VL, 18.3.87)

dakle, čak i po svojem položaju u rečenici na mjestu pridjeva, ili »... pogodne za majstore 'uradi sam'...« (VL, 26.11.86) u postnominalnom položaju u kojem se, u primjeru što slijedi, javlja i izraz 'sam svoj majstor':

»... sve vrste boja od kojih su za umjetnike 'sam svoj majstor', svakako najzanimljivije nizozemske...« (VL, 25.11.85)

Nismo smatrali potrebnim da ovdje govorimo o oblicima pridjeva koji se teoretski mogu izvesti od bilo koje složenice (prevedenice) poput nogomet-ni, rukomet-ni, parobrod-ski, maloprodaj-ni, zrakoplov-ni itd. jer su oni normalna pojavama i ne izdvajaju se od uobičajenih obrazaca.

#### 6.8.4. Glagoli

Glagolske prevedenice vrlo su rijetke, i u našem korpusu sve osim jedne pripadaju kategoriji semantičkih posuđenica.

##### 6.8.4.1. Jednostavne nedjeljive riječi

U ovoj su skupini samo dva glagola, oba semantičke posuđenice: *pokrivati* i *razbijati*.

##### 6.8.4.2. Izvedeni oblici

(a) *tvorba od imenica*: od imenice je izveden samo glagol *daskariti* < *daska* < *daska* za jedrenje;

(b) *prefiksalna tvorba*: kod svih triju glagola ove grupe radi se o kategoriji semantičkih posuđenica: *nahriniti*, *zalediti* i *zamrznuti*.

#### 6.8.5. Prilozi

Priloga je među prevedenicama također vrlo malo, i svi redom pripadaju skupini prijedložno-pridjevnih sraslica (vidi Babić, 1986:504): *na crno* < nj. *schwarz* (arbeiten), *na malo* < fr. *en détail*, *na veliko* < fr. *en gros*, *naživo* < e. *live*, *uživo/u živo* < e. *live*. Svi bi se ti prilozi trebali pisati kao jedna riječ, ali to se pravilo očito uvijek ne poštuje. U Pravopisnom priručniku potvrdili smo *nacrno*, *namalo*, *naveliko*, *naživo*, dok *uživo* nije uključen.

#### 6.9. Produktivni elementi prevedenica i aktivna tvorba

6.9.1. Kad govorimo o produktivnim elementima prevedenica, odnosno o aktivnoj tvorbi, mislimo na dvije pojave. Prva je semantičke prirode, a odnosi

se na činjenicu da ponekad jedan od elemenata prevedenice postaje aktivan i stvara nove složenice. Druga je pojava tvorbenog karaktera, a odnosi se na izvedenice (obično imeničkog ili pridjevskog tipa) koje nastaju sekundarno, od osnovnog oblika prevedenice. Ni za jednu od tih dviju pojava ne može se reći da je vrlo učestala, pa ipak njihova je prisutnost još jedan prilog tvrdnji da mnoge prevedenice bivaju široko prihvaćene u jeziku. Razmotrit ćemo po bliže jednu i drugu pojavu i dati za svaku primjere iz korpusa.

6.9.2. Kod prve se pojave radi o slijedećem procesu: preuzeta je stanovita prevedenica (najčešće se tu radi o dvočlanim izrazima tipa pridjev + imenica), i pošto se upotrebljavala određeno vrijeme, jedan njezin element (obično prvi, iako ne nužno) počinje se koristiti u drugim kombinacijama, stvarajući tako nove dvočlane izraze koji ne postoje u jeziku-izvoru (iako su, teoretski, mogući). Zapravo taj produktivni element možemo, izdvojeno, smatrati semantičkom posuđenicom, jer se radi o domaćoj riječi (najčešće pridjevu) koja je primila novo značenje pod utjecajem značenja što ga ima kao jedna od komponenata prevedenice.

Tako smo prema engl. *acid rain* dobili prevedenicu *kisela kiša*, međutim, pridjev *kiseo* je (u svojem novom značenju 'koji sadrži zagađene, kisele čestice') stvorio nekoliko novih dvočlanih izraza istoga tipa: *kiseli oblak*, *kisela smrt*, *kisele šume*.

Na isti je način i pridjev *krunski* iz prevedenice *krunski svjedok* < njem. *Kronzeuge* postao produktivan u značenju 'glavni', pa tako imamo *krunski dokaz*, *krunski dokument*, *krunsku optužbu* i *krunsku tajnu*.

Još je jedna ilustracija i često upotrebljavana *sapunska opera* < engl. *soap opera*, koja je u poplavi televizijskih serija postala prilično udomaćen izraz. Da je pridjev *sapunski* u posljednje vrijeme moguće upotrijebiti u sasvim drugom značenju, nego što smo navikli, dokaz su dva nova izraza: *sapunska serija* i *sapunski dramolet*. Zanimljivo je da se sličnim pravcem očito krenulo i u SAD, gdje se prema *soap opera* pojavio izraz (registriran u DC) *soapcom* ili *soap-com* (što stoji za *soap comedy*). U kojoj je mjeri pridjev *sapunski* proširio svoje značenje, dokazuje nam i sve češća upotreba imenice *sapunica*, koja se javlja kao zamjena za *sapunsku operu* i, po našem mišljenju, ima sve uvjete da višestani izraz koji joj je prethodio istisne iz upotrebe.

Treba svakako reći da se, gotovo u pravilu, radi o izrazima koji su bilo potrebni u jeziku, bilo aktualni iz nekog razloga. Razumljivo je da se upravo iz potrebe za označavanjem nekog novog pojma posize za novim riječima ili se starima pridaje novo značenje; kad, međutim, neki od novih izraza postanu svojina šireg kruga korisnika, često se elementima tih novih izraza generiraju njihove izvedenice ili slične takve složenice.

6.9.3. Pojava produktivnih elemenata neke prevedenice prisutna je i u drugim jezicima. Sørensen (1982:127—128) bilježi primjere danskih prevedenica u kojima je produktivan prvi ili ponekad drugi element složenice:<sup>39</sup> npr. *gruppe* (engl. *group*) iz prevedenice *gruppodynamik* dao je *gruppepraksis*, *gruppesex* i *gruppeteater*, a *kloft* (engl. *gap*) iz *generationskloft* bio je osnova za oblikovanje izraza *indkomstkloft*, *teknologikloft* i *trovaerdighetskloft*.

<sup>39</sup> »In some of the translation loans one element may be productive.«

Lehnert (1986:148) daje nekoliko zanimljivih primjera za njemački (u DDR-u) koji pokazuju kako neki elementi prevedenica postaju produktivni.<sup>40</sup> Tako *mehrzweck* prema engl. *multi-purpose* iz raznih angloameričkih složenica daje čitav niz novih (po tipu identičnih ili sličnih) njemačkih složenica: *Mehrzweckgerät*, *Mehrzweckhall*, *Mehrzweckkino*, *Mehrzweckmöbel*, *Mehrzweckgebäude* itd. Drugi vrlo čest i produktivan element jest prilog *sofort* (npr. *Sofort-Wirkung* < engl. *immediate effect*), koji je generirao nekoliko novih složenica istog tipa: *Sofortaktion*, *Soforteinsatz*, *Soforthilfe*, *Sofortmaßnahme*, *Sofortprogramm*, *Sofortverbrauch*.

Carstensen (1982:14) navodi primjer čestih njemačkih složenica sa *-bank* (prema engl. *bank*): *Samenbank*, *Herzbank*, *Transplantationsbank*, *Medikamentenbank*, *Nierenbank*. Naravno, ovdje se možemo pitati nije li njem. *-bank* preuzeto kao semantička posuđenica prema engl. *bank*, pa se onda to novo značenje počelo upotrebljavati u svim mogućim kombinacijama. Isto je tako moguće da je njemački prema engleskom uzoru stvorio prevedenice *Blutbank* < engl. *blood-bank*, *Datenbank* < engl. *data-bank* ili *Samenbank* < engl. *sperm-bank*, a tek nakon toga počeo stvarati nove složenice.

Pored već navedenih primjera, iz našeg ćemo korpusa navesti još nekoliko, iako su to ilustracije koje ne pokazuju toliki stupanj produktivnosti elemenata prevedenice. Spomenut ćemo prevedenicu *radni ručak* < engl. *working lunch* i analogni izraz *radni doručak*. Analogno olimpijskom selu < engl. *olympic village* stvoren je (za vrijeme Univerzijade) izraz *sportsko selo*; uz *paket-bombu* < engl. *parcel bomb* imamo i *knjigu-bombu*. U posljednja dva slučaja produktivan je drugi element prevedenice. Formalno nezavisan neologizam *sam svoj majstor* < e. *do-it-yourself* pojavio se u dvije varijante: *sam svoj radio* i *sam svoj prodavač*.

6.9.4. Druga pojava koja svjedoči o udjelu prevedenica u aktivnoj tvorbi jest stvaranje izvedenih oblika neke prevedenice. Kao što smo već kazali, radi se o tvorbi sekundarnog tipa, jer se od osnovnog oblika neke prevedenice izvođe pridjev ili nova imenica. Ova je pojava, čini se, češća od prve, što pokazuje nešto veći broj primjera.

Poći ćemo od onih slučajeva u kojima je od prevedenice kao osnovnog oblika stvoren pridjev. Treba odmah reći da svi ti pridjevi pripadaju složeno-sufiksnoj tvorbi i tvore se prema različitim obrascima. Neki su tvoreni po obrascu *Ai* > *A* + *o* + *i* + *-ski* (vidi Babić, 1986:366) kao npr.

*hladnoratovski* < *hladni rat* < e. *cold war*  
*stolnoteniski* < *stolni tenis* < e. *table tennis*

a neki po obrascu *A* + *o* + *i* + *-ni* (ili *-an*) (vidi Babić, 1986:384) kao npr.

*naučno-fantastični* < *naučna fantastika* < e. *science fiction*  
*znanstveno-fantastični* < *znanstvena fantastika* < e. *science fiction*  
*novovalni* < *novi val* < e. *new wave*  
*teškometalni* < *teški metal* < e. *heavy metal*

<sup>40</sup> »Completely German-looking compounds can also originate from loan-translations or loan-renditions of one element of the compound which is not a noun. The German loan-translation *Mehrzweck-* of the first component *multi-purpose-* of Anglo-American compounds has led to the formation of numerous identical or similar German compounds such as...«

Treći se primjer ne uklapa ni u jednu od ovih shema i glasi *bijeloknjigaški* < *bijela knjiga* < e. *white book*.

Naime, uobičajeni bi oblik bio *bjeloknjižni*, s obzirom na činjenicu da su od imenice knjiga moguća dva pridjeva: *knjižni* i *knjiški*, koji se razlikuju po značenju a 'koji se odnosi na knjigu' jest upravo oblik *knjižni* (Babić, 1986:381).

Od stanovitog broja prevedenica oblikovane su izvedenice što označuju osobe koje se nećim bave ili su pristaše nekog (umjetničkog) pravca, odnosno politike. Tako imamo

*čvrstorukaš* < *čvrsta ruka* < engl. *iron hand*  
*novovalac* < *novi val* < engl. *new wave*  
*stolnotenisač* < *stolni tenis* < engl. *table tennis*  
*teškometalac* < *teški metal* < engl. *heavy metal*  
*tjelograditelj* < *tjelesna izgradnja* < engl. *body building*  
*uradisamovac* < *uradi sam* < engl. *do-it-yourself*

Među primjerima samo su dva oblika ženskog roda, vrlo frekventan izraz *stolnotenisačica* i vrlo rijedak *tjelograditeljka*, iako se, naravno, takvi oblici mogu izvesti iz svih navedenih imenica muškog roda.

Od ilustracija izdvojiti ćemo slučaj kod kojeg je produktivnost vrlo velika, ali to i ne čudi s obzirom na činjenicu da se radi o eliptičnom obliku formalno nezavisnog neologizma *daska s jedrima* < e. *windsurf board*, tj. o imenici *daska*. Od te su imenice stvoreni oblici *daskaš*, *daskar*, *daskaški*, *daskarski*, *daskariti*, *daskarenje* i *daskanje*.

Kad već govorimo o eliptičnim oblicima, treba reći da se oni kod prevedenica ne javljaju suviše često, a kad se pojave, obično su znak vrlo široke prihvaćenosti određene prevedenice. Tako se od dječji *vrtić* < nj. *Kindergarten* upotrebljava elipsa *vrtić*; vrsta frizure zvane *konjski rep* < e. *pony tail* kraće se označava kao *rep*, a *žvakaća guma* < e. *chewing gum* skraćena je u *žvaka*; ne tako čest je i eliptičan oblik *samovac* < *uradisamovac* < e. *do-it-yourself(er)*. Među ovim primjerima izdvajaju se, naravno, dvije skupine: u jednoj su eliptični oblici preuzeti bez promjene (nije im dodan nikakav nastavak) kao kod *vrtić*, *rep* ili *samovac*; u drugoj je skupini jedan od dijelova višestranog naziva još skraćen, i dodan mu je nastavak pa tako imamo npr. oblik *žvak-a*.

Ovdje valja spomenuti i zanimljiv slučaj prevedenice *duboko zamrznut* < engl. *deep freezed* koja nema odgovarajući (puni) imenički oblik za engl. *deep freezer*, koji bi glasio \**duboki zamrzivač*, nego isključivo eliptičan oblik *zamrzivač*.

## 6.10. Stilistička vrijednost prevedenica

6.10.1. Jednako kao što posuđenice imaju određene stilističke funkcije u jeziku primaocu /Filipović, 1986:188—189/<sup>41</sup> tako i prevedenice mogu imati stanovitu ulogu u stilu nekog autora. Stilističku vrijednost prevedenica mogli bismo podijeliti na nekoliko razina:

<sup>41</sup> Od stilističkih funkcija posuđenica ili stranih riječi Filipović navodi sljedeće: stvaranje strane atmosfere, autentičnost opisa i preciznost, kratkoću i ekonomičnost, igru riječi i komični efekt.

1. Skupina prevedenica (procentualno najveća) koje su stilistički neutralne. Mahom su to prevedenice koje su se već posve udomaćile u jeziku i ne ističu se ni svojim oblikom, ni nekom neuobičajenom metaforikom.

2. Prevedenice koje su same po sebi stilski neutralne, ali se u nekom kontekstu pojavljuju kao alternativa posuđenici-modelu, pa zbog toga imaju određenu stilističku funkciju.

3. Prevedenice koje su stilski neutralne, ali su u određenom kontekstu upotrijebljene u prenesenom značenju i tako dobivaju stilističku vrijednost.

4. Prevedenice koje su modificirane na takav način da autoru služe kao stilsko sredstvo za postizanje određenog efekta (npr. komičnog).

5. Prevedenice koje su upotrijebljene ili čak stvorene upravo zato da bi se u nekom tekstu postigao kakav stilistički efekt koji će mu dati određen ton što će ga razlikovati od sličnih tekstova nekog drugog autora. Takve su prevedenice ponekad (iako ne u pravilu) prolaznog karaktera i obično sadrže neobičnu metaforiku.

6.10.2. Pokušat ćemo primjerima pokazati sve navedene mogućnosti, iako nije uvijek jednostavno pojedinačne slučajeve svrstati u određenu kategoriju jer nema objektivnih kriterija koji bi nam u tome mogli pomoći.

Ad.1. U ovu skupinu ulaze prevedenice kao što su bubanj sreće < nj. Glückströmmel, crno tržište < e. black market, čarape s gaticama < nj. Strumpfhose, hladni rat < e. cold war, element u tragovima < nj. Spurenelement, kiselja kiša < e. acid rain, lista čekanja < e. waiting list, državni udar < fr. coup d'état, mrtva priroda < fr. nature morte i velik broj drugih.

Ad.2. Za ovu skupinu nećemo navoditi primjere, jer se teoretski gotovo svaka prevedenica (tj. svaka uz koju se upotrebljava i posuđenica-model) može upotrijebiti kao alternativa za odgovarajuću posuđenicu. Ovdje je stilistička vrijednost funkcionalna — dakle, ona ne donosi određen stilistički efekt zbog oblika prevedenice, nego zato što se ona, radi variranja, pojavljuje umjesto već upotrijebljene posuđenice. Kao primjer možemo navesti tekst u kojem se paralelno pojavljuju *samit* i *konferencija na vrhu*, kako bi se izbjeglo neprestano ponavljanje istoga izraza.

Ad.3. U slijedećim ilustracijama prevedenice su upotrijebljene u prenesenom značenju, čime se postiže stanovita afektivna vrijednost. Primjeri su vrlo različiti, a dat ćemo ih u kontekstu, što je neophodno ako se želi pokazati kakav je stilistički efekt postignut.

... dati toplinu i živost očekivanom »dnevnom boravku« grada, kako ga radije krste drugi? (riječ je o glavnom zagrebačkom trgu) VL/10. 8.86.

(dnevni boravak < fr. /salle de / séjour u svom je osnovnom značenju 'prostorijska u stanu')

... ali i pojedinačnih kratkih spojeva koji uvijek iznova negdje gase žaruljice nečijeg razuma. V/17. 10. 83.

(kratki spoj < nj. Kurzschluß u osnovnom značenju znači 'prijekid električne struje zbog lošeg kontakta')

... unatoč uvjerenjima da neće biti »lova na vještice« — dio ostvaren promjenama direktora bio bi dovoljan razlog za ... V/21. 2. 88.

(lov na vještice < e. witch hunt u prvotnom je značenju 'progon napredno orijentiranih ljudi u McCarthyjevo doba')

... a prvi je bio prisiljen da gotovo zaigra svojevrсни »ruski rulet« u skupštinskim klupama ... D/21. 10. 86.

(ruski rulet < e. Russian roulette u osnovnom je značenju 'igra na sreću u kojoj svaki igrač drži revolver pripremljen da puca sebi u glavu ako kocka tako odredi')

Kampuđija je stalno upaljeno svjetsko *slijepo crijevo* koje nitko neće da operira. D/2. 6. 87.

(*slijepo crijevo* < nj. *Blinddarm* je u osnovnom značenju medicinski /anatomski/ termin)

Treba svakako reći da su neke od ovih prevedenica već i u svojem prvotnom, osnovnom značenju metaforičkog karaktera. Tako npr. 'lov na vještice', odnosno 'witch hunt', ne znači 'progon vještica' nego, kao što smo rekli, 'progon napredno orijentiranih ljudi u McCarthyjevo doba'. Međutim, u našem je primjeru to značenje još prošireno.

Ad. 4. Ovu skupinu čine modificirani oblici prevedenica kojima je cilj da bilo igrom riječi, ili nekim drugim stilskim sredstvom postignu stanovit učinak.

Ali ona je odbacila bajronovsko »bolovanje svijeta«, prihvatila je bol bez morfija bajronovske literature. V/14. 3. 86.

Uobičajena prevedenica je inače *svjetska bol* < nj. *Weltschmerz*;

... zbog kojih su egipatsko-izraelski odnosi dospjeli u fazu »hladnog mira«. V/12. 11. 83.

Naravno, osnovni je izraz ovdje *hladni rat* < e. *cold war*;

»Dugo toplo ljeto« ... bila je jedna od prvih televizijskih »trakavica« i »sapunica«, ali smo kao TV-gledaoci bili još isuviše nevini ... VL/6. 5. 88.

Prevedenica koja je u ovom slučaju poslužila kao osnovna jest *sapunska opera* < e. *soap opera* (o *sapunici* vidi i odjeljak 6.9.2.);

... pod američkim pritiskom koji će izazvati i uzmak »željezne gospe«. V/28. 7. 86.

Standardna prevedenica *željezna leđi* < e. *iron lady* ne izaziva u čitatelju pomalo komičan efekt kao što to čini prevedenica iz ilustracije.

... jednim primjerom koji upravo zaokuplja našu *žutu i svjetlosmeđu štampu*: veza između Bobe i Lepe Brene. V/24. 4. 88.

U ovom je primjeru prevedenica *žuta štampa* < e. *yellow journalism* na neki način »pojačana« pridjevom svjetlosmed.

Zanimljiv je slučaj dvaju prevedenica nastalih prema engl. *male chauvinist* i *male chauvinist pig*. Prva glasi *muški šovinizist* i nema afektivni karakter poput druge, koja je modificirana (radi se o djelomičnoj prevedenici u kojoj je jedan element ispušten) i glasi *muška svinja*. Kolika je razlika u njihovoj upotrebi, najbolje će pokazati sljedeći primjeri u kojima se pojavljuju ove prevedenice:

Teško da bi joj bilo koji »muški šovinizist« u politici mogao prigovoriti... V/srpanj 87.

... da bi ... većina uspješnih muškaraca bila trapave, mutave i neuspješne *muške svinje*? V/20. 2. 88.

... moraju diviti klopi koju je spravila tamo neka *muška svinja*, koja je zbog toga stekla još i svjetsku slavu. V/8. 5. 88.

Očito je da je prva rečenica posve neutralna, dok su druge dvije stilski obojene upravo zbog afektivne vrijednosti prevedenice 'muška svinja'.

Ad. 5. U ovu skupinu možemo ubrojiti prije svega neke semantičke posuđenice i frazeološke kalkove koji su prilično slikoviti i autorima stoga mogu ponekad poslužiti za oživljavanje stila. Neki od tih primjera vrlo su česti, iako ne postižu u svim kontekstima jednaku stilističku vrijednost, dok su drugi vrlo rijetki, upotrijebljeni s vrlo jasnom namjerom da, u konkretnom tekstu, pridonese egzotičnosti. Izdvojit ćemo nekoliko primjera:

... sportska Jugoslavija bila je svjedokom sada već čuvenog »obračuna kod O. K. Trsata«... V/13. 2. 88.

Glumac se — ja mislim — uzima u *paketu*, s dobrim i lošim stranama. St/2. 4. 88.

North nije iz džepa izvadio »*pištolj koji se dimi*«, pružio je tu mogućnost Johnu Poindexteru... St/25. 7. 87.

... štetni su (di)oksidi, koji polako ali sigurno postaju karcinom *pluća svijeta*. D/5. 8. 86.

... ipak se moramo vratiti u novokomponirane *spavaonice* ili u zapuštene donjogradske veže... D/30. 6. 87.

... i to tko će biti izabran od dvojice posljednjih »*trkača*« u iscrpljujućoj utrci za veoma moćni položaj... D/19. 4. 88.

... i začudnu bajkovitost, i modele »*tvrdokuhane proze*«, i hemingvejsku jednostavnost... VL/24. 3. 88.

Mnogi projekti koji su u svoje vrijeme izgledali jako *vrući* u međuvremenu su se ohladili, ili propali. V/21. 2. 88.

Osjećajući da je materija politički vrlo osjetljiva, da je nabijena emocijama... zakonodavci su... skloni da taj *vrući krumpir* prepuste drugima. V/5. 4. 87.

... da nije imao odgovarajućeg takta... Ponašao se *kao slon u prodavaonici porculana*. D/19. 4. 88.

Cinična metafora o pokretu nesvrstanih kao *papirnatom tigru* govorila je svojedobno više o suštinskom neshvaćanju... D/19. 4. 88.

Bush je zarana stekao »image« čovjeka »*rođenog sa srebrnom žicom u ustima*«. VL/10. 11. 88.

Smatramo da ilustracije koje smo iznijeli u ovom odjeljku dovoljno jasno pokazuju kako prevedenice (u najširem smislu termina) mogu u određenim situacijama poslužiti kao vrlo prihvatljivo, pa čak i vrlo efektno, stilističko sredstvo. Na osnovi našega materijala možemo reći da prevedenice — jednako kao i posuđenice — imaju svoju neospornu ulogu na stilskoj razini. One su vrlo često već same po sebi slikovite u toj mjeri da ponekad autori radije posiju za njima nego za kakvim neutralnim domaćim izrazom, koji će, doduše, jednako tako izreći osnovnu misao, ali neće nimalo pridonijeti živosti teksta.

## 6.11. Razumljivost prevedenica

6.11.1. Razumljivost prevedenica jedno je od pitanja koje se neminovno javlja pri analizi primjera svih kategorija. Kako se radi o neologizmima, taj je problem sasvim očekivan, jer uvođenjem novih riječi (bez obzira na to da li

se radi o stručnim terminima ili leksiku koji je namijenjen širem krugu korisnika — čitalaca i govornika) treba pretpostaviti da će mogućnost nerazumijevanja biti vrlo velika.

Naravno, neologizmi koji pripadaju stručnim terminologijama a priori su teže razumljivi široj publici, dok ih stručnjaci brzo savladavaju jer su im, obično, neophodni. Međutim, i unutar neologizama šire namjene postoje velike razlike u stupnju razumljivosti.

Već su rađene ankete kojima se željelo ustanoviti u kojoj su mjeri razumljive posuđenice, konkretno anglicizmi, u njemačkom (usp. Viereck, 1980:237—321) i donekle u švedskom (Ljung, 1984:72—87), iako je za švedski tržište usmjereno na recepciju engleskog elementa, pa razumljivost tu dolazi tek marginalno. Nismo naišli na slične analize za druge jezike, a pogotovo ne za prevedenice (doduše, Viereck spominje i nekoliko prevedenica unutar većeg korpusa posuđenica). Mnogi možda pretpostavljaju da prevedenice i ne bi smjele biti nerazumljive, s obzirom na to da se tvore od (uglavnom) domaćih elemenata. To, naravno, nije tako, jer se kod prevedenica vrlo često radi o takvoj vezi domaćih riječi koja sama po sebi ne mora svima biti jasna.

Svjesni smo činjenice da bi za preciznije rezultate također trebalo provesti anketu, međutim, ciljevi ove studije druge su prirode, pa je razumljivost tek jedan od marginalnih problema, koji, doduše, ne treba posve zanemariti, ali mu na ovom mjestu nećemo posvetiti veću pažnju.

6.11.2. Pozabavit ćemo se, prije svega, onim prevedenicama koje u prvom redu predstavljaju problem što se tiče razumljivosti, jer ih se može interpretirati kao već poznate, konkretne pojmove. Naravno, mnogo toga ovisi o kontekstu, jer stanoviti izrazi koji su već ranije postojali u jeziku mogu se kao prevedenica pojaviti u nekom neadekvatnom kontekstu, pa se odmah vidi da je riječ o novom pojmu. Ovdje prije svega mislimo na semantičke posuđenice, koje su gotovo u pravilu stare, već poznate riječi, upotrijebljene kao metafore. Ponekad je ta metaforička upotreba takva da svakom prosječnom čitaocu (ili govorniku) već na prvi pogled može biti jasno o čemu je riječ — asocijacija je dovoljno jaka da se shvati pravi smisao; ima, naprotiv, slučajeva gdje je nova upotreba neprozirna, kontekst tako neobičan, da prosječan (to još jednom treba naglasiti) čitalac ne može dokučiti novo značenje njemu inače dobro poznate riječi. Tako će npr. već često spominjani *kolač* u svojoj novoj upotrebi svima biti jasan i vjerojatno će malo tko pomisliti da se radi o stvarnom kolaču. Isto je tako jasno da se u *paketu* mjera ne radi o nekoj poštanskoj pošiljci, a da *košara* sedam valuta nije pletena od šiblja. Sasvim je drukčije sa semantičkim posuđenicama kao što je npr. *krtica* — tu je već mnogo teže dokučiti pravi smisao, pa će se mnogi pitati o čemu je riječ. Jednako će tako neupućeni u kompjutore pod terminom *miš* teško moći zamisliti što bi to moglo biti. A *miš* je jedna od onih riječi koja i jest i nije stručna terminologija: mnogo je onih koji nešto malo znaju o računalima, pa im je *miš* kao dio kompjutorske opreme poznat. S druge strane, ostaje još velik broj onih koji o tome ne znaju ništa i za njih će *miš*, iako poznata riječ u svom konkretnom značenju, ovdje ostati nepoznanica.

Naravno, velika je razlika u stupnju razumljivosti ako se semantička posuđenica pojavi u nekoj rečenici s kakvom odrednicom koja će objasniti značenje ili u rečenici gdje toga nema. Usporedimo slijedeće dvije rečenice: »To je jedan od razloga što na pitanje o 'svilenim bubama' Wu nije isključio mo-

gućnost da one posrednim kanalima stižu do Irana.' (V, 8. 4. 88); »U dnu Zaljeva Iranci su ispalili raketu 'svilac' na jednu kuvajtsku naftnu platformu...« (VI, 8. 12. 87). Nema sumnje da će 'svilenu bubu' iz prve rečenice mnogi shvatiti doslovno i misliti kako Wu možda govori o proizvodnji svile — 'svilac' u drugoj rečenici ima odrednicu 'raketa' i svima će biti jasno da se radi o nazivu za tip rakete.

Ponešto drukčija situacija javlja se kod ostalih kategorija — dakle, doslovnih, djelomičnih prevedenica itd. Višečlani izrazi koji pripadaju doslovnim prevedenicama, naročito oni dvočlani, po svojem se stupnju razumljivosti dosta razlikuju. Neki su od njih takve veze riječi koje ranije u jeziku nisu postojale i vrlo su apstraktne. Takve su npr. doslovne prevedenice *tvornica snova, sapunska opera, odliv mozgova, krov svijeta, dugini ratnici, kvaka 22, umjetnost tijela, vruće hlače, vruća linija, zelena linija, žuta štampa, žute stranice*. One mogu izazvati razne asocijacije, tu svoju ulogu može eventualno odigrati i pučka etimologija, ali koliko će čitalaca/govornika zaista razumjeti te izraze a da im pritom ne pomogne ili vrlo jasan kontekst ili poznavanje izraza u stranom jeziku koji je poslužio kao model — teško je reći. Uzmimo primjer *sapunske opere*: kad prosječan čitalac pročita u novinama da će se *sapunska opera* »Dinastija« i dalje prikazivati na malim ekranima, neće mu prije svega biti jasno zašto se govori o operi (jer o operi kakvu on poznaje tu nema ni govora), a onda, kakve veze ima *opera* sa *sapunom*!

Stupanj razumljivosti nije, međutim, ništa viši kod, naizgled, vrlo konkretnih pojmova kao što su *okrugli stol, nova kuhinja, plave čarape, velika jabuka, zdrava hrana, bijeli ovratnici, plavi ovratnici, bijela knjiga, crna kutija* itd. Svi su ovi izrazi u svom konkretnom značenju dobro poznati i razumljivi; pojave li se u nekom novom, neobičnom kontekstu, razumljivost im naglo pada. pa svakom prosječnom čitaocu postaje jasno da su upotrijebljeni u nekom apstraktnom smislu. Koji je taj smisao, ne mora uvijek biti očito, naprotiv, on može biti itekako skriven. Kod nekih od tih izraza, doduše, značenje i nije apstraktno, ali svakako vrlo suženo: *zdrava hrana*, primjerice, izraz je za specijalnu vrst prehrane koja se sastoji pretežno od žitarica, povrća uzgajanog bez upotrebe pesticida itd. Kad se kod nas počelo govoriti o otvaranju prodavaonica zdrave hrane, taj je izraz izazvao i stanovito negodovanje, a zašto, pokazat će ova rečenica iz Večernjeg lista od 21. 4. 88: »Zasmetao je, međutim, članove Izvršnog vijeća termin 'zdrava hrana', jer to znači da je u drugim prodavaonicama hrana nezdrava.« Zaista se može pretpostaviti da će netko i pomisliti da je tako, jer ne mora baš svatko biti upućen u raznorazne mododne trendove, pa makar se radilo i o prehrani.

Kod poluprevedenica nema neke bitne razlike u pogledu razumljivosti: neke su od njih po smislu jasnije, druge manje; također mnogo toga ovisi o kontekstu i o tome da li paralelno postoji isti izraz konkretnog značenja. Tako će npr. *ljetni teatar* mnogi shvatiti doslovno, kao kazališnu predstavu na otvorenom — radi se, međutim, o poluprevedenici prema njemačkom *Sommertheater* /usp. Carstensen, 1982:3/42, što je metaforički upotrijebljeno za stanovite polemike njemačkih stranaka u ljetno doba kad su političari inače obično na godišnjem odmoru. Kad se govori o nekoj *banana-republici*, pa kad se još kaže

<sup>42</sup> »Der Sommer brachte das Sommertheater, als SPD und FDP während der Sommerpause des Bundestages Differenzen bezüglich des Spar-Etats deutlicher als sonst entdeckten...«

da je Honduras jedna od takvih republika, većina će ljudi pomisliti kako je riječ o zemljama izvoznicama banana, što je djelomično i točno. Manje je onih koji će potpuno razumjeti taj izraz preveden s engleskog *banana republic* i znati da se on odnosi na male, najčešće srednjoameričke, zemlje, koje su politički nestabilne, u kojima dominira strani interes — izvoz banana tek je jedna od komponenata sadržaja ovog izraza. *Staklenički efekt* je možda u početku pripadao isključivo stručno-znanstvenoj terminologiji, ali danas se taj izraz, stvoren prema engl. *greenhouse effect*, upotrebljava mnogo šire; postavlja se pitanje u kojoj je mjeri on i razumljiv prosječnom čitaocu dnevnog tiska.

Što se djelomičnih prevedenica tiče, već smo prilikom definiranja te kategorije — a i u samoj analizi primjera koji joj pripadaju — primijetili kako upravo činjenica da se kod djelomičnih prevedenica jedan od elemenata prevodi neprecizno ustvari pridonosi lakšem razumijevanju. Naime, upravo zbog nepreciznog (ili netočnog) prijevoda mnogi izrazi bivaju prilagođeni našem jeziku — šire gledano, našoj sredini. Ponekad su oni, iako neprecizna reprodukcija modela, zapravo precizniji od tog modela (kao što smo pokazali na primjeru 'sjenilo za kapke' < e. 'eye shadow').

O frazeološkim smo kalkovima također djelomično već govorili i s aspekta razumljivosti (usp. str. 153) te zaključili kako su se mnogi od njih već sasvim udomačili u našem jeziku, što nesumnjivo proizlazi iz činjenice da im je sadržaj (uglavnom) jasan. Ima, međutim, i takvih (a njih smo isto spominjali na str. 153) koji su po svojoj metaforici vrlo strani i neobični, pa je veliko pitanje hoće li ih prosječan čitalac znati interpretirati i hoće li ih eventualno češće upotrebljavati. Ovdje ponovno moramo navesti primjer frazeološkog kalka *pištolj koji se dimi* < e. *smoking gun (pistol)*, koji se u značenju 'svjež dokaz' pojavio nekoliko puta u kontekstima koji baš i nisu davali dovoljno podataka da neki od čitalaca ne shvate frazu doslovno. Frazeološki kalk (*biti*) *vrući krumpir* < e. (*to be*) *a hot potato* također nije uobičajen, iako se sve češće pojavljuje i u tisku a i na televiziji. Zanimljivo je da se ta fraza pod utjecajem engleskog pojavljuje u češkom (*horký brambor*), danskom (*varm kartoffel*), švedskom (*het potatis*) i norveškom (*varm potet*). S jedne strane slažemo se sa Sørensenom (1982:148) kad kaže da su mnogi frazeološki kalkovi atraktivniji od, po značenju odgovarajućih, domaćih fraza<sup>43</sup>; s druge strane, nismo sigurni da su ti frazeološki kalkovi uvijek prihvatljivi s gledišta razumljivosti. Kad se u TV-dnevniku čuje rečenica »I sad pravi vrući krumpir — devizni zakon...«, ili kad se u Vjesniku pročitá »... zakonodavci su skloni da taj vrući krumpir prepuste drugima«, vjerojatno će većini biti jasno da je riječ o nečem čega se nitko neće prihvatiti, o nečem što svi izbjegavaju: ustvari to i jest otprilike bit te fraze, koja u engleskom znači 'težak problem'. Možda će kod nas ona biti lakše razumljiva jer će je mnogi povezati s domaćom frazom 'vaditi vruće kestene iz vatre', što baš nije isto ali svakako ima nešto zajedničko.

Smatramo da su po stupnju razumljivosti najmanji problem sintaktički kalkovi, jer se njihovo neuklapanje u sustav svodi u prvom redu na odstupanje u sintaktičkoj normi, dok je veza riječi obično takva da je značenje očito. Tako neće biti teškoća u razumijevanju izraza kao što su 'tepih od zida do

<sup>43</sup> »Most of them would appear to have called attention to themselves because they were felt to be racy metaphors; by comparison several of the Danish expressions that they compete with tend to be pale and abstract.«

zida', 'prijevoz od vrata do vrata', 'ključ u ruke' itd. Još je manja opasnost da će teškoća u razumijevanju biti pri upotrebi prijedloga 'u' za programske jezike. Jedini problem mogle bi predstavljati neke jukstapozicije, ali one se — bar što se tiče razumljivosti — nimalo ne razlikuju od kategorija doslovne ili djelomične prevedenice ili poluprevedenice. Zbog toga im ovdje nećemo posvetiti više prostora.

## 7. ZAKLJUČAK

7.1. Analiza korpusa prevedenica tekla je u osnovi u dva smjera: jednome je cilj bio da se utvrdi pripadnost pojedinih primjera različitim kategorijama prevedenica u širem smislu, a drugome da se ustanovi njihova morfološko-tvorbena struktura.

Osim tih primarnih zadataka, cilj je analize bio da se o svakoj pojedinoj kategoriji da prikaz bitnih obilježja (potkrijepljen primjerima). Upravo se kod tog zadatka pokazalo kako je zapravo vrlo teško govoriti o posve »čistim« kategorijama kojima bi se decidirano mogle odrediti granice.

7.2. Analizom je utvrđeno kako nijedna kategorija nije do te mjere čvrsto definirana da bi se o primjerima koji joj pripadaju moglo sasvim pouzdano govoriti kako ne mogu biti ništa drugo do, recimo, frazeološki kalk ili doslovna prevedenica. Ispostavilo se, naime, da mnogi primjeri koji po nekim svojim osobinama pripadaju stanovitoj kategoriji, mogu, zbog drugih nekih svojstava, jednako tako pripadati i kakvoj drugoj kategoriji. Gledano s ovog stanovišta, nije ni čudno što se mnogi autori razilaze u svojim stavovima prema kategorizaciji prevedenica, što zbog toga i definicije pojedinih kategorija nisu uvijek identične, pa kao posljedicu toga jedan te isti primjer neki svrstavaju u jednu, drugi u drugu, a treći u treću kategoriju.

Ustanovili smo, dakle, da se neke kategorije međusobno preklapaju, tj. neki od primjera mogli bi se prema jednim kriterijima uvrstiti u kategoriju *x*, a prema drugima u kategoriju *y*.

7.3. Tako se, utvrdili smo, preklapaju kategorija posuđenice i hibridne složenice, jer i hibridne složenice možemo ubrojiti u posuđenice u širem smislu, s obzirom na činjenicu da hibridi nužno sadrže strani element, da su zapravo građeni od posuđenice i domaće riječi (usp. Rječnik anglicizama u hrvatskom ili srpskom jeziku /Filipović, 1990/ koji donosi velik broj hibridnih složenica kao sastavni dio cjelokupnog posuđenog materijala).

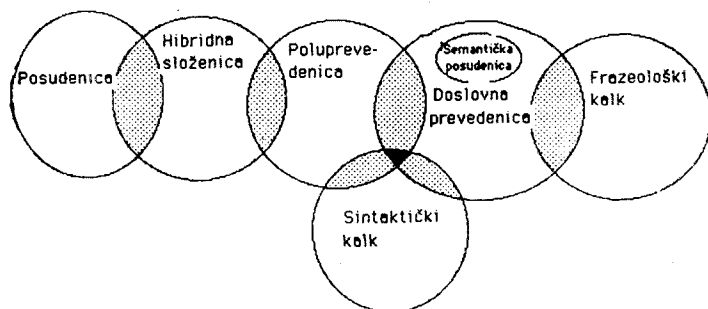
Jednako se tako jednim dijelom preklapaju hibridi i poluprevedenice, preciznije rečeno: poluprevedenice su podskupina hibridnih složenica. S druge strane, poluprevedenice se djelomično mogu smatrati i sintaktičkim kalkovima, pod pretpostavkom da smo u sintaktičke kalkove ubrojili i jukstapoziciju kao inovaciju u našem sistemu (a poluprevedenice se vrlo često javljaju upravo kao jukstapozicije).

Doslovne prevedenice preklapaju se jednim svojim dijelom s frazeološkim kalkovima, ovisno o tome što se razumijeva pod terminom frazeologizma, ali i s kategorijom sintaktičkog kalka, jer se kod nekih doslovnih prevedenica primjećuju određene sintaktičke osobine koje nisu posve u skladu s našim sustavom.

Semantičke posuđenice, opet, možemo smatrati podskupinom doslovnih prevedenica, jer su kod semantičkih posuđenica istovremeno prisutna dva procesa: jedan je prevođenje nekog stranog pojma domaćim ekvivalentom, a drugi davanje novog dodatnog značenja tom ekvivalentu.

(U vezi s preklapanjem kategorija vidi grafički prikaz I)

#### I. PREKLAPANJE KATEGORIJA



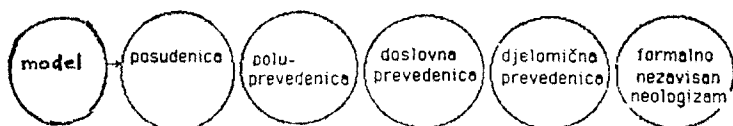
7.4. S druge strane, čini se da — bar što se nekih kategorija tiče — možemo pratiti određen razvoj, odnosno prijelaz iz jedne kategorije u drugu. Radi se gotovo u pravilu o složenicama ili višeečlanim izrazima, a u principu to izgleda ovako: prvo se javlja posuđenica; u slijedećoj se fazi jedan dio složenog izraza prevodi, dok drugi ostaje u svom prvotnom obliku — to je onda poluprevedenica; konačno se prevodi i taj drugi strani element, pa dolazimo u fazu doslovne (ponekad možda djelomične) prevedenice. Treba, međutim, reći da se to ne događa uvijek, čak ne osobito često, da osim toga jedna od kategorija može biti preskočena. Ima slučajeva u kojima se lijepo vidi taj proces, jer su se u upotrebi paralelno zadržale sve tri kategorije (npr. posuđenica: *blindrama* → poluprevedenica: *blind okvir* → doslovna prevedenica: *slijepi okvir*; posuđenica: *personalni kompjutor* → poluprevedenica: *personalno računalo* → doslovna prevedenica: *osobno računalo*; posuđenica: *bebi-fejs* → poluprevedenica: *bebi-lice* → djelomična prevedenica: *dječje lice*).

Kod nekih su slučajeva određene faze preskočene: ponekad se neki strani pojam niti ne javi kao posuđenica, nego se odmah stvara prevedenica: nije nam npr. poznato da se ikad upotrebljavao anglicizam 'health food' (ne navodi ga ni Rječnik anglicizama u hrvatskom ili srpskom jeziku, Filipović /1990/), dok je doslovna prevedenica 'zdrava hrana' vrlo česta; za razliku od 'zdrave hrane', 'brza hrana' javlja se usporedno s anglicizmom 'fast food'. U prvom slučaju nedostaje, dakle, i faza posuđenice, i faza poluprevedenice, dok u drugom nema faze poluprevedenice. S druge strane, ponekad se i ne dolazi do treće faze (doslovne prevedenice), nego se ostaje na razini poluprevedenice: npr. uz posuđenicu *sendvičmen* javlja se još samo poluprevedenica *sendvič-ljudi* (ili *ljudi-sendviči*); uz *superstar* imamo paralelno *superzvijezdu*; uz *T-šert* — *T-majicu*; pored posuđenice *dafel kout* postoji poluprevedenica *dafl kaput*; pored posuđenice *go-go gerl(a)* imamo i *go-go djevojku*; uz *najtklab*

javlja se paralelno i *noćni klub*; uz *pinap gerl(u)* imamo istovremeno *pin-ap djevojku*; posuđenica *soft porn* pojavljuje se i kao *meki pornič* itd. Razlog za nepostojanje treće faze, doslovne prevedenice, leži najvjerojatnije u tome što je strani element iz navedenih poluprevedenica gotovo neprevediv jer u hrvatskom nema odgovarajuće riječi, pa bi se moralo posegnuti za opisivanjem. Naravno, ne možemo a da ne spomenemo i one slučajeve (a tih je mnogo) koji i ne idu dalje od faze posuđenice; kod takvih, međutim, mogućnost daljnjeg razvoja teoretski ostaje otvorena.

7.5. Ako pojedine kategorije promatramo sa stanovišta bliskosti s modelom, ustanovit ćemo da je modelu najbliža kategorija posuđenice, slijedi poluprevedenica, zatim doslovna prevedenica, djelomična prevedenica, a na kraju, najudaljeniji, formalno nezavisan neologizam (vidi grafički prikaz II).

## II. Kategorije promatrane sa stanovišta bliskosti s modelom



Takav je slijed logičan s obzirom na ove činjenice: posuđenica je po svom obliku vrlo slična modelu, ponekad gotovo identična; poluprevedenica sadrži jedan od elemenata u originalnom obliku, dakle nepreveden; doslovna prevedenica sastavljena je, doduše, od isključivo domaćih elemenata, ali, kao što joj i naziv kaže, oni su doslovno prevedeni; djelomična se prevedenica već prilično udaljuje od modela jer je samo jedan od elemenata preveden točno, a drugi neprecizno; dakako, formalno nezavisan neologizam najviše se udaljuje od modela, pa ponekad nema baš nikakvu formalnu korespondenciju s njime i jedino zajedničko im je zapravo sadržaj.

7.6. Prevedenice su u našem istraživanju promatrane s nekoliko aspekata: jedan je, i to možda najvažniji, kulturološko-sociolingvistički, jer smatramo da je on nezaobilazan element u procesu jezičnog posuđivanja bilo koje vrsti; drugi je morfološko-tvorbene naravi, jer se, s jedne strane, određen broj prevedenica uklapa u postojeće tvorbene obrasce, ali isto tako stanovit broj odskake od norme, što je jedan od indikatora stranog utjecaja; treći je aspekt semantičke prirode, što znači da se zbog strane, često neuobičajene, metaforike i novih, još donedavna nepoznatih, upotreba nekih izraza neminovno može utvrditi da je riječ prevedenica, dakle nastala pod utjecajem nekog stranog izraza ili značenja.

7.6.1. Sva ta tri aspekta imala su značajnu ulogu već pri samoj identifikaciji prevedenica, što je ustvari prvi korak u istraživanju ove vrste.

Pri identifikaciji poslužili su nam stanoviti kriteriji za koje smo utvrdili da nam mogu biti korisni u procjeni je li nešto prevedenica ili nije. Navest ćemo ih redom:

I. Morfološke komponente kao indikatori pojave prevedenice: ovdje treba prije svega spomenuti pojavu čistih složenica, zatim polysloženica, ali i višesloženih naziva (naročito prijedložnih konstrukcija) koji se ne uklapaju osobito dobro u naš sustav;

II. Semantičke komponente: slučajevi kod kojih se iz prisutnih leksema bez dodatnog znanja ne može dokučiti značenje nekog izraza (kao što smo rekli, vrlo je često riječ o neuobičajenoj metaforici koja nije a priori razumljiva, ili o neprimjerenom kontekstu koji se inače ne javlja uz stanovit izraz);

III. Kulturološko-sociološke komponente: a) neke sfere ljudskog interesa koje su karakteristične za određene sredine; b) pojava istih prevedenica u više jezika, što smatramo značajnim elementom za identifikaciju; c) paralelna upotreba prevedenice i odgovarajuće posuđenice koja je poslužila kao model za stvaranje prevedenice;

IV. Sintaktičke komponente: ovdje se radi o odstupanjima od sintaktičke norme, što se, naravno, odnosi na kategoriju sintaktičkih kalkova;

V. Razne druge komponente (npr. grafičke i sl.): a) uvođenje nekog izraza sa 'takozvani' ili 'tzv.'; b) navodnici kao signal da se, eventualno, radi o prevedenici; c) uvođenje nekih višesloženih izraza sa 'po principu' ili 'po sistemu'; d) pojava izvornog izraza uz prevedenicu (obično u zagradi).

Kao opći zaključak u vezi s identifikacijom prevedenica možemo reći da je težina identifikacije prevedenice (bez obzira na kategoriju) obrnuto proporcionalna s razumljivosti prevedenice — drugim riječima, što je prevedenica teže razumljiva, to je lakša za identifikaciju.

7.6.2. U uskoj je vezi s identifikacijom prevedenica i utvrđivanje njihova porijekla. U rješavanju toga zadatka pomogli su nam neki principi koji su omogućili da se s prilično sigurnosti odredi porijeklo pojedinih prevedenica. To je bilo moguće u većini slučajeva koje smo istraživali. Međutim, kod nekih se izvorni jezik nije mogao sasvim pouzdano odrediti, jer naprosto postoji više potencijalnih izvora.

Najmanje problema u određivanju porijekla predstavljaju nesumnjivo poluprevedenice: to je i normalno kad se zna da tu kategoriju karakterizira strani element — upravo nam je taj strani element (u biti je to posuđenica) dostatan da, u zaista većini slučajeva, porijeklo ustanovimo vrlo lako i točno (postoje, doduše, neke iznimke o kojima smo govorili na str. 130, no njih nema mnogo).

Preostalim kategorijama porijeklo se može odrediti s većom ili manjom sigurnosti uz pomoć stanovitih kriterija koje smo utvrdili tokom analize:

I. Ako se paralelno s prevedenicom u jeziku upotrebljava i odgovarajuća posuđenica koja je poslužila kao model za stvaranje prevedenice, onda je očito da je prevedenica istog porijekla kao i posuđenica-model;

II. Kod prevedenica koje se odnose na imena organizacija, institucija, umjetničkih pravaca, političkih pokreta, povijesnih događaja, na nadimke poznatih ličnosti itd. nema gotovo nikakvih dilema u određivanju porijekla;

III. Stanovit broj prevedenica nastao je po uzoru na neke izraze za koje se pouzdano zna tko ih je (često i kada) prvi put upotrijebio — takvima, naravno, neće biti teško utvrditi porijeklo;

IV. Neke prevedenice odudaraju svojom konstrukcijom od domaćih tvorbeno-sintaktičkih normi — za takve se porijeklo može ustanoviti ako se u jednom od potencijalnih jezika-izvora potvrdi identična konstrukcija, a istodobno isključuje postojanje takve konstrukcije u ostalim jezicima-izvorima;

V. Kod frazeoloških kalkova nije uvijek lako odrediti porijeklo jer se mnogi javljaju u više jezika istovremeno. S druge strane, neke su fraze toliko specifične za određeni jezik da njihova pojava u drugom jeziku u obliku frazeološkog kalka uopće ne dovodi u pitanje porijeklo;

VI. Kod nekih prevedenica porijeklo možemo lako i gotovo sigurno odrediti uz pomoć izvornog oblika koji se navodi u zagradi — naravno, uz provjeru i potvrdu da se taj originalan oblik zaista i upotrebljava u jeziku-izvoru;

VII. Koristan indikator može biti i pridjev koji označuje pripadnost nekoj naciji, iako to, naravno, nije uvijek sasvim pouzdano i zahtijeva daljnje dokazivanje;

VIII. Pojava identičnih (ili vrlo sličnih) prevedenica u više jezika može pomoći pri utvrđivanju porijekla, ali isto tako može biti i otežavajući faktor. Navedena nam pojava može biti korisna ako je za druge jezike već dokazano da je stanovita prevedenica porijeklom iz određenog jezika-izvora — tada možemo biti gotovo sasvim sigurni da je ona i kod nas istoga porijekla. S druge strane, ima slučajeva kod kojih su putovi preuzimanja tako komplicirani da je teško izvući pouzdaniji zaključak;

IX. Konačno, treba reći kako pri utvrđivanju porijekla neke prevedenice ne smijemo nipošto zanemariti ulogu jezika posrednika, koji je ovdje, jednako kao i u posuđenica (usp. Filipović, 1986:190—192 i 1990:21—22, 58), neobično značajan faktor. Radi se, naime, o tome da nas često formalna identičnost vodi na krivi put, pa tako jeziku-posredniku pripisujemo ulogu jezika-izvora. Stoga u tome treba biti vrlo oprezan, pa osim formalnih obilježja svakako uzeti u obzir i sociolingvistička, odnosno kulturološka. Ukratko, pri utvrđivanju porijekla (iako i u nekim drugim dijelovima ove analize) treba se pozabaviti istraživanjem 'riječi i stvari' (ili 'Wörter und Sachen').

7.7. Govoriti u zaključku o korpusu nema previše smisla jer je korpus ipak prije svega sredstvo za analizu, osnovni materijal iz kojeg se crpe informacije najrazličitije vrste. Smatramo da nekoliko riječi ipak i na ovom mjestu ima svoje opravdanje. Radi se, naime, o koncepciji korpusa korištenog u ovoj studiji koja je takva da među primjere uvrštava i one koji se javljaju vrlo rijetko ili čak samo jednom. Takvom bi se postupku s pravom moglo prigovoriti i reći kako pojedinačne pojave nekog izraza još ne znače da se zaista radi o prevedenici; oni mogu biti plod trenutčne autorove inspiracije ili, naprotiv, inercije, jer se nije potrudio da nađe kakav domaći ekvivalent. U neku ruku takvo je gledište ispravno jer bi se prevedenicama trebali smatrati već šire prihvaćeni izrazi koji u jeziku imaju svoj (relativno) čvrst status. Međutim, smatramo da velik broj izraza, iako s malom učestalošću, ne možemo odbaciti, jer oni jednog dana mogu postati posve prihvaćeni jezični elementi. Dokaz su tome i neki primjeri za koje smo se u početku kolebali treba li ih uzeti u obzir ili ne. Pokazalo se da je njihovo uključivanje u korpus bilo opravdano, jer smo već za mjesec ili dva, godinu ili dvije, mogli taj izraz ponovno potvrditi. Čini nam se da je to dovoljan razlog da takve nove izraze ili nove upotrebe domaćih riječi, bez obzira na to koliko se rijetko one pojavljivale, smatramo prevedenicama, semantičkim posuđenicama, frazeološkim kalkovima i sl. te da ih

obrađujemo i analiziramo. Potpuno prihvatanje nekog izraza ne dolazi brzo, to je vrlo često dug proces koji može potrajati i godinama. Konačno, dokaz su tome i zamjene koje se predlažu umjesto nekih posuđenica — one se ponekad prihvate vrlo brzo (npr. 'doigravanje'), a ponekad treba mnogo vremena da se pronade makar i jedna potvrda (npr. 'limunika').

Što reći za slijedeće slučajeve: frazeološki kalk '(biti) vrući krumpir' i semantičku posuđenicu 'krtica' nalazili smo u početku intenzivnog skupljanja građe (godine 1986.) vrlo rijetko i činilo se da su ti izrazi upotrijebljeni zbog specifičnog konteksta te da se vjerojatno neće ponoviti u napisima ili na televiziji. Međutim, i '(biti) vrući krumpir' jednako kao i 'krtica' prema našim se podacima javljaju sve češće i sve šire.

Primjera takve vrste moglo bi se navesti priličan broj ali smatramo da i ovi o kojima smo govorili dovoljno jasno upućuju na bit problema. Zbog svega što smo naveli mislimo da nismo pogriješili ako smo u korpus uvrstili primjere poput 'dugini ratnici', 'pomoć uživo', 'hromi patak', 'lančani pušač', 'papirotni tigar' i niz drugih koji se pojavljuju rijetko — smatramo da je posve nepredvidivo neće li i oni jednom postati integralni dio našeg rječnika.

7.8. Pored zapažanja u vezi s preklapanjem pojedinih kategorija te njihovim razvojnim slijedom o kojima smo govorili na početku ovog zaključnog dijela, analiza je pružila čitav niz zanimljivih podataka o najrazličitijim svojstvima prevedenica svih kategorija.

Kako smo već u prvim poglavljima, prije svega u poglavlju o terminologiji i definicijama, jednim dijelom o porijeklu a napose u samoj analizi konkretnih primjera, sve kategorije obradili dosta iscrpno, spomenut ćemo u zaključku samo neke značajnije aspekte uočene prilikom istraživanja.

#### 7.8.1. Morfološko-tvorbena struktura prevedenica

Od vrsta riječi najbrojnije su među prevedenicama svakako imenice, odnosno imenički skupovi; mnogo je manje pridjeva, a najmanje glagola i priloga.

Ustanovili smo da se najčešće javljaju višičlani izrazi (prije svega dvočlani izrazi, a često i prijedložne konstrukcije), zatim izvedenice, a najrjeđe jednostavne riječi (gotovo u pravilu u kategoriji semantičkih posuđenica). Prilično je velik broj polusloženica i čistih složenica, što ne iznenađuje s obzirom na poznatu činjenicu da se ni polusloženice, a niti čiste složenice, ne uklapaju naročito dobro u naš tvorbeni sustav i vrlo su često plod stranog utjecaja (usp. Babić, Barić-Malić, Rammelmeyer).

Što se tiče tvorbenih normi, problem su zapravo samo ove dvije posljednje skupine — dakle, polusloženice i čiste složenice. Jednostavne riječi mahom su semantičke posuđenice koje s tvorbenog gledišta nisu ni zanimljive, jer se, konačno, radi o domaćim riječima (ili već davno udomaćenim posuđenicama) koje samo poprimaju neko novo, dodatno značenje. Izvedenice se vrlo dobro uklapaju u naš sustav s obzirom na to da se radi o domaćim nastavcima, dok višičlani nazivi u biti i nisu prava tvorba, jer se radi samo o povećanju broja značenja, a ne o novim tvorbenim obrascima.

Iz svega što je navedeno proizlazi da se dio prevedenica sasvim dobro uklapa u postojeće tvorbene tipove, dok ih stanovit broj unosi promjene. Tu najistaknutije mjesto svakako zauzimaju upravo polusloženice i čiste složenice, koje su po svojoj strukturi strane našem sustavu, iako su već odavno u jeziku.

Što se polusloženica tiče, već smo kazali kako ih neki autori (usp. Rammelmeyer, Barić-Malić) zovu 'tursko-njemačkim' tipom tvorbe — međutim, i engleski je u novije vrijeme u velikoj mjeri aktivirao ovaj tvorbeni obrazac, i golem broj najrecentnijih primjera prevedenica-polusloženica engleskog je porijekla. Kod čistih složenica čini se da je udio svih triju jezika-izvora podjednak, iako treba svakako naglasiti da su prevedenice-čiste složenice iz njemačkog starijeg datuma (što je u skladu s općom tendencijom da se u posljednje vrijeme kao jezik-izvor najčešće javlja engleski).

### 7.8.2. Produktivni elementi prevedenica i aktivna tvorba

Kad smo u 7.8.1. govorili o morfološko-tvorbenoj strukturi prevedenica, mislili smo na uklapanje prevedenica u postojeće tvorbene obrasce ili na eventualno odstupanje od ustaljenih tipova tvorbe. Ovdje tvorbu promatramo kao sekundarni proces. Naime, zapazili smo da neke prevedenice, iako po postojećim principima, dalje sudjeluju u tvorbi. Ustanovili smo da je to moguće na tri načina: prvi je taj da jedan od elemenata prevedenice (najčešće je riječ o dvočlanim nazivima) postane produktivan, pa tako stvara druge slične dvočlane nazive (usp. 'sapunski' iz 'sapunske opere' koji je postao aktivan i proizveo 'sapunsku seriju' i 'sapunski dramolet'). Tu se, doduše, radi o značenjskoj tvorbi, ali generiranje novih izraza ne može se osporiti.

Drugi je način da se od prevedenica-imenica stvaraju pridjevi ili izvedene imenice koje obično označuju osobu (usp. 'hladnoratovski' < 'hladni rat', 'novovalni' < 'novi val'; 'čvrstorukaš' < 'čvrsta ruka', 'uradisamovac' < 'uradi sam').

Treći je način stvaranje eliptičnih oblika, pa tako nalazimo npr. 'samovac' < 'uradisamovac' < 'uradi sam', 'vrtić' < 'dječji vrtić', 'žvaka' < 'žvakaća guma' i sl.

Zanimljivo je da pojava tih sekundarnih tvorbi nema mnogo, iako bi se, teoretski, gotovo od svih prevedenica mogao izvesti i pridjev i izvedena imenica. Isto je tako značajno da se čak ni od semantičkih posuđenica — koje su mahom jednostavne riječi, domaće ili udomaćene, od kojih se, kad se radi o njihovu osnovnom značenju, sasvim normalno stvaraju pridjevi — to, bar koliko naš korpus pokazuje, načelno ne radi. Tako od 'miša' u njegovu osnovnom, konkretnom značenju imamo 'mišji', ali od 'miša', kompjutorskog pomagala, pridjev se ne upotrebljava; od 'krtice' u osnovnom značenju imamo 'krtičji', ali od 'krtice' u značenju 'špijun' ne (a 'špijunski' se itekako upotrebljava!). Jednako tako ponašaju se 'paket', 'košara', 'generacija', 'papir' itd. Jedine su iznimke u našem korpusu pridjevi 'otočki' < 'Otok' i 'piratski' < 'pirat'.

I od dvočlanih se naziva ustvari dosta rijetko oblikuju pridjevi, iako to, što se tvorbe tiče, ne predstavlja nikakav problem. Tako, iako od 'čvrste ruke' imamo 'čvrstorukaš', pridjev \*čvrstoručni nismo potvrdili (uostalom, kaže se 'politična čvrste ruke', dakle genitivnom konstrukcijom) /našli smo, međutim, na pridjev 'čvrstorukaški'; nismo potvrdili ni oblik \*kiselokišni < 'kisela kiša', a ni \*okruglostolni < 'okrugli stol', iako su, teoretski gledano, i ti i mnogi drugi takvi pridjevi mogući.

### 7.8.3. Stvaranje novih izraza i pojava paralelnih oblika

Stvaranje novih izraza — neologizama u najširem smislu — prisutno je zaista u svim jezicima, pa tako i u našem. Razlozi za to najrazličitije su pri-

rode — od purističkih težnji i nastojanja da se jezik sačuva od suvišnih stranih utjecaja, do posve praktičnih potreba za pronalaženjem naziva nekih novih pojmova i pojava. Budući da je stvaranje neologizama obično stvar vrlo širokog kruga autora — od lingvista, književnika i prevodilaca do novinara i TV-izvjestitelja — pojava paralelnih oblika nužna je posljedica toga procesa. Zaista se vrlo rijetko dešava da se neki novi izraz, nova upotreba stare domaće riječi i sl. probije u širu javnost neposredno nakon prve pojave; obično to traje duže, treba proći određeno vrijeme da se čitaoci (govornici) priviknu na novi oblik, da ga počnu aktivno upotrebljavati (ili u najmanju ruku pasivno razumijevati) kao i ostali vokabular. Zbog toga se u toj najranijoj fazi, a vrlo često i mnogo kasnije, pojavljuju razni paralelni oblici:

a) Prevedenica i posuđenica koja je poslužila kao model za stvaranje prevedenice (usp. 'sastanak na vrhu' — 'samit', 'zvijezda' — 'star', 'blickrig' — 'munjeviti rat', 'nabujak' — 'sufle' itd.);

b) Razne kategorije prevedenica. Kako ima mnogo autora, koji — često istodobno — sudjeluju u stvaranju nekog novog izraza, vrlo je česta pojava da se neki 'uvezeni' sadržaj prenosi u naš jezik na razne, posve individualne, načine. Jasno je da to dovodi do velikog broja različitih tipova prevedenica, pa ponekad za isti sadržaj ima i po tri, četiri oblika (usp. željezna leđi, željezna gospa, željezna dama, čelična leđi; brza hrana, hrana s nogu, jedenje s nogu i niz sličnih primjera). U nekim je slučajevima u upotrebi još i posuđenica (npr. 'fast food' pored navedenih prevedenica) pa se tako broj paralelnih oblika još povećava.

c) Pored paralelnih oblika različitih kategorija prevedenica, javljaju se često i paralelni oblici unutar iste kategorije. Tu je zapravo riječ o zamjeni jednog od elemenata složenog izraza sinonimskim parom (npr. 'crna jama' — 'crna rupa') ili o različitoj konstrukciji (npr. alternacija obrasca pridjev + imenica s obrascem imenica + imenica u genitivu (npr. 'morski plodovi' — 'plodovi mora').

#### 7.8.4. Purizam i stvaranje neologizama

Kad kažemo da je purizam nužan preduvjet za stvaranje neologizama u najširem smislu, a onda i prevedenica, ponovit ćemo ovdje još jednom da mislimo na pozitivnu konotaciju termina 'purizam', dakle na onaj njegov poticajni element koji ne prihvaća bezrezervno svaki strani izraz, nego pokušava naći prikladne zamjene. Vidjeli smo kako većina autora smatra da jezično čistunstvo ne treba ići u krajnost, pa konačan cilj nipošto nije nastojanje da se svaki strani izraz, svaka posuđenica definitivno izbaci iz upotrebe. Treba težiti umjerenom stavu, prema kojemu je i posuđenica, koja se po svojim fonološkim i morfološkim osobinama dobro uklapa u domaći sustav, jednako vrijedna kao i neka sretno oblikovana zamjena. Isto tako ne treba ni svaku zamjenu a priori smatrati boljom od posuđenice-modela, jer mnoge zamjene nisu uvijek najbolja rješenja, često su glomazne, nespretne, ponekad i slabije razumljive od posuđenice. Zato je, kao što smo već kazali, jedan vid purizma usmjeren prema zamjeni stranih riječi i posuđenica, dok se u drugom odbacuje i stanoviti broj prevedenica koje nisu 'u duhu jezika'.

I nastojanja naših suvremenih lingvista kreću se u tim okvirima, pa se tako traže moguće zamjene za nepotrebne posuđenice, ali jednako tako i — prije svega zbog neprimjerene tvorbene strukture — bolja rješenja za već dobro ustaljene domaće izraze. U oba slučaja uspjesi su veći ili manji, ovi-

sno o tome koliko je neka posuđenica (ili njezina vremenski starija zamjena) učvrstila svoj položaj u jeziku i, naravno, u kojoj je mjeri prihvatljiva sa stanovišta tvorbe, ali i razumljivosti.

Smatramo da mnogi pokušaji ove vrste nisu urodili plodom zato što se javljaju prekasno — kad je neka posuđenica uhvatila korijenje u jeziku, vrlo ju je teško izbaciti iz upotrebe, bez obzira na to je li ona dobra ili nije. Isto se tako mnoge zamjene uolikoj mjeri rašire u upotrebi da svaki novi izraz gubi bitku već na samom početku.

Konačno, prijedlozi da se neke posuđenice (a i neprikladni domaći nazivi) zamijene boljim rješenjima javljaju se uglavnom u časopisu *Jezik*, koji ipak ima ograničenu čitalačku publiku, pa je već time broj onih koji su skloni prihvatiti kakav novi naziv znatno smanjen. Neusporedivo je manji broj napisa te vrsti u dnevnim novinama, a da novinari možda i nisu neskloni upotrebi novih, predloženih izraza, dokazuje nam, između ostalog, i slučaj 'doigravanja' kao zamjene za anglicizam 'plej-of'.

#### 7.8.5. Stilistička vrijednost prevedenica

Prevedenice, jednako kao i posuđenice, imaju stanovitu stilističku vrijednost u jeziku. Ta je vrijednost dvojaka: s jedne strane, postoji velik broj prevedenica koje su same po sebi afektivno posve neutralne, pa im je stilistička vrijednost samo funkcionalna. Preciznije rečeno, one se ponekad javljaju kao alternativa odgovarajućoj posuđenici kako bi se izbjeglo neprestano ponavljanje. S druge strane, mnogo je prevedenica koje su afektivno obojene, pa već samom svojom metaforikom pridonose osebnosti stila: u ovu skupinu možemo ubrojiti mnoge frazeološke kalkove, semantičke posuđenice, a i doslovne prevedenice, koje upravo zbog slikovitosti mogu autoru poslužiti da na življi, često i duhovit, način razbije neki suhoparan tekst (usp. 'tvrdokuhanu prozu', 'Obračun kod O.K. Trsata', 'vrući krumpir', 'željezna gospa' itd.); ova- mo spadaju i modificirani oblici nekih već sasvim udomačenih prevedenica, odnosno njihove parafraze (usp. npr. 'hladni mir').

#### 7.8.6. Razumljivost prevedenica

Možda razumljivosti prevedenica i ne bi trebalo posvetiti posebnu pažnju ako na problem razumljivosti gledamo kao na pojavu širih razmjera. Moglo bi se, naime, poći od pretpostavke da prevedenice — jednako kao i posuđenice (u velikoj mjeri) a i domaće riječi (u mnogo manjoj mjeri) — mogu različitim slojevima čitalaca, ovisno o kontekstima i raznim drugim faktorima, biti jasne ili nejasne.

Smatrali smo, međutim, da o tome ipak treba napisati nekoliko riječi s obzirom na prvotnu svrhu svake prevedenice. Ne smijemo, naime, zaboraviti da su prevedenice u biti plod svjesnih napora da se neka strana riječ, neka posuđenica koja upravo sa stanovišta razumljivosti nije bliska prosječnom čitaocu/govorniku, zamijeni domaćim ekvivalentom, koji će, očekuje se, biti i razumljiviji. To se, međutim, u brojnim prevedenicama ne postiže, pa su one za prosječna čovjeka jednako tako nerazumljive kao i posuđenice. Mnogo je prevedenica koje, zbog svoje neobične metaforike, zbog nejasnih veza dvaju (ili više) inače poznatih pojmova, zbog upotrebe u sasvim neprimjerenom kontekstu, velikom broju ljudi predstavljaju problem. Jasno je da ovdje ne smijemo zanemariti dva vrlo važna faktora: jedan je, dakako, vremenski, jer što je duže neka prevedenica prisutna u jeziku, to ima više šansi da postane i

razumljiva; drugi je faktor učestalost upotrebe — što je upotreba češća, to raste i stupanj razumljivosti. Ne treba posebno naglašavati kako isti odnosi vrijede i za stupanj prihvaćenosti prevedenice u jeziku.

7.9. Zadatak ove studije ispunjen je time, što je istražio pojavu prevedenica — u najširem smislu toga termina — s različitih aspekata i smjestio ih u širi okvir procesa jezičnog posuđivanja. Cilj nam je također bio da prevedenice u hrvatskom književnom jeziku usporedimo s onima u drugim evropskim jezicima i tako dokažemo kako postoje stanovite opće tendencije u genezi, oblicima i upotrebi toga tipa neologizama.

## POPIS SKRAĆENICA

|       |                                                           |
|-------|-----------------------------------------------------------|
| BDNE  | = The Barnhart Dictionary of New English 1963—1972        |
| COLL  | = Collins Dictionary of the English Language              |
| D     | = Danas                                                   |
| DA    | = Dictionnaire des anglicismes                            |
| DB    | = Dictionary of Britain                                   |
| DC    | = The Barnhart Dictionary Companion                       |
| DF    | = Duden Fremdwörterbuch                                   |
| DMC   | = Dictionnaire des mots contemporaines                    |
| La    | = Petit Larousse illustré                                 |
| NOS   | = Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal                |
| SBDNE | = The Second Barnhart Dictionary of New English           |
| SL    | = Studentski list                                         |
| St    | = Start                                                   |
| Sv    | = Svijet                                                  |
| Sa    | = Šamšalović, Njemačko-hrvatski rječnik                   |
| V     | = Vjesnik                                                 |
| VL    | = Večernji list                                           |
| Wa    | = Wahrig: Fremdwörter Lexikon                             |
| WBD   | = The World Book Dictionary                               |
| WNWD  | = Webster's New World Dictionary of the American Language |

## LITERATURA

1. E. Alanne (1964), »Das Eindringen von Fremdwörtern in den deutschen Wortschatz der deutschen Handelssprache des 20. Jahrhunderts«, *Neuphilologische Mitteilungen*, 3, LXV, Helsinki. 332—360.
2. D. Alerić (1971/72), »Samoposluživaonica«, *Jezik*, god. XIX, 4—5, Zagreb, 153—154.
3. V. Anić (1972), »Naša najstarija pravila i terminologija Association football«, *Zadarska revija*, 3—4, str. 249—253.
4. V. Anić, (1973/74), »Televizijska riječ šous«, *Jezik*, god. XXI, 5, Zagreb, 157—158.
5. V. Anić, J. Silić (1986), *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Sveučilišna naklada »Liber« — Školska knjiga, Zagreb, 707 str.
6. S. Babić (1961/62), »Životnost novih riječi« *Jezik*, god. VIII, 4, Zagreb, 113—118.
7. S. Babić (1969/70), »Koji naziv da odaberemo za computer?«, *Jezik*, god. XVII, 3, Zagreb, 89—91.

8. S. Babić (1971/72), »Izbor u raznolikosti zamjena za štaubzauger«, *Jezik*, god. XIX, 4—5, Zagreb, 154—156.
9. S. Babić (1972/73), »Klima-uređaj, klima-postrojenje«, *Jezik*, god. XX, 2, Zagreb, 63.
10. S. Babić (1973/74), »O riječi šou«, *Jezik*, god. XXI, 5, Zagreb, 158—160.
11. S. Babić (1975/76a), »Tražimo zamjene za neprihvatljive tuđice«, *Jezik*, god. XXIII, 3—4, Zagreb, 119—120.
12. S. Babić (1975/76b), »Grape-fruit«, *Jezik*, god. XXIII, 3—4, Zagreb, 120—122.
13. S. Babić (1977/78a), »Opet o kambeku«, *Jezik*, god. XXV, 4, Zagreb, 118.
14. S. Babić (1977/78b), »Mješovite tvorenice«, *Jezik*, god. XXV, 5, Zagreb, 129—138.
15. S. Babić (1977/78c), »Hoverkraft — nepotrebna tuđica«, *Jezik*, god. XXV, 5, Zagreb, 158—159.
16. S. Babić (1980), »Njemačke prevedenice — izazov našim lingvistima«, *Dometi*, XIII, br. 9, Rijeka, 91—96.
17. S. Babić (1981/82), »Nadena zamjena za body scanner«, *Jezik*, god. 29, 1, Zagreb, 29—30.
18. S. Babić (1982/83a), »Što plovi svemirom: čunak ili taksi?«, *Jezik*, god. 30, 2, Zagreb, 63—64.
19. S. Babić (1982/83b), »Tzv. play off gubi bitku«, *Jezik*, 5, Zagreb, 154—156.
20. S. Babić (1983/84), »Ljudi moji, postao sam nepismen: ne razumijem više hrvatski«, *Jezik*, god. 31, 2, Zagreb, 55—59.
21. S. Babić (1984), »Njemačke prevedenice u hrvatskom ili srpskom jeziku«, *Leksikografija i leksikologija*, Zbornik radova, Matica srpska, Novi Sad — Beograd, 9—14.
22. S. Babić (1986), *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, JAZU-Globus, Zagreb, 551 str.
23. S. Babić (1987), »O značenju i upotrebi riječi bjelokost i slonovača«, *Jezik*, god. 35, 2, Zagreb, 59—61.
24. S. Babić (1988), »Standardizacija — stabilizacija književnog jezika«, *Jezik*, god. 35, 3, Zagreb, 65—77.
25. S. Babić (1990), »Rubljoper«, *Jezik*, god. 38, 2, Zagreb, 64.
26. E. Barić, D. Malić (1976/77), »O problemu posluženica«, *Jezik*, god. XXIV, 3—4, Zagreb, 90—104.
27. E. Barić (1981/82), »Mogućnost zamjene višeečlanog naziva stroj za pranje«, *Jezik*, god. 29, 3, Zagreb, 77—80.
28. E. Barić i sur. (1979), *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 527 str.
29. O. Baškan (1982), »Lexical Transfers from English to Turkish« *The English Element in European Languages, Reports and Studies*, Vol. 2, ed. R. Filipović, Institute of linguistics, Zagreb, 487—501.
30. I. Bauer (1982), *Odstupanja od sintaktičke norme u novinskom tisku na hrvatskom jeziku u SAD pod utjecajem američkog engleskog*, doktorska disertacija u rukopisu, Zagreb.
31. I. Bauer (1986), »Neke sintaktičke osobitosti u američkom novinskom tisku na hrvatskom jeziku. Interferencija na planu rekcije«, *Filologija*, 14, JAZU, Zagreb, 41—52.
32. L. Bloomfield (1970), *Language*, George Allen and Unwin Ltd, London, 566 str.
33. I. Brabec, M. Hraste, S. Živković (1968), *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, Školska knjiga, 280 str.
34. R. A. Bugadov (1967a), »Posuđivanje u leksiku« (prikaz M. Popović), *Suvremena lingvistika*, 4, Zagreb, 229—231.
35. R. A. Bugadov (1967b), »Neologizmi i arhaizmi — pokušaj njihove klasifikacije« (prikaz M. Popović), *Suvremena lingvistika*, 4, Zagreb, 233—237.

36. Ž. Bujas (1957/58), »Uljecaj engleskih atributa«, *Jezik*, god. VI, 2, Zagreb, 62—63.
37. A. Burger (1979), »Die Konkurrenz englischer und französischer Fremdwörter in der modernen deutschen Pressesprache«, *Fremdwort-Diskussion*, Peter Braun, Hrsg., Wilhelm Fink Verlag, München, 246—272.
38. H. Bus (1980), »Amerikanisches Englisch und deutsche Regionalpresse: Probleme lexikalischer Interferenzforschung am Beispiel einer Zeitung des Rhein-Main-Gebietes«, *Studien zum Einfluß der englischen Sprache auf das Deutsche*, W. Viereck, Hrsg., Gunter Narr Verlag, Tübingen, 25—36.
39. Carstensen (1979a), »Evidente und latente Einflüsse des Englischen auf das Deutsche«, *Fremdwort-Diskussion*, Hrsg. P. Braun, W. Fink Verlag, München, 90—94.
40. B. Carstensen (1979b), »Zur Intensität und Rezeption des englischen Einflusses«, *Fremdwort-Diskussion*, Hrsg. P. Braun, W. Fink Verlag, München, 321—326.
41. B. Carstensen (1980), »Semantische Scheinentlehnungen des Deutschen aus dem Englischen«, *Studien zum Einfluß der englischen Sprache auf das Deutsche*, W. Viereck, Hrsg., Gunter Narr Verlag, Tübingen, 77—100.
42. B. Carstensen (1982), »Wörter des Jahres 1981«, *Der Sprachdienst*, Jg. XXVI, H. 1/2, Gesellschaft für deutsche Sprache, Wiesbaden, 1—16.
43. B. Carstensen (1988), »Loan-translation: Theoretical and practical issues«, *Folia linguistica*, XXII/1—2, Mouton-de Gruyter, Berlin, 85—92.
44. D. Chişoran (1986), »English element in Romanian«, *English in Contact With Other Languages*, eds. W. Viereck-W. D. Bald, Akadémiai Kiadó, Budapest, 287—306.
45. Cindrić (1961/62), »Pokušaji uvođenja domaćeg kazališnog nazivlja«, *Jezik*, god. VIII, 4, 111—113.
46. *Collins Dictionary of the English Language* (1979), Second Edition, Collins, London and Glasgow.
47. J. Csapo (1971), »English Sporting Terminology in Hungarian«, *Hungarian Studies in English*, V, Debrecen, 5—50.
48. V. Dabac (1970), *Tehnički rječnik*, 2. dio, Hrvatskosrpsko-njemački, Tehnička knjiga, Zagreb.
49. Dahlstedt-Bergman-Stähle (1969), *Främmande ord i nusvenskan*, Svenska Bokförlaget, Stockholm.
50. M. Dardano (1986), »English influence on Italian«, *English in Contact With Other Languages*, eds. W. Viereck-W.D.Bald, Akadémiai Kiadó, Budapest, 231—252.
51. L. Deroy (1956), *L'emprunt linguistique*, Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Liège, Fascicule CXLI, Edition »Les Belles Lettres«, Paris, 466 str.
52. *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française* (1970), par Paul Robert, Dictionnaire Le Robert, Paris.
53. *Dictionnaire des anglicismes* (1984), par J. Rey-Debove et G. Gagnon, Robert, Paris.
54. *Dictionnaire des mots contemporains* (1985), par Pierre Gilbert, Robert, Paris, 739 str.
55. M. Dietrich (1979), »Das Fremdwort in der Arbeit der 'Gesellschaft für deutsche Sprache'«, *Fremdwort-Diskussion*, Hrsg. P. Braun, W. Fink Verlag, München, 182—185.
56. D. Duckworth (1977), »Zur terminologischen und systematischen Grundlage der Forschung auf dem Gebiet der englisch-deutschen Interferenz«, *Sprachliche Interferenz*, Hrsg. H. Kolb und H. Lauffer, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 36—56.

57. D. Duckworth (1979), »Der Einfluß des Englischen auf den deutschen Wortschatz seit 1945«, *Fremdwort-Diskussion*, Hrsg. P. Braun, W. Fink Verlag, München, 212—245.
58. *Duden Fremdwörterbuch* (1982), (neu bearbeitete und erweiterte Auflage), Bibliographisches Institut, Mannheim/Wien/Zürich.
59. A.-M. Dürriegl (1988), »Hungarizmi u hrvatskom književnom jeziku«, *Jezik*, god. 35, br. 4, Zagreb, 97—100.
60. A. Ellegård (1986), »Några utgångspunkter«, *Språkvård*, 1, Stockholm, 3—5.
61. R. Etienne (1964), *Parlez-vous français?*, Gallimard, Paris, 376 str.
62. E. Eiriksson (1982) »English Loanwords in Icelandic — Aspects of Morphology«, *The English Element in European Languages*, Reports and Studies, Vol. 2, ed. R. Filipović, Institute of linguistics, Zagreb, 266—300.
63. P. Eringa (1977a), »Lexical semantic loans and their re-interpretations«, *Folia linguistica*, XI, 1/2, Mouton Publishers, The Hague, 57—84.
64. P. Eringa (1977b), »Interlingual equivalence of lexical semantic correlations«, *Folia linguistica*, XI, 1/2, Mouton Publishers, The Hague, 85—91.
65. E. Erametsä (1963), »Adam Smith als Mittler englisch-niederländischer Spracheneinflüsse«, *Neuphilologische Mitteilungen*, 2, LXIV, Helsinki, 143—170.
66. M. Faust (1985), »Meaning Borrowings from English in Contemporary Swedish«, *Arkiv för nordisk filologi*, VII.
67. R. Filipović (1966), »The English Element in the Main European Languages«, *SRAZ*, 21—22, Zagreb, 103—112.
68. R. Filipović (1967a), »Principi lingvističkog posuđivanja III«, *Filološki pregled*, I—IV, Beograd, 83—94.
69. R. Filipović (1967b), »Jezici u kontaktu i jezično posuđivanje«, *Suvremena lingvistika*, 4, Zagreb, 27—89.
70. R. Filipović (1968), »Semantic Extension Changes in Adaptation of English Loan-Words in Serbo-Croatian«, *Studia Romanica et Anglicae Zagrabienis*, 25—26, Zagreb, 109—119.
71. R. Filipović (1971), *Kontakti jezika u teoriji i praksi*, Školska knjiga, Zagreb, XVI + 142 str.
72. R. Filipović (1973a), »Some Problems in Studying the English Element in European Languages«, *English Studies Today*, 5, 25—52.
73. R. Filipović (1973b), »Prilog metodi proučavanja anglicizama u evropskim jezicima«, *Suvremena lingvistika*, 7—8, Zagreb, 3—10.
74. R. Filipović (1974), »A Contribution to the Method of Studying Anglicisms in European Languages«, *SRAZ*, 37, Zagreb, 135—148.
75. R. Filipović (1977a), »Nekoliko metodoloških pitanja proučavanja stranog elementa u hrvatsko-srpskom jeziku«, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 1, 13—20.
76. R. Filipović (1977b), »Some Basic Principles of Languages in Contact Reinterpreted«, *SRAZ*, 43—44, Zagreb, 157—166.
77. R. Filipović (1977c), »Primary and Secondary Adaptation of Loan-Words«, *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, XIII, Wien, 116—125.
78. R. Filipović (1977d), »English Words in European Mouths and Minds«, *Folia Linguistica*, X, 3—4, 195—206.
79. R. Filipović (1977/78), »Tudice i jezična kultura«, *Jezik*, god. XXV, 5, Zagreb, 138—142.
80. R. Filipović (1984/85), »Odnos posrednog i neposrednog posuđivanja u teoriji kontaktne lingvistike«, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, XXVII—XXVIII, Novi Sad, 861—867.
81. R. Filipović (1986), *Teorija jezika u kontaktu*, Uvod u lingvistiku jezičnih do-  
dira, JAZU — Školska knjiga, Zagreb, 322 str.

82. R. Filipović (1990), *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku: porijeklo — razvoj — značenje*, JAZU — Školska knjiga, Zagreb, 336 str.
83. H. Fink (1980), »Superhit oder Spitzenschlager: Ein Versuch zur Häufigkeit und Funktion von Anglizismen und 'Werbeanglizismen' in deutschen Jugendzeitschriften«, *Studien zum Einfluß der englischen Sprache auf das Deutsche*, W. Viereck, Hrsg., Gunter Narr Verlag, Tübingen, 185—212.
84. Ž. Fink (1986), »Neke odrednice kolokvijalnog frazeologizma«, *Strani jezici*, god. XV, 2, Zagreb, 98—102.
85. B. Finka (1972/73), »O upotrebi tudica u hrvatskom književnom jeziku«, *Jezik*, god. XX, 4, Zagreb, 97—106.
86. B. Fiaka (1979/80), »Načelna riječ o riječima i posebno o riječima okolina, okolica i okoliš«, *Jezik*, god. 27, 1, Zagreb, 16—21.
87. A. Frölich (1962), »Zu den verborgenen englischen Einflüssen«, *Muttersprache*, 72. Jg., Heft 1, Lüneburg, str. 19—22.
88. Ch. E. Funk (1972), *A Hog on Ice And Other Curious Expressions*, Warner, Paperback Library, New York.
89. H. Galinsky (1977), »Amerikanisch-englische und gesamtenglische Interferenzen mit dem deutschen und anderen Sprachen der Gegenwart«, *Sprachliche Interferenz*, Hrsg. H. Kolb und H. Lauffer, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 463—517.
90. H. Galinsky (1980), »American English Post-1960 Neologisms in Contemporary German: Reception-Lag Variables as a Neglected Aspect of Linguistic Interference«, *Studien zum Einfluß der englischen Sprache auf das Deutsche*, W. Viereck, Hrsg., Gunter Narr Verlag, Tübingen, 213—235.
91. H. Galinsky (1991), »Americanisms, Briticisms, Canadianisms, New Zealandisms and Anglicisms in contemporary German«, *Languages in Contact and Contrast*, Essays in Contact Linguistics, ed. V. Ivir and D. Kalogjera, Trends in Linguistics, Mouton de Gruyter, Berlin, New York, 195—223.
92. Gao yu Xu (1985), »Neka zapažanja o neologizmima nastalim od 1977. do 1979. godine«, *Strani jezici*, god. XIV, 1—2, Zagreb, 20—26.
93. J. Gerritsen (1982), »English Influence on Dutch«, *The English Element in European Languages*, Reports and Studies, Vol. 2, ed. R. Filipović, Institute of linguistics, Zagreb, 154—179.
94. J. Gerritsen (1986), »Dutch in contact with English«, *English in Contact With Other Languages*, eds. W. Viereck-W. D. Bald, Akadémiai Kiadó, Budapest, 51—64.
95. J. Giraud, P. Pamart, J. Riverain (1974), *Les nouveaux mots »dans le vent«*, Larousse, Paris.
96. A. Govys-Tonković (1973), »Le Franglais«, *Strani jezici*, god. II, 3, Zagreb, 204—207.
97. C. Grünbaum (1986), »Hür vill vi ha det... i det allmänna språkbruket«, *Språkvård*, 1, Stockholm, 24—27.
98. R. K. Hartmann-F. C. Stork (1972), *Dictionary of Language and Linguistics*, Applied Science Publishers Ltd., London.
99. E. Haugen (1950/1972), »The Analysis of Linguistic Borrowing«, *The Ecology of Language*, Essays by Einar Haugen, Stanford University Press, Stanford, 79—109.
100. E. Haugen, Th. L. Markey (1972), *The Scandinavian Languages*, Mouton, The Hague — Paris, 183 str.
101. E. Haugen (1973), »Bilingualism, Language Contact and Immigrant Languages in the U. S.«, *Current Trends in Linguistics*, ed. T. A. Sebeok, Vol. 10, Linguistics in North America, Mouton, The Hague-Paris, 505—591.

102. F. J. Hausmann (1986), »The Influence of the English Language on French«, *English in Contact With Other Languages*, eds. W. Viereck-W. D. Bald, Akadémiai Kiadó, Budapest, 79—105.
103. B. Havranek (1964), »Problematika miješanja jezika«, *Zadarska revija*, god. XIII, 3, Zadar, 177—185.
104. J. Hedberg (1983), »Svengelska, eller engelskan i Sverige 1983«, *Moderna Språk*, LXXVII, 3, Stockholm, 219—222.
105. M. Höfler (1982), *Dictionnaire des anglicismes*, Larousse, Paris, 308 str.
106. M. Hraste (1959/60), »Kolodvor«, *Jezik*, god. VIII, 1, Zagreb, 30.
107. W. Huber (1977), »Interferenz und Syntax«, *Sprachliche Interferenz*, Hrsg. H. Kolb und H. Laufer, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 57—76.
108. P. Ivić (1978), »Matthias Rammelmeyer: Die deutschen Lehnübersetzungen im Serbokroatischen. Beiträge zur Lexikologie und Wortbildung«, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XXI/1, Novi Sad, 236—250.
109. I. Jakobsz-Németh (1982), »Phonological Adaptation of English Loanwords in Hungarian«, *The English Element in European Languages*, Reports and Studies, Vol. 2, ed. R. Filipović, Institute of linguistics, Zagreb, 244—265.
110. M. Jauk-Pinhak (1986), »Engleski element u hndsom jeziku«, *Filologija*, 14, JAZU, Zagreb, 145—152.
111. J. Jernej (1978), »Fraseologia in chiave contrastiva«, *SRAZ*, XXIII, 1—2, Zagreb, 349—362.
112. Lj. Jonke (1953), »O upotrebi tudih riječi«, *Jezik*, god. II, 1, Zagreb, 1—4.
113. A. Jonsson (1986), »Här vill vi ha det... i etermediernas språk?«, *Språkvård*, 1, Svenska språknämnden, Stockholm, 27—29.
114. J. Juhasz (1970), *Probleme der Interferenz*, Max Hueber Verlag, München, 174 str.
115. J. Juhasz (1977), »Überlegungen zum Stellenwert der Interferenz«, *Sprachliche Interferenz*, Hrsg. H. Kolb und H. Laufer, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1—12.
116. D. Jutrović-Tihomirović (1975/76), »Prilog proučavanju sintaktičke interferencije kod jezika u kontaktu«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, god. 14—15, sv. 14—15, Zadar, 149—258.
117. R. Kalmeta (1978/79), »Imenice okolina, okolica, okoliš u zemljopisnom znanstvenom jeziku«, *Jezik*, god. XXVI, 2, Zagreb, 48—53.
118. R. Katičić (1973/74), »O purizmu«, *Jezik*, god. XXI, 3—4, Zagreb, 84—90.
119. R. Katičić (1986), *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, JAZU — Globus, Zagreb, 529 str.
120. B. Klaić (1953), »O zamjenjivanju tuđica našim riječima«, *Jezik*, god. I, 4, Zagreb, 107—113.
121. B. Klaić (1978), *Rječnik stranih riječi*, priredio Ž. Klaić, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.
122. I. Klajn (1971), *Utjecaji engleskog jezika u italijanskom*, Filološki fakultet, Beograd, 306 str.
123. I. Klajn (1978), *Razgovori o jeziku*, Vuk Karadžić, Beograd, 159 str.
124. G. Korlén (1986), »Sprachkontakt in der Hanse«, *Moderna Språk*, LXXX, 4, Stockholm, 312—314.
125. H. Kuhn (1971), »Ergänzende Beobachtungen zu Lehnsyntax, Lehnwendung und Lehnbedeutung«, *Fragen zur strukturellen Syntax und der kontrastiven Grammatik*, Schriften des Instituts für deutsche Sprache, 17, Düsseldorf, 183—201.
126. M. Lehnert (1986), »English Loans in GDR German«, *English in Contact With Other Languages*, eds. W. Viereck-W. D. Bald, Akadémiai Kiadó, Budapest, 129—157.

127. W. F. Leopold (1939—49), *Speech Development of a Bilingual Child*, Northwestern University Press, 188 + 299 + 200 + 176 str.
128. M. Ljung (1984), »The Reception of English Loans in Swedish«, *Scandinavian Working Papers on Bilingualism*, 2, Stockholm, 72—88.
129. M. Ljung (1986a), »Undersökningen Engelskan i Sverige«, *Språkvård*, 1, Stockholm, 5—11.
130. M. Ljung (1986b), »Role of English in Sweden«, *English in Contact With Other Languages*, eds. W. Viereck-W. D. Bald, Akadémiai Kiadó, Budapest, 369—386.
131. L. I. Lupačova (1988), »Frazeološki vezano značenje kao činilac širenja semantičkog opsega riječi«, *Jezik*, god. 35, br. 5, Zagreb, 137—142.
132. D. Maček-Riffer (1978), »O slikovitom izražavanju«, *Strani jezici*, 3—4, Zagreb, str. 175—182.
133. T. Maretić (1924), *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*, Znanstvena djela za opću naobrazbu, JAZU, knj. VII, Zagreb, 205 str.
134. A. Martinet (1982), *Osnove opće lingvistike*, (prijevod i predgovor A. Kovačec), Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 188 str.
135. J. Matešić (1982), *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 808 str.
136. A. Menac (1970—1971), »O strukturi frazeologizma«, *Jezik*, br. 1, 1—4.
137. A. Menac (1972), »Svoje i posuđeno u frazeologiji«, *Strani jezici*, 1, Zagreb, 9—18.
138. A. Menac (1976), »Frazeologizmi oko riječi kraj/konac u različitim jezicima«, *Strani jezici*, god. V, 1—2, Zagreb, 35—38.
139. M. Mihaljević (1991), *Računalna terminologija*, doktorska disertacija u rukopisu.
140. M. Moguš (1977/78), »Ni Flašapromet ni Bocapromet«, *Jezik*, god. XXV, 3, Zagreb, 93.
141. G. Mounin (1979), *Dictionnaire de la linguistique*, Presse Universitaire Française, Paris, 340 str.
142. V. Muhvić-Dimanovski (1990), »Some Recent Semantic Loans of English Origin in Serbo-Croatian«, *Languages in Contact, Proceedings of the Symposium 16. 1. Languages in Contact of the 12th ICEAS*, Zagreb, July 25—27, 1988, eds. R. Filipović-M. Bratanić, 151—156.
143. Ž. Muljačić (1968), »Tipologija jezičnog kalka«, *Radovi*, Sv. 7, Filozofski fakultet, Zadar, 5—19.
144. S. Nilsson (1986), »Engelskan i tidningssvenskan«, *Språkvård*, 1, Svenska språknämnden, Stockholm, 23.
145. O. Nüssler (1979), »Das Sprachreinigungsgesetz«, *Fremdwort-Diskussion*, Hrsg. P. Braun, W. Fink Verlag, München, 186—189.
146. I. Nyomarkay (1981/82), »Igrokaz od Schauspiel?«, *Jezik*, god. 29, 3, Zagreb, 89—91.
147. *Ny ord i dansk 1968—69* (1972), Dansk Sprognaevn, Copenhagen, 79 str.
148. *Ny ord i dansk 1970—71* (1978), Dansk Sprognaevn, Copenhagen, 115 str.
149. *Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal* (1986), Svenska språknämnden och Esselte Studium AB, Stockholm.
150. E. Oksaar (1984), »Das Deutsche im Sprachkontakt«, *Sprachgeschichte*, Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung, Walter de Gruyter, Berlin—New York, 845—854.
151. B. Orešnik (1982), »On the Adaptation of English Loanwords into Finnish«, *The English Element in European Languages*, Reports and Studies, Vol. 2, ed. R. Filipović, Institute of linguistics, Zagreb, 180—212.
152. S. Öhman (1977), »Einflüsse des Deutschen auf das Schwedische in neuerer Zeit, wie sie sich in der Zeitungssprache widerspiegeln«, *Sprachliche Interferenz*, Hrsg. H. Kolb und H. Lauffer, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 532—550.
153. A. Paunov (1971/72), »Frazeologizame«, *Jezik*, god. XIX, 2—3, Zagreb, 92—95.

154. A. Peco (1986), »Germanizmi u Vukovu Srpskom rječniku iz 1852.«, *Filologija*, 14, JAZU, Zagreb, 271—282.
155. *Petit Larousse illustré* (1982), Librairie Larousse, Paris.
156. J. A. Pfeffer (1977), »Deutsches Lehnwort im Wortschatz der Amerikaner von 1976«, *Sprachliche Interferenz*, Hrsg. H. Kolb und H. Lauffer, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 518—525.
157. P. v. Polenz (1979), »Fremdwort und Lehnwort sprachwissenschaftlich betrachtet«, *Fremdwort-Diskussion*, Hrsg. P. Braun, W. Fink Verlag, München, 9—31.
158. Ch. Pratt (1986), »Anglicisms in European Spanish«, *English in Contact With Other Languages*, eds. W. Viereck-W. D. Bald, Akadémiai Kiadó, Budapest, 345—367.
159. A. Ptičar, B. Tafra (1979/80), »Još o okolini, okolici i okolišu«, *Jezik*, god. 27, 1, Zagreb, 14—16.
160. V. Putanec (1980/81), »Porijeklo značenja glagola plijeniti 'osvajati, oćaravati'«, *Jezik*, god. 28, 3, Zagreb, 76—78.
161. R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik (1972), *A Grammar of Contemporary English*, Longman, London.
162. M. Rammelmeyer (1975), *Die deutschen Lehnübersetzungen im Serbokroatischen*, Frankfurter Abhandlungen zur Slavistik, Band 23, Wiesbaden, XIII + 359 str.
163. A. J. Raude (1985), »Le français menacé par le 'look'«, *Science et Vie*, No. 817, Paris, 78—83 (nast. 182—183).
164. S. Rittgasser (1975/76), »O problemu određivanja frazeologizma«, *Jezik*, god. XXIII, 2, Zagreb, 36—41.
165. P. Rogić (1961/62), »Prinos mrtvih klasičnih jezika tvorbi kompozita u suvremenim živim jezicima«, *Jezik*, god. IX, 5, Zagreb, 129—132.
166. A. Room (1986), *Dictionary of Britain*, Oxford University Press.
167. G. Sadoul (1972), *Dictionary of Films*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 432 str.
168. K. Sajavaara (1986), »English Influence on Finnish«, *English in Contact With Other Languages*, eds. W. Viereck and W. D. Bald, Akadémiai Kiadó, Budapest, 65—77.
169. Z. Salzmänn (1991), »Anglicisms in Modern Literary Czech«, *The English Element in European Languages*, Vol. 3, ed. R. Filipović, Institute of Linguistics, Zagreb, 122—164.
170. M. Samardžija (1985/86), »Reljkovićev jezični purizam«, *Jezik*, god. 33, 5, Zagreb, 137—143.
171. J. Schmidt-Radefeldt (1986), »Anglicisms in Portuguese«, *English in Contact With Other Languages*, eds. W. Viereck and W. D. Bald, Akadémiai Kiadó, 265—285.
172. H. Schottmann (1977), »Die Beschreibung der Interferenz«, *Sprachliche Interferenz*, Hrsg. H. Kolb und H. Lauffer, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 13—35.
173. E. Schneeweis (1960), *Die deutschen Lehnwörter im Serbokroatischen in kulturgeschichtlicher Sicht*, Walter de Gruyter-Co., Berlin, 206.
174. K. H. Schönfelder (1957), *Deutsches Lehnwort im amerikanischen Englisch*, Max Niemeyer Verlag, Halle, 288 str.
175. K. Schumann (1965), »Zur Typologie und Gliederung der Lehnprägung«, *Zeitschrift für slavische Philologie*, Band XXXII, Heft I, Heidelberg, 61—90.
176. R. Simeon (1969), *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, I i II dio*, Matica hrvatska, Zagreb.
177. K. Sørensen (1973), *Engelske lån i dansk*, Dansk Sprognaevns skrifter 8, København, 147 str.
178. K. Sørensen (1982), »English Influence on Contemporary Danish«, *The English Element in European Languages*, Vol. 2, ed. R. Filipović, Institute of Linguistics, Zagreb, 71—153.

179. K. Sørensen (1986), »Anglicisms in Danish«, *English in Contact With Other Languages*, eds. W. Viereck-W. D. Bald, Akadémiai Kiadó, Budapest, 31—49.
180. K. Sørensen (1990), »Sociolinguistic Relations between English and Danish since 1945«, *Languages in Contact*, Proceedings of the Symposium 16. 1. of the 12th ICAES, Zagreb, July 25—27, 1988, eds. R. Filipović-M. Bratanić, 30—32.
181. A. Stančić (1982/83), »Strane reči — smetnja sporazumevanju«, *Jezik*, god. 30, 4, Zagreb, 97—100.
182. A. Stene (1945), *English Loan-Words in Modern Norwegian*, Oxford University Press-Tanum förlag, London — Oslo, 222 str.
183. H. Striedter-Temps (1958), *Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen*, Slavistische Veröffentlichungen, Band 18, Berlin, 225 str.
184. M. Surdučki (1978), *Srpskohrvatski i engleski u kontaktu*, Matica srpska, Novi Sad, 368 str.
185. M. Simundić (1970/71), »Auto-cesta ili autoput«, *Jezik*, god. XVIII, 4, Zagreb, 122—125.
186. M. Simundić (1972/73), »Još o nazivu trgovine gdje se kupac sam služi«, *Jezik*, god. XX, 1, Zagreb, 26—27.
187. M. Simundić (1973/74), »Marketing i leasing«, *Jezik*, god. XXI, 3—4, Zagreb, 122—124.
188. M. Simundić (1973/74), »Predstava ili šou«, *Jezik*, god. XXI, 5, Zagreb, 156—157.
189. P. Šimunović (1966/67), »Lož-ulje«, *Jezik*, god. XIV, 3, Zagreb, 89—90.
190. M. Šipka (1964/65), »Dvogled, dogled, dalekozor«, *Jezik*, god. XII, 2, Zagreb, 51—56.
191. D. Škara (1987), »Neki aspekti adaptacije skraćenica engleskog porijekla u hrvatskom ili srpskom jeziku«, *Strani jezici*, god. XVI, 3—4, 143—149.
192. D. Škara (1987), »Prilog proučavanju anglicizama u hrvatskom ili srpskom jeziku«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, god. 26, sv. 26, Zadar, 113—122.
193. I. Škarić (1983), »Hardware je zapravo željezarija«, *Jezik*, god. 30, 4, Zagreb, 101—103.
194. D. Skiljan (1980), *Pogled u lingvistiku*, Školska knjiga, Zagreb.
195. A. Štambuk (1984), »O tvorbi nazivlja elektroničkih računala«, *Jezik*, god. 31, 4, Zagreb, 119—124.
196. B. Šulek, (1990), *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja, I i II svezak reprint izdanja*, Globus, Zagreb.
197. B. Tafra (1986), »Razgraničavanje homonimije i polisemije«, *Filologija*, 14, JAZU, Zagreb, 381—393.
198. S. Težak (1975/76), »O upotrebi glagolskih imenica«, *Jezik*, 5, Zagreb, str. 129—130.
199. *The Barnhart Dictionary of New English 1963—1972* (1973), C. L. Barnhart, S. Steinmetz, R. K. Barnhart, Longman, London.
200. *The Second Barnhart Dictionary of New English* (1980), C. L. Barnhart, S. Steinmetz, R. K. Barnhart, Barnhart Books, Bronxville, New York.
201. A. Vašek (1983), »On Language Shift and Language Switch in Isolated Languages«, *Sbornik praci Filosoficke fakulty Brnenske University*, XXII, A 31, Brno, 15—25.
202. K. Viereck (1936), »English Loans in Austrian German«, *English in Contact With Other Languages*, eds. W. Viereck and W. D. Bald, Akadémiai Kiadó, Budapest, 159—177.
203. K. Viereck, W. Viereck, I. Winter (1975), »Wie English ist unsere Pressesprache?«, *Grazer Linguistische Studien*, Festschrift für N. Denison, 2, Graz, 205—226.

204. W. Viereck (1980a), »Zur Thematik und Problematik von Anglizismen im Deutschen«, *Studien zum Einfluß der englischen Sprache auf das Deutsche*, Hrsg. W. Viereck, Gunter Narr Verlag, Tübingen, 9—25.
205. W. Viereck (1980b), »Empirische Untersuchungen insbesondere zum Verstand und Gebrauch von Anglizismen im Deutschen«, *ibid.*, 238—321.
206. W. Viereck (1982), »The Influence of the English Language on German«, *Amerikastudien — American Studies*, Jahrgang 27, Vol. 27, Wilhelm Fink Verlag, München, 203—214.
207. W. Viereck (1983), »English in prewar and FRG German«, *English in Contact With Other Languages*, eds. W. Viereck-W. D. Bald, Akadémiai Kiadó, Budapest, 107—128.
208. W. Viereck (1988), »The political and technological impact of the United States of America in the 1950s and early 1960s as reflected in several European languages«, *Folia linguistica*, XXII 1—2, Mouton-de Gruyter, Berlin, 141—152.
209. Z. Vince (1963), »Puristička zaoštrjenost suradnika 'Zore dalmatinske'«, *Ivšićev zbornik*, Zagreb, 397—406.
210. Z. Vince (1972), »Briga za hrvatsku terminologiju u dalmatinskoj Hrvatskoj XIX st.«, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, sv. 19, Zadar, 253—293.
211. Z. Vince (1980), »I jezična čistoća i funkcionalnost«, *Jezik*, god. 27, 2—3, Zagreb, 65—79.
212. Z. Vince (1984/85), »Stjepan Ivšić i hrvatski književni jezik«, *Jezik*, god. 32, 4, Zagreb, 99—113.
213. V. Vinja (1951), »Calque linguistique u hrvatskom jeziku Marka Marulića«, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta*, Zagreb, 547—566.
214. V. Vinja (1954), »O nekim oblicima romansko-slavenskog jezičnog miješanja«, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta*, Zagreb, 199—208.
215. V. Vinja (1986), »Hibridni rezultati jezičnih dodira«, *Filologija*, 14. JAZU, Zagreb, 419—432.
216. M. Vujanić-Lednicki (1987), »Neologizmi kao stilistička značajka poetskog jezika Borisa Viana«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, god. 26, sv. 26, Zadar, 123—136.
217. Z. Vuković (1978/79), »Stop za non stop«, *Jezik*, god. XXVI 5, Zagreb, 150—151.
218. G. Wahrig (1983), *Fremdwörter Lexikon*, (Neuausgabe), Mosaik Verlag, München.
219. E. Wallberg (1962), »Verborgene Einflüsse des Englischen auf die deutsche Sprache«, *Muttersprache*, 72, Jg., Heft 1, Lüneburg, 17—19.
220. M. Wandruszka (1977), »Interferenz und Übersetzung«, *Sprachliche Interferenz*, Hrsg. H. Kolb und H. Lauffer, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 101—118.
221. D. Ward (1986), »English contribution to Russian«, *English in Contact With Other Languages*, eds. W. Viereck-W. D. Bald, Akadémiai Kiadó, Budapest, 307—331.
222. *Webster's New World Dictionary of the American Language* (1970), The World Publishing Company, New York and Cleveland.
223. U. Weinreich (1954), »Linguistic Convergence in Immigrant America«, *Report of the Fifth Annual Round Table Meeting on Linguistics and Language Teaching*, Monograph Series on Language and Linguistics. No. 7, Georgetown University Press, Washington, 40—56.
224. U. Weinreich (1953/1963), *Languages in Contact*, Mouton Co., The Hague, 148 str.
225. C. J. Wells (1985), *German: A linguistic history to 1945*, Clarendon Press, Oxford.
226. P. Wendelken (1967), »Der Einfluß des Englischen auf das heutige Werbe-deutsch«, *Muttersprache*, 77. Jg., Heft 10, Mannheim, 289—308.

227. W. Wills (1977), *Übersetzungswissenschaft: Probleme und Methoden*, Klett, Stuttgart.
228. R. Zett (1968/69), »O problematici složenica tipa 'nogomet'«, *Jezik*, god. XVI, 4, Zagreb, 103—110.
229. S. Žepić (1976), *Wortbildung des Substantivs im Deutschen und Serbokroatischen*, Institut za lingvistiku, Zagreb, 51 str.

## Summary

### LOAN TRANSLATIONS — A FORM OF NEOLOGISMS

The analysis of loan translations — a rather frequent form of neologisms — was basically carried out in two directions: the aim of the first one was to define different categories of loan translations (in the widest sense of the term); the other one was to determine their structure from the point of view of morphology and word formation. It was found out that it is quite difficult to speak about »clean« categories with firm borders: many of the categories show overlapping and it is frequently impossible to determine whether a given example belongs to a loan phrase, a semantic loan or a loan translation proper. As a consequence there is a vast number of different approaches to basically identical categories seen, of course, from different aspects. One of the prerequisites for the analysis of loan translations was the establishment of a number of criteria for their identification; closely related to identification is the determination of their origin. The morphological characteristics of loan translations were primarily investigated from the aspect of their fitting into the native (Croatian) structure or being innovations to the system. One of the inevitable conditions which help generating neologisms — and in the first place loan translations — is a certain degree of linguistic purism: this is why one of the chapters was dedicated to this phenomenon. The study aimed at placing the category of loan translations within the wide frame of linguistic borrowing. It also endeavoured to compare loan translations in Croatian with those in other European languages in order to prove the existence of certain universal tendencies in the genesis, forms and usage of this type of neologisms.

